

रेत रो हेत

शिक्षा विभाग राजस्थान
के लिए

कृष्ण जनसेवी एण्ड को.

दारुजी मंदिर भवन, बीकानेर (राज)

रेत रो हेत

सम्पादक
हीशालाल माहेश्वरी

શિક્ષા વિભાગ રાજસ્થાન બીકાનેર

પ્રકાશક	શિક્ષા વિભાગ રાજસ્થાન બીકાનેર જે દિલ શૃંગ્ગ જનસેવી એન્ડ સો લાઠી મંદિર મંડળ બીકાનેર
મૂલ્ય	પચાસ રૂપિયા પચાસ પાંચ માત્ર
પ્રાવરણ	પારમ પ્રસાદી
પ્રાવરણ	શિક્ષા વર્ષ 1986
મુદ્રક	સામ્રાજ્ય પ્રિંટર્સ મુગલ નિવાસ બીકાનેર

રેત રો દત્ત સમ્પાદક હીરાલાલ માહાવરી (રાજસ્થાની વિવિધા) મૂલ્ય 16 25
 RETRO HET Price Rs 16 25

आमुख

शब्द अपनी यात्रा स्वयं करते हैं, पर आज जो कुछ छप रहा है, वह कम प्रासंगिक होगा, इसे काल के अतावा बोई नहीं जान सकता। साहित्य में अभिव्यक्ति बाधित नियुक्त से ऊपर हाती है। पक्ष विपक्ष की यात्राएं अपने युग के साथ उपराम ग्रहण करती हैं, तब साहित्य में केवल वही शेष रह जाता है जो मानवीय हाता है। मानवीयता के इसी सावभौम पक्ष को विविध रूपा में उजागर करने के लिए हमारे राज्य में शिक्षक अपनी रचनाधर्मिता को सजोय वर्षों से आगे बढ़े चले जा रहे हैं। मुझे बताते हुए खुशी है कि हमारे गृजनशील शिक्षक साहित्यकारों की अब तक 96 पुस्तकें विभाग द्वारा प्रकाशित हो चुकी हैं।

5 सितम्बर, शिक्षक दिवस के रूप में पूरे राष्ट्र में मनाया जाता है। राजस्थान में शिक्षकों के लिए अपनी लेखन क्षमता का अभिव्यक्ति देने का यह अवसर है। इसी दृष्टि से आज के पुनीत पक्ष पर शिक्षकों की पांच कृतियां आप लीगा के हाथों में रखने का गौरव मुझे मिला है। हमारे प्रांत के मनीषी साहित्यकारों ने इन्हें संपादित किया है। ये सभी

साहित्यकार भारतीय साहित्य में अपनी अनुपम देन के लिए विख्यात हैं।
ये पाँच संग्रह इस प्रकार हैं—

1	ढाई जखर	कहानी संग्रह	सपा आलमशाह खान
2	रेत का घर	कविता संग्रह	सपा प्रकाश जैन
3	रेत के रतन	बाल साहित्य	सपा मनोहर प्रभाकर
4	रेत रो रेत	राजस्थानी विविधा	सपा हीरालाल माहेश्वरी
5	बूद बूद स्याही	गद्य विविधा	सपा पुरपोत्तमलाल तिवारी

उक्त कृतियों में जो कुछ प्रकाशित हुआ है उसकी शक्ति और सामर्थ्य उन लेखकों की है और वह इन कृतियों में निहित है। मुझे केवल इन्हें प्रस्तुत करने का सौभाग्य प्राप्त हुआ है और मैं साहित्य सत्कार के समक्ष इन्हें विनीत भाव से प्रस्तुत करता हूँ।

२१ ५ जे २०२०

शिक्षक दिवस, 1986

(तारा प्रकाश जोशी)

निदेशक

प्राथमिक एवं माध्यमिक शिक्षा

राजस्थान बीकानेर

दो आखर

राजस्थान र मृजनधर्मो अध्यापका रा अ चितराम पाठका न सूपता धका मी धणो हरण अर कोड है । अध्यापका रो रंवास दर राज र गाँवां ताई है । राजस्थान री आमी धरती री माची मत जाणनियां बी र मुग दुग न मुगतनिया—अणम करणिया अर आपरां म माड र सगळा ताई पूवाचणियां अ अध्यापक ई हुव । आं री साधना अर अभाव तो साव चीड ई है । नदे वदाम मांय रा'रला अर ईनला-बीनना दबाव रव जिवा मारा । मासा सार बी न की पढणो इ घघ री नियति है । ओ सगळा जुग धम निभावतीं धकां व आपर अतस न आपरां म उजागर कर आ घणी सरायण जाग वात है । अणम अर कध्य री ईमानदारी सिरजण री अमूच दात है । अ दोनू विणी चितराम री आत्मा है । अणम हीण वात धोयी हुव अर बिना ईमानदारी वा विसवास्त जोग वण बोनी । अणम अर ईमानदारी साथ अध्ययन रो उजास वाणी न निम्मा देव । आं रो आसरो ले र जद मजेडी, कटेडी छटेडी साप सुथरी भापा म वध र कोई चितराम सामी आव, तो बो धणो महताऊ हुव । मुरसरी री माळा रो वो धणो अणमोला मोती वण ।

इ सगह री रचनावां, सवा सौर नडी तडी रचनावां मां सू टाळडी है । पोथी र पाना री सीव देवता धका घणी सातरी फूटरी रचनावां छोडणी पडी । उ रो मन म धणो दुख है । मानीता जूना लिखारा र साथे साथे नूआ लिखारा भी आपरी कलम रो चमत्कार दिखा रया है अर धणो चाखो दिखा रया है । आ सगळा री, सगळी विवावा मे एव एव टाळवी रचना भी लेवां तो इस्ये एक मग्रह सू पार पड कोनी । धणा नही ता दा इस्या सग्रह—गद्य अर पद्य रा—छपणा चाई ई । 'विविधा' छपा'र राजस्थान सरकार रो शिक्षा विभाग राजस्थानी र

सवधन रो धणो महताऊ अर सरावण जोग काम कर रियो है । अब एक और सायरो साल म दो पोछा काढण रो मिल ज्याव बै सू, तो ई साहित्य रो जोर धणी मेवा हुव । शिक्षा विभाग न जा मेरी अरनाम है ।

गद्य र पेट जायेडा चितरामा री बात ।

‘सातू सुख’ कहाणी मे मबरलालजी ‘भ्रमर’ दिमावरा म बिणज बोपार करणिय बाणिय री जोडीदार हीरा रै अणकैय, अणबोलेय दुख न परमास्यो है । लोगा र साम तो सासू’र नणद हीरा री जी-घाष’र बडाई कर पण माय ई माय बी नै कोस । ई रोसण रो न छेकड आपरी सिमता पिछाणण रो जीवतो चितराम, भ्रमर’ माडनी है । हीरा जिसी बीनण्या घणाई इस्या घरा म मिळ ।

एक पाव दाह’ म नसिहजी राजपुरोहित नश मू हुई बरबादी अर तिहाज-मरम न काण कायदा रै मिटत बौहार रा माडणा माडमा है । फतजी दाहू रै नश मे तेजिय री मदद सारू जाव अर खून कर बठ । इ रो फळ भुगतता भुगतता बी री जिनगाणी आधमणी होज्याव । गाँव री टेढी पाधरी धरती माथ कोरेडा ज माडणा सोवणा लाभ अर चितन सारू मजबूर कर ।

नीम री छाव’ म शिव मृदुल आज र सरकारी दफतरा र काम काज अर रीत नीत रो साचीणो र सागीडो खाको खीच्यो है । इ मे काम चोरी अर बेईमानी रा जवरा हाका न ईमानदारी री सिसक्या सुणीज ।

‘आसवासण’ (आश्वासन) आज री राजनीति रो पै ता गुर है । आ एक सायर है जिक सू नेताई रो ढोल बाजता रव । हनुमानसिंहजी पूनिया ई नाम री कहाणी मे इ बाजत ढोल री पोल चाड कीवी है, साच र दो आखण मू ।

बिणज बोपार अर कळ कारखाना री धुरी ईमानदारी है अर होवणी चाईज । ईमानदारी—मालिक री, चावर री न चीज री । ई सू ई साख जम । ईया तो ईमानदारी रा पहाडो बोपारिया अर फकटी—मालवा न ई रटायो जाव, पण सबक’ कहाणी म छगनलालजी व्यास मिक्क रा दूजो पासो उजागर करघी है । मेठ नटवरलाल आपर कारिद हरिय न आपर कागमान र तेल म पाणी मिला बतो पकडत्य, पण आज र पुलिस तत्र मे साच साव उतटीज । शेर खरा विवरा कहाणी म दियो है ।

‘गिरमाधारी’ म वृष्णकुमारजी कौशिक आज र अध्यापना र काम काज, आपमी व्योहार अर शुभान मगज रो बोलतो बतलावतो चित्राभ माडघी है । स्कूल तो हैडमास्टर अर दूजा मास्टरा रै रळ मेळ अर स्नेह प्रेम मू ई चोगी तरा पात । आ रै अभाव अर किणी गिरमा री टक् रा काद नतीजा नीकळ आ कहाणी म साव दरमायो है । फत इ अर इम्य अध्यापका विप मावरजी दण्णा री पण पापी एक दुनिया म्हारी’ सामे आ चुकी है ।

मिनख रा रूप 'यारा यारा हुव । नात रिश्ता सू, धध सू, कुर्सी सू, पोजीशन सू—आद । छोदूसिह पुलिस हाळा है वर्दी प'र'र बो घणा आबड अर आपर ढब पडणिया सगळा माथ हुबम चलाव । पण मिनख रं रूप म यो प्रिंस्टोई निमळो, सहज अर सेवाभावी है । आवरण र नीच ढवेड मिनख र मन रो, बी र साच रूप रो सातरो चितराम भीखालालजी व्याम 'छोटूमिध' कहाणी मे माडघो है ।

दायजो ममाज मे कोड दाड बघतो ई जाव । ई कारण गरीब रो ता हाल ई बेहाल होज्याव । बेसू गाव मे सिरसाणी करतो अर तुक्को मिस्सो लावतो हो । पण दायज र कारण बी नै सो' की बेचना पडघो अर जैपुर म बो रिक्शो चलावण न मजबूर हुयो । बेसू र मम न उजास्यो है श्री रामस्वरूपजी 'परेश' 'दायज रो घाव मे' ।

'भाग्योदय' मे पुष्पलताजी कश्यप दपतर म काम करणिय एक् साधारण आदमी अर बी र परिवार री मादी हालत दरसाई है । अभावा म जोतक्या सू आपर भाग जाणण री लुगाइया री मनसा उल्टा अभाव ही वधाव, आ ड सू साव लग्गाव ।

कोई मोटो बगलो चिना'रथी मे रवण सू ई सुखी कोनी हुयै । मोट बगल र धणी जीवण काक न बी रो छोरो आय दिन बूट । इ बात रो कारण अर बी री जोडायत घणो समझ । दोनू-लुगाई आदमी हाड फोड मजूरी कर, आपरो पेट काट पण आपर छोर ताजूखी न पढाव । फळ आहुगो के एक् दिन ताजूखी डानटर घणग्या अर बी न रवास सारू सरकारी बगलो मिल्यो । आगसी पीटी रं निर्माण नै बी र सुय माथ अभावा री जिनगाणी ढकीज । 'मोटो बगलो' कहाणी म मुहम्मद जी कुरणी ओईज लेखो 'गोमो घणै प्रभावी ढग सू करघो है ।

इस्या भी गाव है जठ लूठा लोग लाठी रा राज चलाव वी र टावरा न नूवो बायरो के लाग्यो, स' मरजादा न मान काण तोड नागी । गाव र हस्य छोरै रामलाल री बहण री इज्जत रलियामेट कर दी । 'अधारो' कहाणी म मीठालात जी खत्री रामलाल र मन' री दूखती रगा, समाज'र पुलिस र ढाळ रो सैजोर विवरो दीयो है ।

'माटी भय जिनावरा, म जनकराजजी पारीक एक् नूई जमीन माथ सिरजणा कीवी है । 'सीगीलवा, जोका लवा' रा हलो गाव सू ल र बडा बडा सहरा ताइ आज भी बदे कदास सुण न मिल । ई तरा 'गोदणा गुलाट्यो, नाव मडाट्यो' री मादी मोटी जवाज भी बदे कदास काना म पड ज्याव । आ तागा री जिनगाणी, रवास, रीत-नीत अर सुख दुख रा सातरा'र सरजीवण चितराम पारीकजी माडघा है अर वा री निन्नू बोलचाल री भाषा रा दरसाव देता थका

माडया है। आ घणी महताऊ बात है। ई कहाणी री पिछाण यारी ई ज है। कहाणी रूप म ता नही पण द्रस्य पेशवर लोगा रा सावणा चितराम निरा बरसा पली मुरलीधरजी व्यास 'जूना जीवता चितराम' मे माडया हा।

रूपसिंहजी राठोड 'दूजो व्याव' म कहाणी तो नही कहाणी री विगत—टावडी र व्याव री विगत—घणी ओपती'र फवती माडी है। इ रा अर रामस्वरूपजी परश' री कहाणी रो विप तो एक इज है पण शस्त्री'र दीठ यारी यारी है।

'घासीराम गगाराम' म अरविंदजी चूस्वी म मास्टरा र काम बाज अर सुभाव रो विवरा देता थका आ दरसाई है के कामचोर, बेईमान अर सिफारिशिया लाग आपरा चावो करतय। मूळ बात ईमानदारी अर बेईमानी माथ है। 'नीम री छाँव' रो जिकरा पली करघो ई है।

'विकलांग' लघुकथा मे माधवजी नागदा विकलांगता र उल्लाव माथ जबरी चोट करी है।

'म्हारा पाचूलालजी' म ओमदत्तजी जोशी इस्त्रूल मास्टरा रा प्रभावी'र फवता चितराम माडया है। इ अर 'गिरमाधारी' री कथा धरती एक इज है। इ तरा ई अमोलकचंदजी जागिड री 'ताजूखी' ताजूखी रो घणो मावणो चितराम है। इया लम्बाव के इम्प्या आदमी कठई देव्या है।

व्यंग्य चितरामा म निलोवजी गायल र कागलावाद री यारी ई पिछाण है। इम्प्या महताऊ चितराम घणा कोनी कदे कदास ई देखण में आव। गोयलजी मे व्यंग्य माडण री सिमता है मेरी समझ म कविता नाळें बसी। या न इ न नितारणी वधावणी चाहज।

शिक्षा रो मारजा जुग म सावरजी न्हया चालीस पताळीम सान पनी री राजस्थान र गावा री पढाई माथ व्यंग्य करयो है। दो आव जाणनिया थोडा-घणा पढ लिख र मतई मास्टर अण जावता कक्को वारखडी पट्टी पहाडा मिमावता। एक ई दम्बून एक ई मास्टर। गबरा न ठोकणो वृटणो वा रो गवल दयकार। इ माथ जो सातरो व्यंग्य है।

“घग्घ रो कारण अर मूळ सुधार है, जा बात म जाण है।

'ईरस्या (छाजूलालजी जागिड) अर पिणघट' (मोहनतालजी प्रजापति) म सिलारा बेई भात मू आपरा विचार भाटता थका वा न चोखी भात स्पष्ट करणा है। 'मिनख रो बळतो सम' म नानूरामजी मस्कर्ता आपर अणम न प्रनास्या है। न रो लाभ समजा न लेणा चारज।

मध्य री भात इ म सचळित कवितावा विप भाग उद्देश्य अर रूप रंग आद री दीड मू पागी यारी है। जा म गीत, गजन क्षणिकावा—तुकांत अर अनुकांत

ववितावा है। आज की राजनीति, ईं रें प्रभाव, फलाव अर परिणाम माथ व्यय, वविता रो सगळा सू ऊचो अर तीखो सुर है। इ र इतावा इयाय, शोषण, गरीबी, दबाएडा सताएडा मादा मिनस, गाँव अर वा रो हालत, मिनस अर मिनस र निमळ चरित्तर, स्वयभू नेता अर नारा, खेत अर वरमा, उद्बोधन अर चेतावणी आद माथ घणी चावी, ठावी और सँजारववितावा है। तीन च्यारववितावा म मनड रो मनसा गुणगुणाइजी है, आ रो भी आपरो मोल तोल ह। मन अर माथ न साचण विचारण अर की वरण, छोडण अर ग्रहण रो प्रेरणा देवणो वविता रो घम है। आ ववितावा मे ईं तरा रो प्रेरणा है।

लिखारा अध्यापका की आ राजस्थानी साहित्य संवा घणी महताऊ है। इ सू सखेप मे आज की दशा अर दिशा रो सातरो गान हो सक। भाषा विष इत्तो ईं ववणो है के लिखारा आप आपर खेतरे मे ईंज चालू वांती'र सबदा रा की माह छोड देव ता ठीक रैव। राजस्थानी साहित्य की घणी लाम्बी, अखूट अर सँजोर परम्परा है। घणा ईं ग्रंथ छप्या है। लिखारा आ रो भी अध्ययन कर तो आज दूणा वध। साथ ईं वा न और और भाषावा की महताऊ रचनावा न भी पढणा चाहें। जका वण ईं की लिख्या है, वो सगळो छपण जोग ईं है, आ बात साची बानी। विचार माथ विचार जर काटणो छाटणो, जोडणो घटाणा ता चालता ईं रवणा चाहें। अर ईं पछ ईं कोई चितराम महताऊ वण, वो म उजास फूट, वा ओप। जे लिखारा भाइ आप आपरी रचनावा न ईं दीठ सू भी फेरु दलता तो मन भरोसो है वेध मत ईं की न की काट छाट अर सुधारकरता। ईं बार तो जिक रूप म रचना मिली वो रूप म ईं आपर सामी है। घणी रचनावा आपर सामी आवै, ईं वास्तुँ एक लिखार की एक रचना ईं टाळ'र लीवी है।

एकर फेरु शिक्षा विभाग न घणा घणो धयवाद अरपू-दा कारणा सू। एक तो इ 'विविधा' न चलावण प्रकासन सारु अर दुज मन इ की सम्पादक माळा म जाडण सारु। विभाग बानी सू जे थोडा टम और मिलतो ता स्यात की और सातरो काम हावता। अर बखत पर जा की हो सकयो, आपर सामी है। अरदास इत्ती ईं ज है के आप लिखारा की कूख न देखो चूक न नही।

हीरालाल माहेश्वरी

(हीरालाल माहेश्वरी)

अनुक्रम

गद्य खण्ड

1	एक पाव दाह	नसिह राजपुराहित	17
2	सातू सुत	भैरलाल 'भ्रमर'	24
3	नीम री छाँव	शिव 'मृदुल'	32
4	आसवागण	हनुमानसिंह पूनिया	36
5	सत्रक	छगनलाल व्याम	40
6	गिरमाधारी	कृष्णकुमार कौशिक	45
7	छोटूसिंह	भीमलाल व्याम	51
8	नायज रो घाव	रामस्वरूप परेश	56
9	भाग्योन्म	पुष्पलता कश्यप	60
10	मोटो बगला	मुहम्मद कुरशी	64
11	अघारो	मीठालाल खत्री	69
12	माटी भले जिनावरा	जनक राज पारीव	72
13	हूजो व्याव	रूपसिंह राठीड	78
14	घासीराम गगाराम	जरवि न चूम्बी	80
15	विक्लाग	माधव नागदा	82
16	म्हारा पाचूनालजी	ओमदत्त जाशी	83
17	ताजू ली	अमोलकचन्द जागिड	86
18	कागलावाद	त्रिलोक गायल	89
19	शिक्षा रो मारजा जुग	सावर दइया	95
20	ईरस्या	छाजुलाल जागिड	98
21	पिणघट	सोहनलाल प्रजापति	100
22	मिनव रो बळतो सम	नानूराम सस्वर्ता	104

कवितावा

1	क्यू घाव हाचळा घाळो हो	ए बी कमल	107
2	इक्कीसवो सकी नै म्हारी टाणी	रामेश्वर दयाल श्रीमाली	108
3	मुत्तक-मुत्तक	सुमरसिंह शेस्तावत	109

4	गडबडो	वामुदेव चतुर्वेदी	109
5	गाव	जितद्र शंकर बजाड	110
6	जूनो याँव	रमेश मयक	111
7	गाव री याद	हुक्मचंद कांत	113
8	गम्भीर समंदर	सुरेद्र अचल	115
9	आज री कविता	अशोककुमार दवे	116
10	बिकाऊ लोग	तारारसिंह	117
11	कविता	मोहम्मद सदीर	118
12	मारी धरती री पिछाण	अमृतसिंह पवार	120
13	लोभ	दीपचंद सुधार	121
14	चोपदघा	शिवराज छमाणी	122
15	गळगळिया	दीनदयाल शर्मा	123
16	गिदगिदया	दीनदयाल शर्मा 'दिनेश्वर'	124
17	नानक्या	ओम पुरोहित 'कागद'	124
18	क्षणिकावा	घनश्याम राकावत	126
19	अध्यापक	गणपत सिंह	126
20	अयोक्ति	श्याम सुंदर श्रीपत	127
21	आपर मिलण मू	मालचंद्र कमल	128
22	गजल	गोविंद कल्ला	128
23	गजल	अजु न 'अरविंद'	129
24	कुण केव	श्री श्री घोष	129
25	कविता	विश्वम्भरप्रसाद शर्मा	130
26	नारा	भगवतीलाल 'याम'	130
27	हेनो दे धरती माता खेत मे	घनजय वर्मा	131
28	घटाऊ चालता रीज	रामनिवास सोनी	132
29	माणम	कल्याण सिंह राजावत	133
30	गीत	केशव पयिक	134
31	अम्बर सू पमीनो बरस रे	मँबरलाल गूजर 'छल'	135
32	कोयल क्यू	निशांत	136
33	म्है अघेर न गळ लगाऊ	सत्य शकुन	136
34	लिछमी	कमला जैन	137
35	नानजी डामोर	शशिवान दशोरा	138
36	सपना मजोती म्हारी अधिली	नन् विशोर चतुर्वेदी	139

रेत रो हेत

गद्य खण्ड

अेक पाव दारू

नूतिह राजपुरोहित

उण दिन शहर मू गाव आवणा हा। बस म नीड अणूती रव। पण मजाग मू बारी बानी मोट मिळगी। गरभी रा मोगम अर टेड ताई बाची रट। जीव अमूभण नाग जावै। इण वास्त बारा वन सौट मिळ जाव ता गगाजी म हाया। पण गज्जद आ दुई वे ग्हार वन अेर रवारण आयन बठगी। देरी फई महीना मू डीन र पाणी द नी अढायो होमी। 'अेचडिया अेमम री पमगळ मू नाग री टाग मभण लागी तो म्है मूडो वार काट निवो। इतगव म अेर डोकरा बाजी ताटता मोडता उत बानी आवता निग आया। तन आय न हाथ मू लिनाट री पग्मवी पूछता बाया—

'पोनिया अम गविग आदज ह ताड मा ?'

'हा आइज है मा, आपर बडा ताड पघारणी है ?'

गमपुर ताट जावणी ह मा, माटरडिया रा निरा न गोमा ऊभा बळै। ती टा ड बोनी पड के निमी बठ जाव।' बाजी आनी आयोडा लग्गाव हा।

मायनै पघार जावो।' म्है गह्यो।

अव पघारणी पाड ह, भटनी म घुसणी न। डाडवरियो भीट माथ बळ जावै ता पछ माया आवणी नज है। थोडी ताळ तो मोरी सास लेयला।'।

एतराव म फिल्मी अदाज म लटिया बिनेरिया कडबटर आयग्यो अर कान माथ फम्पोट्टे पेंमिन र नन दुबड नै हाथ मे लेय र टिंगट काटण लाग्यो। रवारण री बारी आई तो उणन ठा पडी के वा गळत वम म बठगी है। अे माडनी।' बँवती बा नूवी अर उत्तर नै भाग गूटी।

म्है वार ऊभा बाणी नै इशारी नियो के मोट खाली होयगी है फुरती बरो। चळपळ री सेती अर वेळा पुळ री दान। चूका पळ चौरामी ह। डोकरा मायन जायग्या अर रवारण न आसीम देवता बोल्या-भनो वरजी भगवान

निछली पारी । मू टावर बानी गरी मीन म मय्यो । उमर गाठ-पगठ र रग
 टग । मटिया पातिय रा आग बनीत गडघाडा । डाढ़ी बध्यानी हाथापनी रा
 नाश निरख्योनी अर वपन मैना घाण । नयणां मू अमरी दग हान ज्यू लाग
 हा ।

बपन न बसाई पाव निजावनी बयन गाढी म भय ज्यू उम जग उगर अर
 नीच धमाधम भरीजणी ता मुमागर रा गाढ़ वनम हावण लाग्यो । पण टाईवर
 रो हान पना ई नी हा । दग्गी रा बटा न जीवणी जितर मीवणी । ओ तिमो
 जेव तिन रो काम ह । मू हायजपो वर ता बा नीज तिन मर जाव । रायरी वरमो
 मुमागर आपरा ररमा नै । काम ता काम र नम म हामी । टाईवर ममीमवी
 पौम मू ई नी गिणीज । वम हट्टण रो टैम पाव वज्या रो हा पण जद माडी पाव
 वनण लागी ता ज्यारमर कुनाराना माचग्यो । लुगायां री तीली मूर टावरा री
 बीसाड अर आदमिया रो हाकाट्टी । बान पडी बात नी मुणीज ही ।

राम राम करता छेवट वम रवान हई नी बी जीव म जीव आयी । टोकरा
 बाजी उबानी ग्यावना बाल्या— आज ता नाठा दीड म अमल ई पोनी ऊगो
 फेरू लवणा पडमी ।’ म्पारी अदाज मही निवळयो । डोकरा अमन रा मोटा
 प्रशानी हा । बाबची म ठा पडी ने दिन भर म ताटो भरियो अराम जाव ।
 बवण दाम्या— अमनपारे हा सा ऊग्या पछ ता जावाम रा तारा उतारना पण
 नी ऊग जितर बी वार रा वानी । मार्म जाण आज मरिया । बाजी पमीज र
 मायनी जेव म मू प्वाभिन र टुक्क म ब्या अमल बार वाडयो । नहच अर
 शुभरा नाम चाकू सू बिया उनाया । पछ बूगच बूगच जितरा दो बिया हवाली
 म नमर म्हनै मनवार करी । २३ हाथ जोर दिया ता बाजी मुळर र दानू बिया
 आपर मट म नाग्या अर मिसरी र जय चावता थका जोर मू गेलारी बियो ।
 पछ अमन रा वपण करता बाल्या—

रट पुराणी रर मगपण ँण मू म्ह मही ।

कुण मही ँणनै जेहर आ बागी इमरत बिमनिया ॥’

म्हन बाजी री बाता म रम जावण लाग्यो । अमनिया री बाता री
 ठरवी अर मठाठ = पारी ।

‘आपरी नाव ?’ म्हें पूछ्या

‘नाव ईश्वर री म्हारी नाव पतिमो ।

बिसा सगदार ?’

राजपूत ह ।

गाव किमो आपरी ?’

मिशनगढ = सा राजाडी ?

म्है जोळमाण दीवी तो बाजी राजी होवता वाया—'नाव तो आपरी बड दिना मू मुण्योडो पण दरमण आज इ हुया ।'

'दरमण दीनानाथ रा ।' म्है नरमाड मू कह्यो ।

इण र पछ अठी उठी री निरी जाता हावनी रही । पतजी र पन जीवन र अनुभवां री लूठी खजानी हा ।

बस सूबडी नदी पार करी तो दिन टगूमगू रयग्यो । मार्ग मे मोक्ळा नना मोटा गावडा आव । दो अेक घटा म बस रतनपुरा र गारव जाय पूगी । दीवा बस्ती री टैम हुयगी ही । अठ बम स्टैंड तळाव री पाळ नीच जायोडो । अेक कानी आम पणघट री मारग दूजी कानी बया शाळा तीनी कानी दारु री ठेकी अर या सगला र बिचाल बम स्टैंड ।

रतनपुरी यू खाती पीती बस्ती । उपजातू जमीन चाखी पदावार । जिण बरस बरमात आछी हाव अठ अनाज धूड री गळाड पाक । सबज सू गेह चणा री धम लाग जाव । अठे रा करमी भारी मुखी । शायद इण कारण इ गाव मे दारु री बेसी चलण । यू अवर कोड बस्ती जिण बेड पड जाय उण मारग बुई जाय । नुवी पीडी जूनी पीडीसू गुण ग्रहण करती र व अर इण भात जा परपरा चालती ज र व । इसी ठोड फन फिनूर होवणा मुभाबिब बात । वाम पडया दूज तीज बरस कोई माटा कवाडो इ हाव जाय । इण रय म् रतनपुर री इण इलाक म विशेष न्याति ।

तूड रा उडता गतूल माग उम आयन रवी ता जेवर अवार घोर हायग्या । पण थोडी तान म बेवटो बम पडया । अळगी चाय री दुकानडिया भाथ पीळी पीळी अर मादी रागनी म फिरता धिरता मिनब प्रेत छाया ज्यू राखावण ताग्या । इण बगन जठ दा तीन बसा भेली होव इण कारण मुसाफरा री जमघट लाग्यी रव । बम र कने अेक कानी तुगाया री भूनरी बंठी बतळ कर हो अर कने ई माटयार बठा चिनम री फूक घाच हा । इतगव म दारु र ठेक कानी मू दो तीनेव दारुडिया जावता निग आया । सगला आळी तरिया घाप नै पीघोडा होवण सू बरथन शली म निरत करता चाल हा ।

वा न देव र बस म बठयो जेक रमिक मुसाफर मुणमुणावण लाग्यो—

'जे करतो करनार, मरवरियो ई मद तणी ।

(तो) माहे छोडता नाथ पडिया ई पडिया पीवता ।'

पतजी पाछळ फर न अेकर उण मुसाफर कानी खरी भीट मू देख्यो अर पछ मुळकवा लाग्या । मूछा र अळभाड म दब्योडा हाठ बाकी भगिमा मे वार मन री वान भागण लाग्या ।

बम र कने तुगाया री भूनरी बंठी नेब र दारुडिया फाग री राग म घोलण

માળ્યા । શાહી તાઃ તા નોમદાં મૂઝ યાઃ પન જઃ યે અર્થાં મધે વા મામ
 ડારમ્યા । તા માળ્યાઃ શાહિયાં વય ઃ ડહયા । જ પનજી અઃ દૂઝા પી મુમાઝ
 ડિઃ મ તા વઢ તા યાંરી પચ્ચવ નિચ્ચ માળ્યાઃ ડહચવ મ ડદમ જાવતા ।

પવનજી શાસ્ત્રા મ્હાર ની આપની ચઢવા અર તિમામા તાગતા શેમન મુર મ
 ગાતા— નામ દુતિયા ૧ ચરમા ૨ર તાગી । નિત્યામ, નેમી મામ અર દતા
 પણ મામની જી આમ તી ઉપદ । વ મ્હાર મૂલ નાની દગતા આમ ગાયા—
 પુરાહિત જી આપની અજાણ ૧ દુવારી દિગલુ-વમત અવ નાવ નામ ૨ વારણ
 મ્હારી જિત્તા ચરમા દુપમી । ૨૨ જાણી તરિયા મુખવાડી દૂ । ન વામન નેન રા
 મગતા ગુણ અમુણ નાની તરિયા જાણ ।

पत्नी तब र व गरी मीट मू अपाज जाती स्थल साग्या । ई ममभग्यो
 व व आपर अनीन म डूग्या है । घाडी ताट ना ईई वा ई इड्या वाली पण
 छेपट मून तुडावण वाग्न वा न खनटावणा पड्या ।

दीध गी घतती घाट नै वमी उजाम न्वण वान्त घाटी घानवणी पड ।
मै वा र आमन छद्दता पूछथो— पगत गाव भर दार आपरी जिन्गी रिया
वरवाद परती पत्तनी ? आपन वाई बेतराज गी हाव ता रुई विगतवान घात
मुणणी वाव ।

ब अनीत र ऊठ बुव म उतरन बालन नाग्या । म्हन मी त्वायी जाण
 वारी जावाज पताळ म मू जायरी है अर म्हें बुव री पाज माथ बठी मुण रहयी ह ।
 वे हाळ हाळ बोलण नाग्या— टावरण री बु वर पदाई म बीर्याडा व न्न आज
 ह यात् वत्ता तां आरया म धाणी जाय जाय । वारण उण मुयला जीवण मारण म
 थोडो मीप आग बहता जेवाणवक जेव मी मोठ आयो व म्हारी पूनी जीवण
 धारा ह बल्लगी । मुय रा दिन सुपना होयग्या अर जीवण दुय र धार अ-धार म
 डवग्यो । आज जाय म्हार शरीर नी हान न्यो ह हो । पण ठेट मू इणरी दीदार
 मी नी हा । टावरण अर जवानी म जेणरा ठाठ बी जाय उ हा । जा ता न्नी
 जव फकीरा जामी हुई है । म्हारी मा म्हन कयवी बरती— येता येने कठई निजर
 नी लाग जाव । अर मा री बाल नीची नी पडयी । म्हन साचाणी जमान री निजर
 दागगी अर म्हार मुय री मसार उजडग्यो ।

ਮਾਇਤਾ ਜੀ ਐਕਾ ਐਕਾ ਐਨਾਦ ਹੋਵਨ ਸੂ ਵਾਰ ਮਨ ਮ ਮਹਾਰਬਾਧ ਰੀ ਧਨੀ ਚਾਕ
 ਹਾ । ਣ ਕਾਰਣ ਹੋਠ ਸਾਵਠੀ ਪਠਤਾ ਈ ਮਹਾਰੀ ਬਾਧ ਹੋਯਗੀ । ਜਿਕੀ ਰਾਜਪੂਤ ਕਾਧਾ
 ਮਹਾਰ ਲਾਰ ਆਈ ਵਾ ਸਾਖਿਆਤ ਦੇਵਨਾਮੀ ਹੀ । ਊਧਰ ਰੂਪ ਅਰ ਗੁਣਾ ਰਾ ਮੈਂ ਕਾਈ
 ਕਮਾਧ ਕਰੂ । ਵਾ ਕਾਏ ਸ਼ਾਪ ਅਸਤ ਦੇਵਾਤਮਾ ਹੀ ਜਿਕੀ ਈਧ ਧਰਤੀ ਮਾਧ ਦੁਖ ਮਾਮਣ
 ਜਾਤਰ ਈ ਜਾਮੀ ਹੀ । ਮਹਾਰ ਸਾਧ ਊਧਰੀ ਧਰਵਾਮ ਪੂਰਾ ਤੀਸ ਵਰਸ ਰਹਧੀ ਪਣ ਮੈਂ
 ਮੇਧੂ ਜਧਾ ਮਰਧਾਨ ਮ ਕਰਤ ਦੋ ਪੁਰਮ ਮੇਲਾ ਰਧ ਸਧਾ । ਮਹਾਰੀ ਊਧਰ ਰਾ ਕਾਕੀ

अटठाईम वरम ता जम मे ई बीता ।'

'अटठाईस वरम जल मे ?' म्है पतजी र मूढ रानी दगता बह्थी ।

हा पूरा अटठाईम वरस जल म 'वे निमासा नापता बोया—'म्है बीम वरस री जिण जाय जवाना या न धरा छाड र जेन गयो हा उर्ण पूरा अटठाईम वरम अक् तापमी री जीवण बितायी । वा घरती माथ भूवती रही । जीवी जितर ई मोठी चूठी जवान माथ बानी दियो वे बार तिवार ई नु बी कपडो अग र बारी बढायी । म्है जेळ गू छूटने आयी ता वा टी बी म ब्यागर हुयोडी घरती माथ उधराण पडी ही । म्हार आया पछ ठीक पनख दिन उर्ण शरीर छाड दिया । जाण म्हारी त्राप वास्त इज उणर खोलिय म प्राण अटक्पोडा हा ।'

वन री डाईयर आपरी सीट माथ आय जावण सू मुसाफरा इ आप आपरी टायी पक्क लियो । पतजी हाथ री थोडी बार पक्कर वात भाग बढावता बाया— ता आपन अरज करू । गाव म मंदिर हाव उठ उग्ररडा ई हाव । भना भूडा परपरा सू हावता आया । म्हार गाव म दारुहिया री अक् लूठी जमात ही । जवान छाकरा नै आपरी जमात म दीक्षित करणा व आपरी गरिब करज समभता । कोई आपर मस्तरा सू इ बच जावो ता भनाई, बारी बारी ता बाशिण पूरी रखती । मिनय जात री आ परपरागत बमजारी है व बा गुण ता सीखती सीख पण अबगुण सुरत साग लेव । नैनी टावर आछी बाता ता सिखाया ई बानी सीख पण गाळा घालणी जिना सिखाया इ सीख लव ।

'कुसगत र कारण म्ह ई दारुहिया मडली म दीक्षित हायम्मी । गधा पच्चीस, री उमर ही । ऊडी अक्कल ही बानी । मरू हाठा र लाग्यो ता साग ई ग्यो । उण जमाने म दारु उत्पादन रा काम आजवान कुटीर र ज्यू उद्योग र रूप म ता ना पनप्यो हा पण ठका माथ बावा दारु माकळो ई मिलती । उण म आज जितरा गगाजल ई बानी भेलीजती । इण कारण दारु तज हा अर थाडा पीधा ई जवरी नशा आय जावता । म्हा वाळो जमात रात पडता ई तळाव री पाळ माथ पूग जावती अर सुरापान री कायत्रम शुरू हाय जावती ।

जेकर चादणा रात म म्हारी जाजम जम्मीडो ही जर डाढी मनवारा घान ही व म्हार गाव री तजिया भाबी उठ जायो । तजियो म्हार सरीखी साइणा माटपार हा अर सीध सुभाव री गरीब छावरी हो । उणरो ब्याव बनना गाव रटूजा म हुयाडो हा । बार आपसरी म बाई टग पड जावण सू तेजिया री तुगाई नै उणर पीहरिया सासर भेज बानी हा । इण सारू यात पात ई भेली हुक् पण बाई मामला वठो को नी । इण वास्त तजियो चाफेर सू बाव न म्हान बन आयो हा । बा हाथ जाड न दीनता सू वाल्या— पतजी भावा 'ब्याळमर सू हार न अब आपरी शरण मे आयो हू । आप म्हारी लाज राखी तो बातडी वण । नी

ता म्है जीवतो ई मरिया जिमी हू ।”

म्है उण त्तिन पाव भर दास् पी ७ त्तिन हुयाडा बढी हा । तजिया री वण पुवार अर दयामणी मुग मुडा दगन म्हन जाण आयग्यो । म्ह मापीडा न बहयो—’ परण्योडी लुगई न भज काना आ ता तजिया री बाई पूर गाव ग तोहीन हुइ । आपा नै इण मामल म तजिया री मन्त्र करणी चादज । धारी बाई राय ह ?’

‘सगळा जेवण सुर गू प्राया— जर जर’ । आपा तजिया री मद न वरस्या ता दूजो पुण करमी । आ ता मुणणी वाम ह । पूर गाव री रज्जत आवट री सवाता है । थारा हुनम हावें ता म्है सगळा मरण मरण न त्तिन हा ।”

मूडा मूडी बापडा रा जिवी परण्योडी लुगई न मासर नी भेज । धू चाव म्हार ताग —म्ह तज न बहयो अर नश री टर मलाठी काठी पडली ।

म्हारी हावत आग—घी री वाम कियो । सगळा सापीडा पवन र घाड असवार हा । हावत मुणताः लाठिया, धारिया अर करसा लयन बहीर हायग्या । रात चाण्णी ही अर रट्ठो गाव नैडो इ हा । हावरना उठ पूग्या । भायिया रा माहत्तो गात्र र बार ई आयोडो हो । लोग बाग व्याळू करन निवडया इ हा अर हाव चिनम री जुगड म लाग्याडा हा ।

तेज आपर मामरिया री भूपा बताय दिया । भूपार जाग आगणा र ता बोच नजा री लुगाइ अर उणरी मा बढी बतळ कर ही । आदमी कोर्द घर नी हा । म्हा बाळी पौज अवाणचव उणरी गुवाडी पूगी ता मा बेटिया घबरीजगी । नी ता बे नाठ मकी अर नी बा सू हावी इ हुयो । म्ह तज नै बहयो—’ दख काई ह । हैर नादार, धारी परणतर धारी निजरा सामी बढी ह । भाल बाहुडी अर ले चाल । दया किसी माई री लास आडा फिर ?’ तज आगण जाव र लुगई री याहुडी पकडया अर घसीटण लाग्यो । मा अर बेटी तोनू जोर जोर स क्वण लागी । छिनक देर म सगळो माहत्तो भेली हायग्यो । तज रा सुसरी अर मोटघार साळ लटठ लयन आया अर म्हान मचकावणा शुरू किया । म्हार सामी उधाड माध तज री माळा लटठ लिया ऊभो हो अर बार करणा ई चाव हा, व उण पलीज म्ह म्हावाळी लटठ घुमाय न मचकायी उणर माध म । माटी री हाडी पूट जू पट्ट करतो उणगे मापडो पूटग्यो अर बा हटो पडग्यो । जोअ बार आयगी अर तो तीन बार लटपडाय न प्राण छाड दिया ।

वेक र पडताई दूजा म भाग छूटा । जाण चिडिया म ढळ पडयो । म्हन अचूमी इण वातग ह्या व म्हारा सगळा सापीडा ई भागग्या । चादणी रात म पगा बन तास पडी अर म्है सपा जेवलो ऊभा । नशो उतरग्या अर हकीकत समझ म आई । गजय हायग्या । हाव करता हाव वळग्या जब बाई आता ना

आवं । म्हारी आर्या सामा जळ री फाटव अर फासी री पदा घूमण लाग्यो । मारता री हालत साच'र म्हारा वाळजो कापण लाग्या । रात हाल आधी सू ऊपर राकी पटी ही अर च्यार मील माथ छप्पन री भाखर वार काम री भूई म पसरधा पड्या हा । इण मिवाय दूजो काई मारण नी हा । म्ह ई उठ मू ततीसा मनाया अर रात थका भाखर भेली हायग्या ।

माकळा दिन भाखर रा फळ फूल खायन अर भरणा रा पाणी पी पी नें काढ दिया । पुलिम म्हार लार लाग्योडी ही पण म्ह दिन री वखत गुफावा म पड्या खता अर रात पड्या वार निवळती । इण भात कर्दि दिन काढ'र जद भाखर मे की खावण न नी रह्या ता रात री वखत बनला गावा र घरा म घुस'र खावण री सामग्री चारण लाग्यो । पण कहणी ह के सी दिन चार रा तो अेव तिन साहूवार री । मो अेकर गाव वाळा म्हनै घर न पकट ई लियो ।

'पुलिस रा कागदा म म्ह फरार घापित हा । पन्डीजता ई मुकद्दमी शुर्त हुयो अर म्हनै जाजीवन कारावाम री सजा हुयगी ।'

बस वरणाट बरती दोडी जाव ही । रामपुरी जब दूकडा ई हा । फतजी निसासा नातर आपरी थलो सभाळधी अर म्ह जाण नीद म सू जागी । □

सातू सुख

भचर लात 'भ्रमर'

हा म्हें हीरा री हीज यात वर रया हें । हीरा जिव रा नाव आग गाय री जया माथ । जद सगळा ही उणरी चरया वर ता पछ म्हें ई लार क्या र थू ? हीरा विणी हीर मू कम नी है । रूप रग इमा, क रया ता दयता ई रय जावा । फूटरी परी परी हुय जिया । रिमाइ परावा पराय दा आपावण री जमरा कानी । उणर डील माथ हर काई गाभा फत्र जाव । उण रा नाव नवम घडण म विधाता न बिस्ती टम लागी हुवता । म्हें उण चरचा म इत्ती रग नय रया हें इण रा आप कोई धीजा अरथ मत तिराइजा । म्हारा ता मतनव फगत इत्ता हीज है क आप गाव म उण री गाभा हुय रई है ।

गाव रा घणखरा वाणिया दूर दिमावर म आपरा विणज बीपार पर । दजा लोग विरमाणी कामा म लागळा आपरी टम काट । हीरा रा धणी ई बलकत्त कमाव । वठ आर कपड रा घधो ह, चाल ई चाखो । दा तीन साल सू ओवर गाव री मुसाफिरी निठा ताव आव । जी र ऊपरयावर तीन चार मइणा चौमास रा काढ इत्त दिसावर सू सडा आय जाव । इणरा अक कारण ता जो ह क वूजो कोई काम सम्भाळणिया कोनी । हीरा रा सुसराजी ई आजबाल अठ हीज रव । दान बुढापा आयग्यो । बिया ई जेक आन्मी घरा चाईज । ओस्या आयगी जण धोगाण बठा है नी जण अ ता राक्या ई नी रक ।

म्हें इण गाव म सारल वरस ई बदळी हुयर आया । आया जद मू ई सठा र घरा रय रया हें । सठा सू इ नी, म्हार तो आर सगल घर परवार सू चाफा सम्म ध है । आज ता हीरा सू ई म्हारा सम्बध निजू जर हेताळा हुयग्या । पण जाया जद एकी वरा म्हें सू छव सात मइणा ताई बी निजर ई का मिलाई नी । धात करणी ता किसी क हुव ? हीरा रा रूप रग न डील-डोल दख र देवतावा रा ईमान डिग सक तो म्हें किसी चमारी म हो ? म्हार ई उण मू बाता करण रा मन

हुवता पण वा भल घरा री बहू बेटी ही । इण कारण मनरी मन मे हीज रयग्यी ।

सठा र घर री वागळ ज़ीत बढी । बागळ मे ई अके सालकी, बीम म्हारो रवास । स्त्रूल टम र अलावा म्हारो काम कितवा पढणा ईज र व । काई पन पत्रिका या उपयास पढती बेळा ई छान-ओल म्है चुपचाप हीरा री दिनचर्या देखता न उणरी गतिविधिया न निरख्या करतो । वा दिनुग सिझ्या दोनू टम गायान नीरती, पाणी पावती न दूवण रा काम ई उणनै ई करणा पढता । पाटठा उठावणा अर थपडया थापण रा काम ई उण र जिम्म हो । सासू नणद तो कदेई छठ छमास गाय डागरा नै सभाळ । मायलो काम ई मगळो वा ई कर । क्यो नी कर ? वा इज तो इण घर री बहू ह । भाभरक तारा थका उठणो अर रात न सगळा र सूता पछ सूचना । फूस वारी मूलेय रतोई पाणी तवात सगळा ई काम उणी न-करणा पड । ऊपर सू छाटी टीमरी री मा हुवण र कारण रात रा पूरो सूवणो ई नसीब मे कोनी । इत्तो काम करता वका ई मूड सू चुमकारा नी कर । काई काम भाळावो, नटणो तो हीरा र सभाव म ई कोनी ।

ओ ईज कारण ह गाव सगळ म हीरा री शाभा रो । कठई मुणला अंडी कामेडी न सणी बीनणी म्हा ता आज ताई का देखी नी । लाघू जी रा मोटा भाग जिका र इसी लाखीणी बीनणी आई । दमवी ताई भणयाडी पण माट मिजाज नडा आगो ई का'नी । गावाळा ता शोभा कर जिकी कर ईज ३, इण री सासू रो लाड ई कम को नी । कबत ई ह क मा र सराया बेटी को मराइज नी । पण अठ तो हीरा रा माटा भाग जको उणनै मासू खुद सराव, आव गाव म । हीरा री सासू न कोई लुगाई कठई मिल जायो । बहू सारु वा अके ई बात कैव, 'म्हारली बीनणी री होड हुव ? वापडी घणी ई सणी है, आम मे घात्या ई कानी रडक । भल घरा री बेटी है । वाई, म्हार ता घर सगळ रा काम वा अकेलीज कर ।'

'माइता री पु याई आटी आव ह ओ । नी जण अजकाल की किसी बीनणी काम कर'र छाती ठार है ?' इण तर बात सामळी लुगाई कन सू सुणण न मिल जण उण री मासू भळ वसी, 'हां आ, आता है इज । महारली जेठाणी जी रई देखलो, घणा ई चोखा घराणा देख र टावर लाया । पण छाती सा राधली जेठाणी जी री । व ता बापडा मैणा है जण धमीडा सब ह मायरा माय । नी ता इसी बहू रो चुटिमो, भातर र धोळ दुपार वाढद, घोळा आढा'र । 'इयाई है आ । अजकाल ता छाळा ईज विगडग्या । ऊचा चढ चढ देता, घर घर ओईज लेता ।'

काम प्यारा लाग है ओ, काम रो काई ? दिन-रात राडिया करती रव है, जण वण ई मन ई दया आ जाव वाई । म्ह तो घणी ई दफ कया करूं कै फूस-ममोसा अर गाय डागरा खातर वाई आदमण राखळ । पण वा ता वा इज है, सफा नट जाव । कया करूं क आपा र कित्ती पइसा री वमी है बीनणी । जण वा

उपल्ला देव व घणा गुड भीता रें थथडणनं वा नी । हाड रा गाने लाउ ? म्हें अठे काय वास्त आई हू । हुव जिंसी पारी चानरी वजा दू ई म मन घणी आणद मिल । पईसा अल्लया कोना जाव, मच्याडा काम ई आमी । इण तर वा तो उलटा मन ई सीख देव ।

‘म्हें उणन मायरा नेवण रा साच र वाड काम र हाथ लगाऊ ता वा मट दणी मना कर द । कव म्हारो पछ काई सुन हे ? थ इण उमर म काम करता चोखा थोडी लाग सा । मूड रा ठीकरा मन पाती आसी । कसो-वीनणी म सफाई हया दया बानी । घूड सार माईता न अर्बई आराम को देव नी तो वद देमी ? ये आराम करो, म्हें म्हार हाया मू काम थ पो करती रसू तो हाड गौडें निरोग ई रत् । गाली बठया डील मे बादी भरीज जाव । बापडी घणीई सणी हू म्हारा ता घणाई काण-कायदो राख । जिमा नाव है बिसो’रा बिसो वाम । सगा परसमी ई बापडा सैगा । टावर न जिंसी मीख माईत देव बिसाई काम करया कर । आजवाळ आली छारया दाड बाछेडी को नी ।’

छव सान मईणा वा र घरा रवता हुयव्या जद वा र आगण ताई म्हारो आव जाव हुवण लागया । हीरा री मासू अर उणद मू ई म्ह घुल मिळय्यो । हीरा र मुसर जी मूई रामा सामा हुम जावता । पण व घणा बालता का नी । मिलता ई अेक ई मवण पूछना, “क्या राजी हा ?” जण म्ह छाटा सो पडूतर देवता, “घारी आसीम चाईज । हीरा री सासू नें ता काई न काई हयाईदार मिलणा चाजता । बांगे बाठा रा काई निवेडा ? दिनुय सू सिध्या पड जावती पण व पण पाछा कोनी देवता । बाता खुटनी ई बानी । जिंसी ई बारी जायोडी । जेन नम्बर बातरण । क्या नी हुव । जद घर रो काम काज सगळो हीरा र जिम्म हा, ता आर पाती म ता हयाई आवती । खर । आपारा काई लवें ही । म्हारो ई टम की सोरा वट जावती । जी लाग्याडो रवतो । गाव म तो म्हें घणा निकळता का नी । गाव री गजनीति सू डर हा । सगळा सू वतळ हुवण लागमी जण हीरा ई क्या सार र ती । उण मू थाडी घणी बोलचाल सरू हुयमी ।

उण सू बातचीत सरू हुई ता ग ई नाटकीय ढग सू । सरम शका की जादा ई राखती ही । पण अेक दिन वाद हुया व वायण रा वा गाया हुवण न आइ ता उण माग उण री छोरी ई आयमी । या रोवण लागमी । गाया बानी हुवण दी । या छोरी न राजी करण रा घणा ई जतन कर निया पण वा ता रावता इज रयी । अडी हालत देख र मन उण माग दया आयमी । म्हें टावर न पुचकार र गाती मे ली । लाग नटायी, वा चुप हुयमी । जा पछ बीसू वार छारी न म्हार वनं छाड जावती । छोरी म्हार हीड हुयमी ।

अँकर वात वात म म्है पूछ लियो नणद वाई बाट कर । व वा नी राखे छारी न ? आ रोजी न दुय देव । गाया दूवण न आवी जिते घडी मायत वान ई राखण दिया करो ।' पण बी उथळा को दियो नी ।

दो चार दिन आडा घाल'र म्है ओइज मवाल फेरु वर लिया । जद उण क्या 'रमाई री वेळा वाईजी राटी बीजी कर अर सामूजी बा न भलावा मेना कर । जण कुण राख ? ताई सामूजी ता बापडा राखण न तयार है । पण छोरी ज इसी वळे जकी बा वन रय को नी । रोवण लाग जाव जण काइ करू ? साथ ई लियाव'र हुवा । जठ था कने रमवा कर । था सू आ घणी राजी रवे ।'

हीरा री इण बात मे मन की बूड लखाई । क्या क म्है चोखी तर्या जाण हां क राटी टुकडो, दुआरी करया पछ हीरा न खुद न काम करणो पडतो । पण म्ह वात न नी बधा र इतोइज कैवता, 'आ तो की को नी । मन खुद न ई टावर रमावण रो घणा काइ है, टावरा म भगवान विराज । घर ई म्है टावरा सू घणो राजी रवू ।

'धारो व्याव हुयग्यो काइ ?' उण पूछया ।

'हा, तीन साल हुयग्या । अँक छारा ई हुयग्या ।' म्ह क्या ।

'जण ई धा न टावर रमावणा आव । बा मुळव'र वाली ।

इणी तर कद कदास हीरा सू अँक आध मिनट बात हुय जावती । घणो मौको तो हाथ जावता था'नी । पण इण बातचीत रा टुकडा मू मन खलाया क इण र हिवड म बठइ की है । बार सू दोख ह बी सू की बारो निरवाळो । की न की पीड है, काइ न काइ टीस है, पण आ आपरै हाठा माथ नी ला रयी है । म्हार आ इ अँक शाघ विप हुयग्यो ।

ज्या ज्यो म्है उणर अतस म भारुण री वासीस करी मन खलाया, क इण हिवड म लावा सुलग रयो है । म्है घणी इ दफ, नित्त इ तरीका मू बात न उलट-पुलट पूछया, पण हीरा बात न हस र टाळ जावती । उण कदइ आपर घर री बात म्हार सामे नी' करी । पण खासा दिना पाछ उण न म्है भाषे पको भरोमा हुयग्यो क जो म्हारी बात न अठीन बठीन नी करसा । मन आपर भाइ री ठीड समझण लागगी । जण कणइ कणै आपरा समझ र घरविद री काइ बात सुणावती । इण तर उण रो जी हलका हुय जावता ।

जँक दिन वा घणी अणमणी सी दीखी । म्है पूछ लिया । 'आज काइ बात है, वाइ ? जी मोरो कानी दीख । इत्ती उदासी निया ?' जण पला ता उण इन विन दरयो अर पछ अँकाअँक फीसगी । म्ह कयो, 'राव काइ है, गली । बात बता मन । काइ हुया ? जण वा वाली, 'कोइ एक् बात हुव तो बताऊ, बीरा । पूरबले जलम रा करयाडा पापा रा पळ भुगतू हू, बठी । घायल री गत घायल जाण ह । म्हारी हालत न दख'र कोई साच ई को नी सक क हीरा न ई काइ दुस हुय सक ।

सगळी ई जाणै न हीरा र ताया घर मिनय्या न तमात्र घर मिनय्यो । गातू
 सुय ह हीरा र । काद वमी ह ? पण निणई मन तई मू दगी ? माय रा माय
 निता धमोडा मयू ह म्है ? मा जाय भाई र ई म्है म्हारा दुगहा को यताया
 नी । वदेई म्ह म्हारी जामण (मा) र आय मामर रा राजणा रा रायानी ।
 वाई वर म्हारी भा र जाइ ज सीम दिवाडी है । ती ना हीरा रो वडाया
 मोळीज हुय । भाई र ठा पन जा ता वान ई आय र झा मू वात करे जिमा है ।
 राठ वधता निता वरम लाभ ।’

ताई वाई यात हई बता ता मरी ?’ म्है भळ पूछया ।

वाई बतायू । ताई जेव हुय ता मयू । डिनुग मू मिथ्या ता अवाल मणीन
 दाड वाम वळ । तो ई जग वा नी । गामू अर नणद वाई ताना द द’र छाती म
 छेक्ता वर हाण्या । रायू ताई निण आग ? मिनय ई रा र क्या क्या गाव ।
 रा री सुणता म्हारी वद सुण । वा ई म्हारी पीठ न समझी ता मनेवाय रो दुय ।
 उणन माइ ठा म्है म वाई वाई बीत । पण उण रो ई वाई कमूर । ताई दा परमा
 सू अकर आय बी मे ई अ लोभ ऊंघा सु वा न बूडा सावा दमा भिडाव क व वव
 जिवी हरेव साची अर म्है किती ई साची वव परबूडी ईज लपारै । वता वता
 उणरी आल्या रीस म लाभ हुयगी । वालीज्या वा नी ।

ठर’र भळ वांनी । पण अबकाळ थायस मू । अगार व वायाडा है जण को
 तो ववा मुणा वम करे । मन म जणूता सावचेत रव । वठई वेद न वम नी हुय
 जाव क तार मू सुगाई न दुव देव । दिन भर घाणी र वळद दाद यटू तोई आरा
 जी सोरा का’नी । वदई विणी वाम म विनी व डील हुय जाव ता मुणावणा मळ
 वरदै भई आ ता वडे घरा रो वेटी है पी र म तो वदई वाम र हाथ ई लगवणा
 किता व हुय । नीकर चाकर चौईम घण्टा हाजरी मे रव । अठ बापडी न बूव म
 हाव दी जण इसो राडियो वरणो पड । लारली तो सगळी वना ऊन घरा गइ ।
 इण रा ईज भाग फूटया जको म्हासू पानो पडया । वठइ सर म जावती ता राजस
 वरती । जद व म्है वदइ ओ अणसा वा लाइनी मन म व भई म्है न म्हार माइना
 बूव मे न्हायदी । तोई अ दिन रान खाव मन । वदई वाई हाथ मामला काम
 सळटा र जाव जित बाडा साळ लाभ जाव तो ताना माय ताना । वात रा वतगड
 रणा द । अक नि री यात हुव ता मई करा, मम इ गावा पण जा ता राज रा
 राडी रावणा है ।’

हीरा आग की जार नवती बीसू पना म्है उणन टोव र पूछ निया, अक
 वात बता । तू वर जिकी ता साळ जाना माची है पण वारी सामू अर नणद र
 मूड ता वदेइ घारी मूड रा न आन ई वांनी मुण्या ।

आईज ता वान है भाई सा व । वा र मूड नी सुणी ता निण ई म्हार मूड ई

वा री मूड सुणी है ? आ तो मौन री बात है म्हे, चा आगे रा र जी हलकी कर लियो । नी तो चिन्ही रो जाया ई को जाण सके नी म्हार दुख दरद न । मार ई ले जर रोवण ई को दनी । तडफा तडफा र मारणा आर कीकर हुया क्से है ? गळी गवाड जाया-गया नै बडूने आळा आगे म्हारी इतो बढाया करणी अर घर म इमो सलून । काई माच मव । बढाया आपरी नाव न करे । यारी करयोडी बढाया वा वास्त दास्त रो बाम कर । कव है नी—बुठीड लागी न सुसरो बद । साची यताया भाई साय । म्हे रिणी आगे म्हारा दुखडा राय दू ता कोई न पतियारो हुमी । म्हे कने सू जे चुपचाप सुण ई लेसी ता लार सू काई कमी ठा ह । आ ईज कमी नी क सामू तो बापडी इणरी बढाया करती ई वा थव नी ताइ इणन देयो दीर जित्ती वा है नी । अजवाळ री दीगरया इमीज हुव जब म फेर भणयाडी यारी ह । ' 'एण बरताव रा काई कारण नो हुवला ।' ' म्ह पूछयो ।

'कारण ?' जारता की बानी । आ म्हार बाप वन धन देख र सगपण कर्दा है । हमियत मारू वा व्याव चागो कर निया । देज लेज ई घणोई करयो । पण आ रे मन मुताजिब वा हुयानी । आ र आप हेठ न का आयोमी । धन रा नाभी कदम राजी हुय सय । मजे री बात आ है क म्हार मा बाप सू यात करण री सरघा आ री ड कोनी । लोका न कव घणाइ दियो है । दिया लिया तो डूम राजी हुया कर । म्हान तो टावर चागो चाइज हा जिवा मिलया । पण मन सुणाया बिना को चूव नी । क साच चुपा चुप क आ की लगार तो चाखा रव ।'

घणी इ म्प म्हे हीरा न उण री नणद र वार म की पूछणो चाव हो पण म्हे पूछ को मकयानी । पण उण न्ति बात मे बात आयमी जण ठा पडयो के हीरा री नणद आपरी हलकी जबान र बारग सगळा सू राड माल लेवती रव । इणी कारण वा सामू सुमरा सू रीसाणी हुय र जठ बठी ह जम र । नणदल बाइ रा जिद है क उणरा वीन मुमर सू सीर काढ र यारी निरवालो घ धो कर अर सगळ धन री मानवण वा बण । पण उण रो मित्र्य बाता म बानी आयो जद आ अठ वठी हुकम हलाव ।

घार सागे ता नणद रा बरताव चोखो इ हुवला ?' म्हे पूछ लियो ।

काइ बतावू बीरा । बतावता सरम आव । काल रीज बात है । म्हे बाइसा सू अरज करी म्हागे माथा दूख है जाज, रोटया थ इ करलो नी । जण व काइ बातया ठा है ? मूडो मचकावता थना वयो, "चाखो सामरा मिलया जण बाता आव । म्हे म्हार सामर मे दिन रात काम करू, चाय कित्ती माथो दूखो, भलाइ नाव तप हुवा काम ता सगळो मन इ करणो पड । जर अठ ? राणीजी कय रया है आज म्हारो माथा दूख, काम थ करना । बाइसा बाइसा नी हयर थार घर री नोकरणी हुयगी जाण । हुह ! टीक है म्हे आज न मा नै कसू ।

मैं अठ बिण १८ सुवायू बाणी । मा म्हार गामर वर वरणा । मैं जार ता
 वयू ही न मागर न गटता ता अठ त्या आवता ? पण गड डेउपायणा टीर नी ।
 मैं पुण ई र ।

र मैं गमर पूरी रगती मामूजी । व पातार्ई मर्रा बोया रानी तूती
 ठिठवारयाही । वाम वर ना काज । वारी द्यती छाम म्हारी । ऊपर म माग
 गमरा आर ? म्हारी छारी न आज क्या है आठदा क्या ता थारा भना वुग
 गान निय । उपररा वरती न मरम ई बाणी आय । जीभ मा गीन तू ता वार ।
 जीवाटा करणा भूल जागी । दूध म राध न पी म राव ता ई वाम वरतां जा
 दारा हुय । दती वाता हीरा जेन ई गाम म क्या । की ठर र भल प्राची, 'बवा
 भलाई पण म बडा येया ई कर । पण क्याण री ई वा ता हन दृषा कर । माची
 पूछो ता मैं वाम ई वाम म म्हारी मगली बाया गाट ली । जर वार्न ताव है
 अ । ओर तो बाई वयू भाई, म्हार दायज म आयाही सिंगार पेटी न रोन र
 बदई म्हारा कोड पूरा को करयांनी । वनई पाजल टीरी वरणा ई किमोन हुय ।
 पाजल टीकी तो ना कुछ सुगाया ई करया कर । मा बी बास्त ई सुणणा पड
 हम राणी जी सिंगार कर र वठ जामी ? बिणन देवाळ सी जा सिंगार । बो
 थारो पुण रैयो तो अठ बानी । हीरा री मगली बाना म्हार हाडो हाट बठगी ।

साचेई हीरा इण घर म बीत ई दुनियारी है । विचारी वनई राती आन्या
 न ताता ब्यायो । ता ई धोळो जोडा र वान्ण री धमकी चारी । हीरा री नण
 जर सामू सू म्हार गोजीन ई धोडी बीत बनळ हुय पण मजान है व थार मूड सू
 हीरा री कुसाभा हुय जाव ।

नारल बेई दिना सू हीरा री सामू म्हारी जान थाव ही व बाइ चोखो
 जातवी बताओ जिमो ठोरा जतर जाणतो हुव । पण मैं क्या दियो 'इण ठग
 विद्या मे म्हारो विमयाम को नी । जा वन ई बी हुव ता न्यवता घर घर क्या
 फिर ? म्हारी मानो ता मास्मा अ तो तुटेरा है आ सू जळगा ई न्या ।' पण
 बा न म्हारी बात दाय नी जाई । क्या ह नी जठ चाह बठ राह ।

आज म्हे बिणी काम सू हीरा र आगण पण धरियो तो मन हाळ होळ
 बालती हीरा री सासू री बोली सुणी जी बहू र पीर जाळ वन अपरम्पार धन
 है । बाइ इमो उपाव करो व उण धन भाय सू की जापा न इ मिल जाव ।
 चीनणी न घणोट समभावू पण म्हारी बात उण र पल नी पड । आप कोट चोखो
 जतर बणादो । पईसा भलाई कितार्ई लाग जावो, चाखो हुवणो चाईज । आपणो
 काम बण जाव वम । जेव बात भल माराज छोरो ड अजकाल की चीनणी र
 इमारा माव नाचण लाग रया है । उणन वम म करण रो ई डोरा वणा दा । इत
 मे हीरा री नण ई आपरी डिमाड राख दी होळ सी व इमो डोरो तो म्हार

करायद मा, क म्हारा ई व म्हारै वस मे हुय जाव । हीरा री मासू बोली, 'हा हा अक् डोरा मायली र ई बना दिया ।'

आज बात रो निर्वंडा हुयग्यो । शाध पूरी हुयगी । बात साव माची है । हीरा भेडियां र बिचाळ बठी है । बा रो वम चाल तो व इण री बोटी मोटी काट'र या जाव । हीरा भाटा सू फाडीज रया है ।

इत्त मे मन हीरा बार सू आवती दीखी । उण र सघ्योडा बदमा न लगा लग देल तो रियो जद ताई बा म्हार नड नी आयगी । म्है उणन हाळ सी क मायन चालण जाल पडय'त्रा री भणक देता थका बोल्थो, 'म्है आज मानग्यो तू साव माची है हीरा ।'

उण उधळो देता थका इत्तौ दज क्या 'जब म्है ई दख त मू घान । बा म्हारो असली रूप बानी दरयो ।

मन लखायो क उण र जो लाबो मुलग रैंयो है अर ओ लाबो आज नी तो काल फूटमी । हीरा त्रिकराल रूप धार'र आ सगळा स हैसाब पूछ लती । जा जबान तो अबार नी मई पण जेक दिन तो खुळणी ही ह । ज्वालामुखी है, फूटण री देर है । हीरा री मामू अर नणद ज्वालामुखी रैंअन मूड माध बठया है ।

नीम री छाव

शिव 'मृदुल'

दपतर रा कतराई बाबू तो तीन बज्या ही बणा रा स्कूटर माथ बैठ'र ए मनाग्या पण म्हूँ दस बज्या सू ल र छ बज्या तब टिक र काम करयी। जेठ रा महीना री तपत सू जीव तो घणो घबरायी पण करतो नई ? साउ रो हूँम टाळू भी तो किया ? कुर्सी सू उठ र ताइकिल सम्माली तो पाछला पहिया री फूक दिव ल्योडी ही। पिचर ठीक करान साहू जेब टटोली ता मापन फूगे छाना, भी कोनी हो। दपतर रा चपरासी भोला काका ने पूछयो नो वो भी गम नारायण। बोल्यो, सरकारी नौकर बन पच्चीस तारीफ ने पइसा कठा सू मिल बाबूजी।

अब म्हूँ रीस करू तो बणा प र ? गम पीता पीता तो उमर चौपा बरस री होगी। साइकिल न दपतर म ही पटक'र पग गइती घर पूग्यो तो मिझ्या रा सान बज्या। पसीना सू तर-बतर हा। कमीज न उता र छूटी माथ इयां टाग्यो, जिया आज र मिनल मिनताचार न छूटया टाग राग्यो है।

गेला म चलती बेल्या नीकरी मूजुडी आरमा घरमा री याद आई। कतरी ही बाता रो कळठाट्ट पिया चौक म नीम रै नीके ल्या माचा प रै आडा हुवण रै सिया कई ती सूझ्यो।

आडी तो होग्या पण विचारा रो वेग हाल घम्पा नी हो। सोचण लाग्यो—जणा री नीकरी लाग्या ने पाच बरस भी बानी हुया बणा र बगना रेडियो स्कूटर, सोनो चादी, गिरस्थी री जकरत री सगली चीजा है। म्हन नीकरी करना छतीस बरस होग्या पण भाडा रा मका मे र रियो हूँ। केकर मूरज न परणायो है वमा रा पीला हाथ करणा तो हाल बाकी है। तिलक डायजा बाप र बाप। समझ कोनी आव। ईमानदारी सू काम कर हूँ। माव भी म्हारा पर ही भरोसो कर है। न्यतर भर म म्हाने ही जिम्मेदार समझ र समझा काम र वास्त म्हाने ही कवे है। दूसरा बाबू तो मरजी होव जन् जात्र भर मरजी होव जन् जाव। पण

वणान चूतक कोनी कवे । आवते बरम तो पेसन भी हो जासी अर म्हारी जलम भोम विजेपुर जाणो पडसी । उमा रा हाथ पीळा करणा रो किम्पर ब दोवस्त होसी ?

अ विचार मन म उठ ही रिया हा अर गली रा नुक्कड सू एक सत रो जोर रो आवाज वान म पढी अलख ?

'अलख' रो आवाज सुण र म्हान वो दिन याद हो आयो जल्हू म्हारा बापू र साथे विजेपुर गाव रे बारे एक चवूतरा माथ उभा नीम रो छाव म बठघो हो । वणी वगत म्हारी उमर पाच साल ही ।

जेठ रा महीनो सोमवार रो दिन अर सिध्या रो बल्या ही । गाव रा मामी सेठ साहूकार अर पटेल-पटवारी नित रो भात वणी चवूतरा माथ बठा एक महात्मा रो घाट देख रिया हा । अ महात्मा गाव सू आधूणे बाजू रा मगरा म बण्या शिवजी रा जुगातरा मिन्दर सू हर सोमवार ने आवता अर भविश्य मे आवण वाली वगत रो बाता बतावता हा ।

घाट जीवता चवूतरा माथ बठा सगला जणा बाना मे लाग्या हा । बाता र बीच डमरू बज्यो । एक तिरसूल हाथ म लिया एक जटाधारी महात्मा डमरू न बजावता जोर रो आवाज मे बोल्या—अलख ।

'अलख' रो आवाज सुण'र हूँ उछल पडघो पण म्हारा बापू म्हेने चुपरवण ने कह्यो । महात्मा रे सगला जणा घोग दी । म्हूँ भी पाछ कोनी रियो । महात्मा मृगछाल बिछा र चवूतरा माथ बठ गिया । एक बार वणा कर तिरसूल पर बध्या डमरू ने बजायो अर जोर सू अलख बोल'र बवण लाग्या, 'भाषा वगत वणो खराव आ रियो है राकड नाकड म खेती होवेला । धोवा मे धान रिकेला । खेता म मकान अर कूडा रा फरा म चारी उगला । सुरम रो भात जमी जगमगावला—दीदी कठक निजरया आवला । मिनख पागळो हो जावलो—आदमी आकाश रा तारा तीडेला । मगरा रा जीव जिनावर मिनख वण'र कीडी कुजर ज्यू फरला । मिनख कठक निजरया आयला ।'

महात्मा बोलता चालता रक्या । जोर सू अलख'र बोलर मृगछाल उठाई अर चालता वण्या । सब लोग देखता रक्या । बात करण लाग्या—महात्मा ने आज कई होग्यो । हर बात बतुकी, उल्टी अर बिना हाथ पमा रो करी, जणी रो मूठ है न मथारो ।

आवता दो चार सोमवार तक सब सेठ-साहूकार अर पटेल पटवारी वणी चवूतरा पर आवता रिया पण वणी दिन रे बाद महात्मा आज दिन तक पाछा कोनी आया ।

आज वणी बात ने उनपचास बरस बीतग्या । सज्जनता अर ईमानगारी ने ओढया आज म्हूँ जिनमाणी रो दोड घूप म उलझ्या अणा बेचाक मिनखा मे

मिनाचाचार हनु तो लागी व यणां मरणा री मगती बापां वदत री वसोरी पर मो टन मोती डार है ।

मगरा रा म्म नि नि बटना जा रिया है । रांन कांड म मरी हायण लागी है । मुगारा अगो वधनी व धोया म घात विकरियो है । गहर अर मोया मू जुग्घा उपजाऊ सेवा म पमना ऊभी रेवण र वजाय देर मकान ऊभा है । गणा म घात र वजाय टावर गना हा रिया है । जनमग्ना रा तनी मू वधोपा हा रियो है । बल वग्ना वग्ना रर रिया है । ट्रेटरां मू सन हव रिया है । माटा माटा बाधा मू जावण लागी रांरांमू अर निजनी री मोटरा मू गिनाई हाव है । पडस जीवन री नाम कानी पड जिण मू कू उ राफ रा म चागे उगण लागी है । कई गाव अर कई शहर आ जमी बिजली मू जगमगायण लागी है । हकीवन म दीयो तो कठन निजग्घा आव है । रिगान रा आविष्कार—माइकिल मू ल र स्कूटर मोटर कार रेल हउ गाडी अर राबट नव मिनत न पागळा बरदपो है । पैन्ल ज्ञानता यणा रे माय मल चउ है । अणी भान यणा मू पागळा मिात र दिमाग अतरी वदग्गी र यो गोट म बठ र चट्टणा मू मिट्टी गान लावी है । सोचू हू व आवाग रा तारा मोडण म हाई बगर घाली है ?

सडका पर बेयाव मिाग्या न आता जाता दग र लागी है व म्म बटना मू मगरा तो टाटला होम्मा अर यणा रा सगळा जीव जिनावर मिनता जूण म जागिया है । अणा चारते ही कोई नेर ज्यू गुराव ता कोई चीता ज्यू छळ कर । माइ बानरा जिया दात्या करत साम आवे तो माइ नोमडी री भात माता पट्टी कर । ओर तो आर काउ तो कुत्ता ज्य काटवा न रपट है । कतरा ही चिडया चिरखल्या री भात ची-ची कर न चुप र जावे है । हा सगला जाण व साप साप रो दुसमण नी ंह्या कर पण आज मिनत-मिात रो दुसमण है । आज जमी परे कीडी कुजर ज्यू वधाव मिनत फिर है, पण सही माना म मिनत बठन निजरघा आव है बाकी सगला मिनताचार ने खटया टाग रादपो है— खूटी माय ज टग्गा म्मारा पोपलीन रा कमीज री भात ।

वी ए पास कर न आज रा पाच बरस पली म्मारा त्पनर म वग्घा बाबू— जणा न कलम पकडणा म्हे सिखायो— ये काई टेनिविजन खरीदणा री बात कर तो कोई फ्रीज खरीदण री पण असगता ता वी ए पास कर न बाबू वग्घा है । अणा म जरूर ज्यादा अकल होसी । म्हु छतीम बरम पैत्या री मिटिन पाग बाबू अणा री बरावरो क्किया कर सकू ? म्हु तो आज भी भाडा रा मकान म र रियो ह । पैगन रो एक बरस बाकी अर उमा रा पीळा हाय करणा ।

अणी दीच उमा आई जर बाली—पापा भाजन अगेगो नी रागी ठडी नो जासी । सुवह नो वग्घा रोटी जीम न पधारचा हा भूस कानी लागी कई ?

उमा री बात सुण'र अतीत मे खोया बिचारा री दौड एकदम धमगी । नीम र नीचे ढलया माचा सू उठ'र बोल्थो-चाल बंटी भूख तो बंदी की लाग री है ।

हाथ धो र भोजन करण ने बैठयो । थाली मे मूंग री दाल अर रूखी रोटी । मूह पूछ बठयो-"घी खतम होग्या बइ ?"

"हां, एक तारीख ने लावागा । आज पच्चीस हागी है । पाच दिन निकल जासी ।" उमा री मा कहयो ।

भोजन कर ने मूह चौक मे आयो ही हो अर भोला काका हलो पाडयो-मतोप बाबूजी ।

मूह बोल्थो-"आओ भोला काका, बइ बात है ? नी बजण वाली है, किया तकलीफ करी ?"

"साब हुकम आपने सुबह नी बज्या दफतर बुलाया है ।"

"असी कई बात होगी ?"

"साब सुबह दौडा पर पधार रिया है । कुछ जरूरी फाइला लेणी है ।"

"ओर कई क्यो ?"

"कये कई ? मूह आपने साब'रे लारे, दौडा परे ले जावा र वास्ते पूछयो पणा सदीव री भात साब कह्यो नी सतोप बाबूजी दौडा रे काम रा कोनी । वणा न दुनियादारी रो तजुबो कम है । दौडा पर तो लारे लक्ष्मीचंद ही जावे । उठे तो चलता-पुर्जा री जहरत है ।"

'अच्छा, कई बात नी । साब हुकम न अरज कर दीज्यो क मूह सुबह नी बज्या पैली दफतर आ जाऊला ।"

"हां बाबूजी आणो तो पडसी ही पणा आन भी भोला भोला रग्या । जि'गी भर फाइला तोल'र सतोप करयो । दिन भर फाइला सू मगजपच्ची तो आप करो अर मौजा लोग माड साबा म तो खेमली और नाचबा मे पेमली । मूह जा रियो न सुबह बेगा पदारज्यो ।"

भोला काका चम्पा तो गिया पण वणा री बात म्हारा बाना म बार बार गूजण लागी-खावा मे ता खेमली और नाचबा मे पेमली । पण सोच्यो-प सन मे तो एक बरस बाकी है । उतरियो काल क्यू जोगी होणा ?

इया अणी कइवो छूट ने भी पो'र चौक म नीम रा नीचे बिछया माचा परे सज नता अर ईमानदारी री चान्दर ओढया आडो दूयो ही हो अर म्हारा पाडोसी रो छोर । रतन हाथ म ट्राजिस्टर लिया म्हारा मकान री फाटव रे बारे सू निकल्यो । ट्राजिस्टर म गाणो आ रियो हो-देख तेरे ससार की हालत क्या हो गई भगवान

आमवासण

हनुमानसिंह पूनिया

अकाळ र कारण भूखमरी री पीडा स्यू मोटोडा अकसरा अ र उगावा री बोलनी पीकी पडती जा रई है। दरमेस ई भूख अ र तिस र कारण मिनता अ'र डागरा र मरण री खबरा री पीडा स्यू भरीपोडा छापा पडण गू राज र मालगा अर माटोडा सावा न अग आराम माई खळवळी माचगी है। जव री घजा सू लीडर लोग आप आप र चुणावी हत्का माई कूडा सागा तासा न्हेण र वास्त दौरा माथ आपर बगला स्यू मौज छोट र निसर पडया है।

दौरा भरती घरिया नेतावा री सोचणू ओ है कि आपा न तबलीफ तो जवस होमी पण आगल चुणावा माथ आपा री बान बणी रसी अ र सागेई टीगभत्ता रा रियिया मोचळा मिलसी। इ वास्त सगळा नेतावा ई आप र चुणावी हत्का माई प्रोप्राम रा खाकी बणा र आप र चमचा कुडछिया अत खबर पूगती कर दीनी।

आपर नेताजी र पूगण री खबर सुणता ई लोवा री बाछा गिल पडी। सई लोग आ र मोच रिया हा के इब ता भूख अ र निस स्यू लाग छूट जामी अर नी ता की न की मुभीतो जस ई हो जामी।

नेताजी साव आप र आण द भवन स्यू मोटोडा आराम री लारी माई बठ र हवान होवता ई गाम र माई सभा री न दाबसत अ र ज बोलण र वास्त पुस अ'र चमचा इया डोल्ण लागया जिया अकाळ री मार स्यू डागरा र मरता इ गिरज बावळा आया करै है। जा हवाल देख र लोका सोचियो के अकाळ तो पल्याई हो ज दुजो अकाळ रा वारट गी आया है। लीली छत्तरी र घणी तो सेता माई अकाळ पटकियो हा अ र राज रा घणी बस्ती अ र घरा माइ अकाळ पटकमी। आ स बात मोचण र पाछ ई लाग नेताजी साव र आवण री तावड तो इतजार कर रिया हा।

नेताजी साव री लारी नीमताई अवेस पताळ ज ज र रेळ सू गू जण न

लाग्यो । नेताजी साब लारी स्यू हेठ उतरता ई भोड भडाक न तोडता हुया जियाई मच र माथ पूगिया फूला री माळावा स्यू लाद दिया मिया । नेताजी साब हाथ जोड र ॥ लोका री आगत नी बोल्या ई माणती कीनी । माळावा गळ स्यू आतर मेलता धनिया आप रो घडियोडा भाषण बोलियो—' भोत सम र पाछ था लोका स्यू मिलर हूँ घणमान राजी हायो ॥ । म्हा र हिवड रा मिठियास भाया अ'र बना । अकाळ र वजह स्यू आपा स न घणमान दुस ऊचाणू पड रियो है । राज ई बड सोच माई पढयो है । ई वास्त काई करणो चाहीज । ई हरमेस पढण आळ मूख स्यू किया लार छूट । भू गाई रो ओ जमानो जके रा नी जावतो कानी । इ टेम सै इ मोटोही अडचना रै रैवता इ लाक डट र अकाळ स्यू पूरो पूरो बावेडो कर रिया देखर हूँ घणमान राजी होयो । राज अकाळ राहत रा घणा धाधा खोल्या है अ'र आजू ई खोलती । स ई गरीब मजूर लोका न धावो मिल जासी । सुस्त धान री दूकाना ई खोलण रा अजाम कीना है । ' भासण र बिचाळ ई सभा र एक छूण स्यू एक सीधो तपाट मेल अ'र पाटयोड चोळिये माई अळजियोडो गरीब बोलियो, "साब छूकटीव धान मिल है, जकोई बेजा भू गो है । मजूरी ई रिपियो, आघो रिपिया हाथ जोडी स्यू देव है । कणाई वणाई तो देव ई कीनी । ई मजूरी अ'र ई धान स्यू तो एकर ई आ पापी पेट भर सक कीनी । याकी मि है र दिना म्हे अर टावरी काई खार गुजारो करा । ओ राज तो इया ई तिरमा तिरसा मारणो आ काई याकी आजादी है । ये तो लालचिट हूँ रिया हो अ र म्हाका तो पिजर ई सुलगाया । ' इ मिनख रा मिनखपणा बोलता इ मानीजत लोका ई री बालनी रोक र कियो 'भाया पल्या बात तो सून पछ ई की देवणो है जको कह दीज्यो । बिचाळ ई काइ दाळ दळ है ।' इत माइ छूक गिटर होठा माथ जीभ फेरर नेताजी साब ओजू बोल्या, 'इ भाय रो धवणू सबा इ सोळा आना साचो है । पण अकाळ री वजह अ'र माटोड खरचा र कारण राज रो करचो करचो हाग्या है । हैण काइ करा म्हाक इ खरच माथ रोक लगा र कमी कर दीनी है । फेमिन हेड स्यू भत्ता इ इव नी मिल सकळा । फेर इ आपा र सह दुखा न भेटण वास्त मोटी मोटी योजनावा घण'र आव है । ये अ र म्हे स इ सुखी होस्या । धान ठा नी पड है । अ राज र खिलाफरी पाल्टिया भोत घणी गडवड कर रह हैं । जिया कइ केद दळा रा नेता केवता रव है 'दारू बंद करो') किती पागलपण री बात है । राज र रिपिये पिस्त रा घाटो घातणू, अ'र पिबणिये भाया र रोक् लगावणी अ र ठकेदारा रा गळा मासणा ।' सभा माई स्यू ठीक अ'र गलत री आवाज नीसरता इ राक दी जाव है ।

इत माइ नेताजी साब पाणी री डच्छा दिखावता चुप हूँ र सास खीच्यो । सरवत रा गिलास आवण स्यू पल्या द एक भूखमरी स्यू भुग्शाय चहर र गरीब

मजूर आप र पीयूष रा पाणी नही गू टाली भर र नताजी साव र हाथों माइ द
 लीनो । नताजी साव र जिवा न पाणा पीवता जीम र माथ मायो, मूटा सारा
 जर होयो अर गील गील पाटयो । नताजी गाव गालबम हुं र बयो, "इ
 बगुन र बचन न पान मार र आ तर गयो । जिवा द धो पावताट मिग न
 पवता देर आतर जिवा तो सभा र माइ चोरफ मोकटा बातण लाग्यो, "गाव
 म्ह तो ओ जेर जिवावला नारा पाणी पीव न जीवता रया हा । ओ मू पीवा जवो
 इ पाणी ये नी पी सवाता । म्हाका बाद गुयारा बराला अर बाद म्हाका
 दुताडा दूर करस्यो । समा बदरा ता पावा न ओ द पाणी पीवता । जे ओ पाणी
 दता जेर इ है ता ये हरमम इ जीतर गुलमला करता रया हो जवा न आज
 चालीत घरम हायण लाग्यो । मीठाइ पाणी गये अजाम बगु पी करयो । घान
 तो हरमम ई कूडिया घेटा देखन ग नताजी बाण पग्यो है । अर म्ह घाँ साना
 माई हरमम ई इसी अलभ जाया हो जिवा मक्की जाळ माई मरण री वेळा ताइ
 अलूशी रवे है । ये हरमम इ आसयासण देर जाया हा । इण पाव कूडिय गलाहा
 सू बाइ भला होतो । उहेग मिनन तो गूड बालण सू द मर जायता । ये पारा इ
 गूड बोल्ता रयो हो, जवा रा की ती जिगाहा हाव । पट फूनाया मुगटण्ड जिवा
 बण्यो घूम रिया हा । ' जगाम करणिया उमचा अर चार पाच पुल्स रा
 सिपाइ सडा होया अर भीड भडाक न दरा धमका अर सगीइ शासापट्टी दर
 स्थान करता धनिया पाछा जमाया ।

इतो ताळ माइ ता नताजी साव री स पील री गोषळी गुल बुकी हो ।
 व लोका । आजू बोल्या राज राहत देसी अर आपणा दुग दूर करसी" । अलच्छा
 आळी बाता बनार भरासा दिरावण माइ फल व्हे गिया अर लावा भरमावण माइ
 कच्चा पडयो ।

सभापति स लोका न घनवाद नेवता धका क्या 'स इ भाइ आप आप री
 तकलीफ बागद माथ माइ र नेताजी साव न द हवै । साव पचात भवन माइ
 ओजू पाही ताळ आराम करसी । पावमाहा है अर बठई चा पाणी पी र जासी ।

पचात घर माइ तो बरपी, पडा, बतल्या, ललाक न, रसगुल्ला अर तरिया
 तरिया रा मया खावता अर सायइ दाक पीवता देख र लोका री बक्यो
 खुच्यो मरोसोइ निसरयो । ओ पाटक देपर भोड माइ सू एक भणियोडो मोटय्यार
 बोल्तो, ' भाया आ मोटाडा न आपा छोटाडा री बाइ फिरर है । एक घानी ता
 आपा भूख अर तिस सू मर रिया हाई दूज खानी अ गुल्छररा उडावता धक
 कोनी । बाता सू मिठियास उगळें अर घट माइ खोटा घड । इणा सू आपा री
 भलो नी ह्व सकली । ज लोक ता अकाळ र माइ इ मजा लूटें ह अर जमाने रो तो
 केवणु इ बाइ है । हालो आध मिनण र आग रोवणू अर आपरा नण गमावणा

है ।" इत माई चीचाळ इ एक दूजाडो मोटघार वाल्या, "बल्याड डील माथ लूण तांसणो अ'र पूरस्याही थाली न ले'र नासणो आ धोलपोसिये नेतावा रो घ घो इ है । अ बांइ गा घी बाव रा चेलका घोडा ~ है । अ तो फरजीडा, घासेबाज, गोहवाजिया अ र किरवाटिया है ।" इत माइ जका लाग आप रा दुख लेर रोवण आया हा जका पाछा इ आपर घरा खानी भीर हो पड्या अ'र चमचा कुहछा ता की आळा गिळा बणिया इ । अ ता राज री नीव रा पक्काडा मजबूत भाठा है जका माथ इ राज टिकियाडा है ।

नेताजी साथ ता मोजा लूट'र आपर बाण द भवन खानी दूर भीर पड्या । घोड दिना पाछ भणियाडा मोटघारा क्या के छापा माइ छप्या है ' नेताजी साथ फेमिन नू बूड मिमटरोला र रिपिया रो आपरो बडो सारा हिस्सा अ'र टी ए भत्ता र सागइ फेमिन हैट स्कू माटी मागे खम उठा र डकार गया है ।" हा, आ आपा रो भली बरणिया मिनिस्टर अ र नेता जका १ चुणावा माथ जनता न मीठा आसवासण देवणा अर ज्ञासा पट्टी देवणा न बूडिया दौरा करण रो लोकत प्र रा वेम सो बणिघाडो है । लाग तरसता इ रह जाव है । हरमस इ भवर चकरी माइ उलमिया रव है ।

□

सवक

छगनलाल व्यास

टेलीफोन री घटी बाजी ।

‘हैलो ! बेवता नटवरलालजी फून उठायो ।

हैला ! म्ह अमृत एण्ड कपनी मू प्रवीण बोल रहा हूँ, आप ?’

म्ह भारत आयल कम्पनी सून नटवरलाल बोल रहघो हूँ । फरमावो ?’

फरमावो काइ । आप सून अेरु शिकायत है । सामी सून आवाज आइ ।

शिकायत । केडी शिकायत ।। सेठा रो बाको फाटो रो फाटो रेंय

गयो । धोळा आयग्या कद ओळम री काम नी अ र आज आ केडी शिकायत ?

इण बार तेळ रे पीप मायने पाणी रे भेळ री शिकायत उपभोक्तावा सून लगातार मिल रही है । थोडो ता भगवान माथ भरोसा राखो । हळक तेळ रो भेळ तो सुण्यो पण कोरो पाणी आटे मायने लूण खट लूण मायने आटो किणकर चाल सक ?’ सामी सून आवाज रीसा वळता री साफ सुणीज रही ही ।

‘सारी ! बेवता सठ नटवरलाल जी फून नीचे राख र कनकसन काट दियो ताकी भी बास रे बे नी बासुरी बाज । रात भर सेठा रे काना मायने फून बाळी आवाज भूजती रही अ र आरया मायने ऊष नी । सठ नटवरलाल यानी इमान दार आदमी । दोय मिनखा मायने पूछ पूरे राजस्थान मायने तेळ सप्लाई कर पण कदइ शिकायत नी पण आज सुब स्याणी शिकायत सुण र माघो चकरीजण लागी ।

दूज दिन अगरवन्ती कर दुकान माथ बठया के’ मुरलीधर जी बाहा चढावता आय पूग्या अर पछे कुण केवे विवाह भूडो । नीठ कर मनाया नीतर महाभारत मच जावतो । अ र असबाग र मुख पृष्ठ माथ बेइज्जती हुवती जिको तीन पीडो खप जावती ता भी कळव नी उतरतो ।

अब सठ नटवरलाल जी री हालत नूवो बाव दूर जिमी रहेगी । आखर जो

ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਹੈ ਕੁਝ ਐਕ ਦਾਧ ਗਦੀ ਮਛਲਿਆਂ ਦੇ ਲਾਰੇ ਪੂਰੇ-ਤਾੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠੀ ਗਦੀ
 ਕਧੂ ਹੈ । ਅਵ ਧਾਠੀ ਸਾਵਚੇਤੀ ਰਾਖਣ ਲਾਗਾ । ਬਿਆਪਾਰ ਤੋ ਜਾਤ, ਧੁੰਡੇ ਮਾਧਨੇ ਪਣ
 ਵਰਸਾ ਰੀ ਜੰਮਪੋਟੀ ਪੇਠ ਮਾਧ ਧਕਕੀ ਲਾਗੀ । ਆਖਰ ਜਾਚ ਪਛੇਤਾਨੁ ਖਾਤਰ ਨਿਜਰ
 ਪੈਂਕਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਨੀ ।

ਐਕ ਦਿਨ ਸੇਠ ਨਟਵਰਲਾਲ ਜੀ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ ਮਾਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ।
 ਹਾ । ਬੀਚ ਮਾਧਨੇ ਪਛੇ ਹਰੀਏ ਰੀ ਛਾਠੀ । ਧੀਰਾ ਦੇ ਬੀਚ ਸਫ਼ਰ ਸੂ ਚਾਰ ਕਦਮ ਆਧੀ
 ਹਰਿਏ ਰੀ ਝੂਪੀ । ਹਰਿਏ ਬਾਝਪਣੇ ਸੂ ਸੇਠਾ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਾ ਮਾਧ ਕਾਮ ਕਰ ਜਿਨ ਸੂ
 ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜੀਤਪੋਡੀ, ਅੰਰ ਸੂ ਛਾ ਗੇ ਬਾਝ । ਉਠ ਮਾਧ ਘੇਮ ਆਵਣ ਰੀ ਸਵਾਲ ਫ਼ ਨੀ ।
 ਪਣ ਜਦ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ ਮਾਧ ਸੂ ਝੂਪ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੇਠ ਦੇ ਪੀਪਾ ਰਾ ਠੇਠੀ ਨਿਜਰ ਚੜ੍ਹਦੀ
 ਤੋ ਮਾਧੀ ਠਠਕੀ । ਦੇਖੂ ਤੋ ਸਹੀ ਪੂਰ ਮਾਧਨੇ ਕਰ ਕਾਫ਼ ਹੈ । ਓ ਸੋਚ'ਰ ਸੇਠ
 ਨਟਵਰਲਾਲਜੀ ਦਬਾ ਪਗਾ ਝੂਪ ਦੇ ਖਨ ਪੂਰਾ ਅੰਰ ਮਾਧਨੇ ਆਖੀ ਤੋ ਅਕਲ ਕਹੀ ਨੀ
 ਕਰੈ । ਹਰਿਏ ਪੀਪਾ ਦੇ ਠੀਠਾ ਕਰ ਰ ਮਾਧਨੇ ਸੂ ਨੋਧਕ ਕਿਲਾ ਰੀ ਡਿਥੀ ਭਰੈ ਅ ਰ ਉਠਰੀ
 ਠੀਠ ਪਾਠੀ ਘਾਠੈ । ਹਰਿਏ ਰਗੇ ਹਾਥਾ ਪਕੜੀਯੋ ਅਰ ਊਠੀ ਊਠੀ ਧੂਝਣ ਲਾਗੀ ।
 ਸੇਠ ਨਟਵਰਲਾਲਜੀ ਹਰਿਏ ਨੇ ਆਖੀ ਤਰਿਆ ਆਫੇ-ਹਾਥਾ ਲਿਯੋ । ਅ ਰ ਪਛੇ ਸਮਝਾਵਣ
 ਲਾਗਾ—'ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ! ਮਝਦੂਰੀ ਕਮ ਪਛਤੀ ਤੋ ਕੇਧ ਦੇਵਤੀ । ਧੂ ਮ੍ਹਾਰੀ ਰੀਜੀ ਅ ਰ ਉਠ
 ਸੂ ਭੀ ਮੋਟੀ ਪੇਠ ਮਾਧ ਠਾਕਰ ਮਾਰੈ ਧਨੈ ਧਮ ਕੀਨੀ ਜਾਵ । ਐਕ ਧਰ ਤੋ ਛਾਕਣ
 ਭੀ ਟਾਝ ਐ ਕਰਤੂਤ ਚੋਖਾ ਨੀ । ਅਵੇ ਧਨ ਮ੍ਹ ਭੀ ਟਕਕੇ ਬਾਝ ਛੋਡੂ ਨੀ ਖੋਟ
 ਕਚੇਡੀ ਦਿਲਾਧ ਦੇਵੂ ਲਾ ਜਦ ਧਾਰੀ ਅਕਲ ਠਿਕਾਣ ਆਵੇਲਾ ਬਾਲ ਆ ਹਰਾਮਖੋਰੀ
 ਕਦ ਸੂ ਸੀਖੀ ?'

ਬੀ ਚੁਪਚਾਪ ਸੁਣਤੀ ਰਹੀ ।

'ਹਰਿਆ ! ਧੂ ਮੂਡ ਦੇ ਤਾਠੀ ਲਗਾਧ ਪਾਰ ਨੀ ਪਛੇਲਾ ਸਾਖੀ ਬਾਤ ਬਤਾ ਦੇ ਕੇ
 ਧਨ ਆ ਪਾਨ ਫੁਲ ਦਿਯੋ ਅ ਰ ਜਾ ਧਧੀ ਕਦ ਸੂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਨਾ ।

। ਕੋ ਤੋ ਸਾਧ ਧੂ ਗੋ ਬਠਾਧੀ ।

ਸੇਠਾ ਨੇ ਦਧਾ ਆਧੀ ਮੂਲ ਵਾਮਣ ਮਾਧ ਰੀ ਸਾਗ ਧ ਲਾਧੀ ਤੋ ਮਾਧ ਪਣ
 ਆਖਰੀ ਧਮਕੀ ਸੁਭਾਧੀ 'ਅਵੇ ਓ ਠੇਠੀ ਪਾਛਾ ਕਾਰਖਾਨ ਲੇਧ ਜਾਵ ਅੰਰ ਧਾਰਾ ਪਿਤਾਜੀ
 ਨੇ ਬੁਲਾਧ ਲਾਧ ਦੋਧ ਮਿਨਲਾ ਮਾਧਨੇ ਧਾਰੀ ਮਾਜਨੀ ਤੀ ਪਛਾਵਣੀ ਫ਼ ਪਛੇਲਾ ।
 ਪਛੇ ਧਨੈ ਠੇਠੀ ਮਿਲੇਲਾ ਨੀਤਰ ਸਮਝ ਲੀਯ ਓ ਅਭਤ । ਜਾ ਅਵੇ ਕਰ ਦੋਧ ਧਾਰੀ ਮ੍ਹ
 ਜਿਕੀ ਐ ਧੋਡਾ ਅਰ ਐ ਮਦਾਨ ।'

ਠੇਠੀ ਕਾਰਖਾਨਾ ਮਾਧ ਛੋਡ'ਰ ਹਰਿਆ ਤੋ ਸੀਧੀ ਧਾਠੇ ਪੂਰੀ । ਐਕ ਦੋਧ ਧਾਧ
 ਕਰ'ਰ ਧਾਠੇਵਾਝਾ ਨੇ ਫ਼ ਭਾਤ ਐਫ਼ ਆਫ਼ ਆਰ ਦਯ ਕਰਵਾਧੀ—

'ਕਾਝ ਦੋਪਾਰ ਰੀ ਟੇਮ ਸੇਠ ਨਟਵਰਲਾਲਜੀ ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲ ਸੂ ਮ੍ਹਾਰ ਝੂਪ ਆਧਾ
 ਅ ਰ ਮ੍ਹਾਰੀ ਲੁਗਾਫ਼ ਰੀ ਫ਼ਜ਼ਤ ਲੂਟਣ ਲਾਗਾ । ਮਲਾ ਜੋਗ ਸੂ ਮ੍ਹ ਉਠ ਟੇਮ ਧਰਾ ਫ਼ੁਵਣ
 ਸੂ ਬੀਚ ਪਛਤੀ ਤੋ ਮ੍ਹਾਰਾ ਮਾਧੇ ਭੀ ਲਾਧ ਉਠਾਧੀ । ਨੀਠ ਪਛ ਤਫ਼ਕ'ਰ ਉਠਾ ਰੀ

मुसावली कीनी तो अघे म्हाारी ठळा वज्ज कर गइया है अ'र वय जद ताई पारी
 तुगाइ री इज्जत नी तूटण देव था पारी ठळा नी मिलळा जा कर तीज पारी
 व्ह तिचो जे घोडा अ र ज मदान । वायजी म्हाार यगीव री इज्जत अवे मापरे
 हाया है ।

घाणेराळा तीन च्यार सां ग घोळ हरिय सू करवाय लिया अ'र पछे दारु
 रो गुटकी सर'र घाणेदार साय जोग सू सीधा भारत आयल क र कारखान पूया।
 साथ दाय पुल्लित गळ्या भी । जीप कारखाना रे जागळ रोक'र घाणेदार साय
 कारखाना रे तपनर पूया ।

सठ नटवरलाल जी घाणेदार न देत'र हुक्का बकरा रयया । इतरा मायन
 घाणेदार साय रोमा बळता मू छा रे अणूती वट्ट भरता बाल्या—

सठ साहज । आजकाळ तो कानून कायदा मगळा खुन रे हाथा इज लेव
 सीना है पइसा घणो कमायो दिखै जद इज तो घाळा दिन ग तुगाइया री
 इज्जत तूटण रा प्रवास करो अ र ऊपर सू डाट कटकार । यां राखजो
 म्हाारी भी नाव भवरनिघ है—घायोडा अेक जेक पद्मा निक्का लवू ला अ'र
 परायी लुगाई मामी देखणी मुलाय देतू ला मुद्राप मायन मे करतूत डाकणी
 मायने नाक दुवाय'र मर जावो । बाणिये रो बेटा हुवता जा घाणेदारी नद सू
 हाथ लागी ?

सेठ नटवरलालजी सोफ माथ बठया बठया धूजण लागी जिण सू हाथ जाड
 रुभा ह्या पण पया री नपकनी बदनो ही । लडखडावनी जुवान म् बाल्या—

पण अ नगना हुयी काई । म्ह हाल ताई बात नी समझ सकयी आखर
 अडी भयकर गळती का हयी ?

गळती । दूजो हुवता तो डडा सू बात करतो । घाळा गिन रा हरिय रे
 हाथ मायने घुम र उणरी लुगाइ री इज्जत तूटण रा दुस्साहस कीनी अ र जल सर
 रो सवा सर मिलो तो बिचार रे ठळ ने वज्ज कर र रोजी साथ लात मारी
 घान शम नी आय । म्हाार हरिय मायन आ हरकत सेठजी ? आम ने टोपाळी
 जिस्ती मत समझी खुद भी जीवो अ र दूजा ने भी जीवण दो । घर गुवाडी अर
 पठदार आदमी हुवता घमकी सू बात चाल नीतर हथकडी पराय घाण मायने इज
 समझायतो ।

सठ नटवरलाल जी रो माथो चकरीजण लागी । पळग माथे घाण री जीप
 अ र गिनला र मळ न देख'र पूठे लाछन रा सुण र आस्था आगळ अधारी
 आवण लागी अ'र बातमघात बे री सोचण लागी बाकी चारो इ' काई । आखर
 हिम्मत कर बोल्या—

'आप पुरी हकीकत तो मुणावा ।'

‘हकीकत बाईं सुणणी हाथ धगन’ आरसी री बठ जखरत पड़े । छारे री सोम घराय’र बेय देवो के हरिये रा ठेलो आपरे बज्ज मायने नी अ’र काळ दोपार रा उण रे झूप नी ग्या ।’

‘पाणेदार सा ! झूप भी ग्या अ’र ठेला भी बज्ज, पण ।’

‘पण बाइ धाडा साच बूड बगणा है आ रा बात ?’

‘नी सा हरिये री बात माव बूडी है । (इत्त मायन मुनीम माव री कचोरी अर बाजू किममिस री ता’तो लेय आयी) । आप विराज’र पंली तादना करावो पछे भळे इ’ म्हने हथबडी पराय दीजो ।’

‘सठा म्ह कोद रमबडा सूरमणियो टाबर तो नी, रान दिन ओ इज बघा बरू तादना करा’र बयू लाजा मारो ।’

ओ तो आया री आवकार है ‘मुनीम बीच बोल्या ।

सेठ नटवरनाल जी अवे मुद री बघा सुणावण लाग ।

‘पाणेदार सा ! म्हारे आ कारनां लारळा बद्द घरसा सूर चाळ पण बद्द’इ ओळमो नी चोला बाम अर चापो दाम आ इज सिद्धा त । जिण सूर आ तळ नाम मू बिब । हाळी दीवाली नगळा न राजी भी राखू । पण लारल महीन शिफायत आइ तेळ म पाणी रे भेळ री ता काना न विश्वास नी ब्हिया । पण जद आरया नेली तो झूठ भी बिणकर ?’

जेक दिन शहर जावता हरिये रे झूप घुग्या ता पूत पीपा रठीडा कर तळ रा डिब्बो भरै अर उण री ठोड पाणी घाळ उण तर हरिया रग हावा पकडीजया तो घमकी दीनी के धारे बाप ने लय आव जिण सूर दाय भिनखा मायन धारी माजनी पडावू अर ठेलो कारखान पाछाय द जिक्कन मू भिनखा । धारा बरतूत बताय सकू । आ बात ।’

‘म्हू तो उडीवतो इण रे बाप न अर आ पूयो आप खन । अ’र जा झूठी रपट लिखवाय ली । उल्टो चोर कोतवाळ रे इज डाट । जे विश्वास नी व्हे ता आप पीपा दख सको ।’

ता सठा आप आ शिवायत घाणे सूर बयू नी कीनी ? क्यू कोट कचेडी घरा इज खोल गली है ?’

‘जेक गरीब माथे शिवायत रो मन नी मा या ।’

‘याव मायन चाव गरीब’हो चाव अमीर बराबर तेळ मायन पाणी घाळ जन् तो पछे इण सूर ज्यादा लूणहरामी कुण व्हे राव । पण आ शिवायत आप नीं कीनी इण रो अय ओ सगळी बनावटी बाता है कर एो सठजी ने गिरफ्तार गरीब माथ झूठी लाछन लगावण अर उण री लुगाइ री इज्जत सूर खेळण रे कारण ।’

माव रे तामी सठ १ निगपतार करीं बालजी बाप पर नियम सगळ
सातर अक बाईटवल भाग बडयो इत तो सठजा रो मुनीम अक हजार रिपिना
सय र हजार ब्या ।
अर सा लरावो गळती व्हेगी ।’

विता है
अक हजार

ऊट र मूढ मायन जीरो घालणी बंद सीक्या
पण हुकम ऊण मायन रतीभर मूढनी है । आप भासया देगो तो सही
सेठ नटवरलाल नी गिहमिहावण लाग्या ।
पण इण री रसीदा पयवी है व माळ सही सळामत पूग्यो । बाणिय री
आएया माया घूल भीवण री इण री ओकात नी । मजूरदार आप हो ।’
मुनीम लेंचाताण कर घाणदार साव न राजी करया अर हरिय रा ठेळो
छुडवाय लिया ।

सठ नटवरलालजी हरिय न कारखान सू निवाळ दियो । अडे लूणहरामी रो
बाई करणो साव उठ इज फोडे । हरियो ठळो सय र मजुरी सातर ऊभी
पण कुण घर मायन घाल काठ री हाडी अकण बार इज चढ ।
सेठ साचे—पेट ने भाडोनी मिलेळा तो हरिये री अकळ ठिकाण आय जावळा ।
अ र आछा सयक सीस जावेळा । हरियो सोच—सठ तो जिंदगी मायने भी
किणी मजूर सू मायापच्ची नी करेता अटो सयक सीमाय दियो है । पण आ
म स सवक कुण सीसिरो । भगवान जाण ।

गिरमाधारी

कृष्णकुमार कौशिक

"टणन्ऽऽऽटणन्ऽऽऽटणन्ऽऽऽ ।' तीन डवा सागग्या । अवे ताईसुमाट
छायोही ही । डवा लागन पाण पडेसरी टाबरा री आपस री बतळावण स्यू
राळो-रोप्योमाचग्यो ।

महादेव जी तामऊ धोळयीज्योडा हाथा ने भडबावता वाई जाणे बिसे
बधा रे कमरे स्यू निसर'र जाव । बितावा बास म दाव्योही है, अर हाथा ने
इया छोदा बर राख्या है'व जाणे छिन एकगली बोइ भेम बियाण र आया है ।

पोणे छव फुटा छरहरा जवान । सफाचट गोरो मूडो अर गन्रायोडो
सरीर । अपूठा बायोडा छल्लेनार बाळ अर धोळा घप्प गाभा मे फिलमी
हीरो सा लाग । उमर आई कोई तीस'व र नेडे तडे । स्टाफ रुम म बडया अर
बास मे दाव्योही बितावा भेस'र गुमलवान कानी चलेग्या । टूटी स्यू हाय
घोय'र मटके बने आय ज्यावे । पाणी पीवणा चाव हा'व हैडमास्साय बठीने
ही ज आग्या ।

पाणी उगर ग श्री गंगागम बोधरी अठे रा हैडमास्सा'व है । टटा स्यू
कोई डटेक' इच ऊचा धोळो पायजामो ना ही चोवडीदार आसमानी कुर्तो अर
पगा म घप्प झू । मुह टोडिय ज्यू उबवाय राख्यो निजरा नीचे पडेहि नी ।
घमडीज्योडा दूता'व सावळ मुह बीने ही नी बतळावे ।

या, महादेव जी न देखता द बाळज दूक्योडा रटया रटाया सबद उगळ
गिया 'मास्माव आपरो घटो नी छोडणो चइज ।'

महादेवजी ने वात आवरी लागी । पण चुप्पी खाच रे बोलया, हण'इ जाऊ
सा । पण हैडमास्मा'व धीरज किस्सोडे आळे स्यू ल्यावे, जावो'व नी ।'

महादेव जी रे जाण मिनिश बटवो भर लियो । एकर ओरु खीची, हण'इ
जाऊ सा" अर पाणी पीवण लागग्या ।

हैडमास्सा'व र बाळजें लाय सी लागली । पय पछे भो ढीठ होय'र पाणी
पीवण लागल्यो । बान हुम उठूनी त्या र चिढाळी चण्णी । बाको पाड'र मार्या
जायो व नी ाळ देर कीड बान री है । 'बान खाताळ बाद वात री है ।'
माग्यो जातो देव र मिनय र हाय स्यू बाण बयदे रो पत्ता छूट ही ज्वावे ।
घारी बक्षा म हाका हावण लागल्या है । अर अठे ये मटर गस्ती बत्ता
फिरो हो ।

पाणी पीवण र मटरगरनी तव काइ ।'
इम्परजेसी है मास्साब खीच्या हि की नीमरोला ।
पाणी पीवणे माथ भी इम्परजसी है । पाणी पीवणे म विसा दस बी
मिनट लाग ।
हू किसो घर माड'र वंठयो हू । जे नो तरी करणी है तो बक्षा म जाणो
ही पडेला ।

नटे पुण है । पण नो तरी कर सका । गुलामी को होय नी ।'
जे मानखे रो बत्तो इ घणेपो है तो नो करी भी नहीं करणी चइजे ।'
आप घणा भणिज्या पण प्रेमचंद तरी पटिया । नो करी अ

गुलामी म हाडो - अळगाय हूब सा । करमचारी अर अधिकारी दोनू एक ही
कायव स्यू बध्योडा हूये ।'
अव थ बाद वात पूछो । हैडमास्सा ब दे बळितो सो लागल्यो । आर्या

गाजर स्यू लाह हैगी । तरणायटा खाय र बोल्तो म्हाने कायदा सिखावो,
भाडो आवे नी अर चाडागर वणो । मास्सा ब ये बक्षा म जाओ परा । म्हारे'ज
अवे जोर सेण कानी हो सक ।'
तलवारबाजी चोखी पण दातबाजी मोटी । इस्यो हाको पाटयो व बीजा

मास्टर इज वठ आय र भेळा होग्या । चोपेर स्यू पडेसग्या री निजरा बीने इ
तकाव ही । महादेव जी रा मन खाटो होग्या ।

हैडमास्सा य भी आपरी उज्जत रा सवाल बणाम लियो । जे आज
निवग्या ता बदेइ ऊबराता हीज नी । मादा मिनख ने तो भरिया
नी घारे ।

दोत्र इ जाप आप र मानख सारु जड'र उभग्या । सगळा टकटकी लगाय
बान ही तकावण लागरया हा । जे कोद लार हट ता निया हट ।
आप जालोला क नी । बुगप म वस बटळ लवमण नी । नही हूबतो

सीवाळा म हाय घाल । नो करी जासी परी ता बाह हासी । सीने रा सली पट म
रागण न नी हूव । हण इ हाड गोटा थोडी हूग्या तगारी ढाय र माय मवा ।
मेनख तो मानस स्यू इ जीव । प्रेमचंद रा सव वीरी मापडी म गू जन लागल्या ।
6/रित रो हा

अपमान तो गुलाम'इज सेंग कर सक । वीरी दिमागी गुलामी पली हुव अर सरीर पछ । चपडासी ने एक कीरो कागद ल्यावण रो कय'र महादेवजी स्टाफ रुम मे चलंग्या ।

हैडमास्सा'व भी आप रे दफ्तर माय गया पग । घटी रो टरणाट उपडग्यो तो एक चपडासी बटी न भी भाज्यो ।

चाण चक्की ज़िदोरो होवण री लिख'र महादेव जी छुट्टी साभ अर्जो दफ्तर माय भेज दी अर आपरे घरे आयग्या ।

इमे दो बात नी हु सक'क मदरस रो माहोल जे सातरो हुव तो पठण पढाव-णिपा ने कोडापला बणा देव ।

मइ पिचोत्तर स्यू पली इ मदरसे ग ठाठ की जबरार ह । दिनूरी मूणी सात बजे र टेम । जन् के अगूण पासे लाल सूज र पलके स्यू पलपळाट करते मन्'रसै री बाबल मे पढेमरी टावरा री टोली कनारा मे खड़ी प्राथना गावती । फला री खूबू स्यू महकयोडी मीठी-मीठी बयान आवनी तो पछी तबान रो मन गावण लाग ज्वावना । डागल मोर न आपरी पारया रो छत्ता ताण र नाचता देख'र मन ग मोर इज नाचण लाग ज्वाव ।

हैडमास्सा'वश्री नित्यान द जी सगळा मास्तरा री सलाह मसवर स्यू योजना बणा'र माइ चारे स्यू काम करावना । हेव री हावी हयाळी मे ही भली । मदरसे मे पूरो लोकत तर हो अर पढाइ लिखाइ सातरी । पढेसरचा मे नी तो घरमे'दर कट हा अर नी राजेस कट । घणबरा गाधी कट ही'ज ह । इतजाम इसो एणो क रामराज ही हा । सगळा जागी सेन स्यू समभता ।

अर जद भमिया री छुटटी र पछे जुलाई म मदरसा खुल्या तो भचाके ही नित्यान द जी रो कम्पलरी रिटेरमेट रो ओडर आय'न माय लग्यो । बारा कसूर ईतो हीज हो'क वे लुगाड नेतावा री धिगाणपणी मदरस मे नी चालण देवता । अवे बारी एक न्यारी जमात वणगी ही जर राजकाज रे आगणे ताई बाह पसरती ही । सगीफ मिनख तो बात स्यू ही मारयो ज्वाव । नित्यान द जी रो मूडो ही'ज वतरयो ।

बार वल्ल ज घोघरी भा'व आय घमक्या । पाच रिपिया मे चरितर परमाण पत्थर टी सी दीठ दस अर भर्ती रा पच्चीस । एकोएक रा भावनाव थरीज'या । चूं चपड माय इम्मरजेसी लाग्योडी ।

हर हो जठे ई दिा थमग्यो । फूनियो पियोन बुक र साभ लिफाफो लिये खडयो हा ।

'काई बात है रै फूलिया ।'

'सा'व हैड मास्सा'व ओ कागद भेज्यो है ।'

महादेव जी कागज रांग र नाम लाया । बी टेम ही गुप्त सू उपनिगोन
मरम पूर्या । आधी छुट्टी होयोडो ही अर घणतरा मास्टर ई भमन मारु इर
बतलावण करण लागरया हा ।

महादेव जी तावा-तावा डग भरता गीया त्पार म जाय मडया, हेड
मास्टरा व ह राड न बाउ दवण मारु छुट्टी लय र गयो हा नी'क बड़ावणन । ये
बलनी म पूछा तासियो है । बाडिय रा लाय म बाद बलनी । जिता रे कांय रा
महल माळिया हुव ब दूजा र पर मायै भाटा नी बाय । आ नी साध्या व इमर
जती र हवै स्यू द याव र सामी लगनिया डर जयवैला । इमरजती कोड हाउ
कोनी व जिबो ता जयावैला । ई तो वहाव रे सामी तिरणा ई ज सीरयो है, पाणी
रे साग साग तो ल्हासा वव । मरजैती के सगई खता । आ वादलां री छियां
किताक दिन री । बी बगत लारला मगळा हिस्माव तूकीजेला ।
आप मरे सामी डोको गाडण आया हो ।

डाका वास री हाड थोडा ही कर सब । बापरला जठ तो बिगरेला ही ।
ये म्हारे लारे कागदी घोडा लोटाओला तो म्ह बाई पूछयां पर राखी है म्हारी
डरावण धमकावण रो कोड मतो नी पण आपरी बात रागण रो हक ता म्हान
इज है । बसूर आपरो है । आप गलत तरीकै स्यू म्हान दीठियो । म्है पर ई
खेची । आप म्हारी नरमी ने कमजोरी जान र उल्टा माये आय चढया अर म्हारी
मानखो मूडणो सरु कर दियो । ये जे इण असलियत न मान ल्यो तो राड अठइ
मुक जयावली । आग घारी मज्जी । कय र महादेव जी स्टाप रुम माय गया परा ।
कागद न एकर औरु बाच्यो । बारी अजी ता मजूर कर र हाजिर होवण रा
हुकम हो ।

बाकी सगळा मास्टरा आप आप री अटवळा लगाइ पण बात रो बतगडू
ही ज वण्यो । निरी नायणा जापो इ बिगाड ।

आधी छुट्टी पछै महादेव जी कक्षावा म आवण जावण लग गया । पण पढा
वण न मन की रो कर । दिमाग तो उलझण म उलझयोडा हो । उल जलूल
वाल्या स्यू माथा मरणाव हो व औरु पीयोन युक्त माथ चढ'र कागद आय गियो
आपने प्रधानाध्यापक के गरिमामय पत्र पर आरुड निम्न हस्ताक्षरकर्ता को
अपमानित किया अवना की अय अध्यापका का जवना करने के लिए उव-
साया छात्रो व समक्ष अनुशासनहीनता का उदाहरण रखा क्या न आपक
विषय अनुशासनात्मक कायवाही की जाव ।'

ई इया थोड इ मानला । जो हुवला सो देखा जावना' वडवडावता उडवडा
वता महादेवजी कागद कलम ल्या र निवण वठया अर कागदी घोडा री नौड

सह होयगी । अब तेरा बंधन मेरा । हैदमास्सा'ब आरोपों की लड़ी लगाय दी । महादेवजी, आपरें बचाव सारु दलीला देवण म की ओछ नी घाली । सतरज रो स्थाल महग्यो । बदेई बारा पदल, बदेई घोडा अर बदेई बजीर तकात श देव । ठाकरां रा हुनका कुण नी भरें । आ रा माहुरा बंद न देव । अतो बादशाह न बचावण सारु ही लिया फिर । एवर पासो इस्यो पळट्यो'के एक ही चाल स्यू दा काम होग्या । आपरी श भी बचग्यो अर सामल र श भी लागगी "आपने विभागीय अनुमति के लिए बिना जनता से प दा एक्त्रित किया और उससे बिना निविदा के कुसिया खरीदी । मैं सिधा निदेशक जी के लिए इसे अग्रेपित करने की कृपा करें अग्रिम प्रतिलिपि सीधे प्रेषित ।" हैदमास्साय तं श बचाणी ओयो होग्यो । पानी बाचत'ई हाया रा तोना उठग्या । माटी रो भीत पडतां जेज ही नी लागी । इस्या पस्पा'ब सक्डी गल्ली अर मारवणी गाय । सातवो डको लागत पाण मास्टरा नै स्टाफ कम मे भेळा होवण रो तू तो आयग्यो ।

स्टाफ सेन्नेटरी बेगो सो आय'र महादेवजी स्यू मिल्यो 'अर भाइ हमें घात न नीच ता पडा दे ।'

'जाट म जायोडी स्टे सेक्ट ही टूटे, आप फिर ई नी करो ।' महादेवजी बयो ।

समूळी छुट्टी रो टणटणी बाजगी अर बठक सह होयो । सेन्नेटरी जी बोत्या 'भणिया गुणिया साधियो, आज दिनु न स्यू दोफारें रो बमत घणो'ई भू डो गपियो । जब सिन्ध्या ताई जाय'र ठड पडी है । हैदमास्सा ब बडेरा है, इण सारु आस्यू ही आ अरज है'म 'क्षमा बडन को चाहिये छोटन को उतपात आळी तुलसी बाय आळी बात न हिवह म राख र ई बतगड नै मुखावणा है । अवे हू महादेवजी स्यू अरज करू ब ब आपरी बात न सगळा साध्यार बीच बव ।'

महादेवजी ऊभा होय'र घात्या, 'मानीता साधियो, कक्षा म जावणी म्हारा काम है पण मन जिण भात बयो गयो, म्हारो मानखो सेवण रो बोमिस करीजी, धीस्यू म्हारें बाल्लजें म ठेंस लागी । जे अ मन आप'र परिवार रा जाण र की केवता सो ईया बात रो बतगड नी बणो । हू मफा बेरमूर हू, पण राड मुखावण सारु आ बात दोना न ई मानणी पडैला'क, की गलती म्हारी ही अर की धारी अर की दोना री ।'

महादेव जी र बठता पाण हैदमास्सा'ब जापू-आप कुसी माथ बठयाई बोलणो सह कर दिया 'साधियो, किस'ई काम न करण सारु आपर नीच काम करण आळा न बदन बदन की न की केवणो'ई पड ज्याव । उन हू गळती नी मानू पण कया कर क ठाड रो ठिगो सिर माथ । हू बात र ब बतगड न रफा-रफा करण सारु गळती कामनी कारनाड फाट पेंवण री, जापूजी न बह देस्यू ।'

पत्राव मट्टापित्री बाल्य सास्त्र मट्टया क्षीयण स्यात्ताव गार मास्तरा
अपत्त'र विद्यायतिता, 'मीन मारी सागा, कुटल माध मट्ट नागा । ताळिगी मू
वमरा गुज्या ।

हर बगव टावरा म रेवणिता गिरमाधामी गवगी उयू त-र पूठा रात्री
होश्या । □

छोटूसिंघ

भीखालाल व्यास

मोटी मोटी मूत्रा, गठीळी मरीर, गुरमी जाज्योडी आग्या छाटा छोटा बाल, पाकी बूट पाकी पेंट मे सौम्याडो साकी बमीज—य मारा दैलपण जिका के एर पुनिमहाळा म व्हणा चाहिज छोदमिष मह । हाथ म छाटोमीक कुतकी लियोडो अर माया माय टोपी घातयोडा छादूमिष एक मामूनी मिपाही भला ई व्हो पण गुन न बी हमेशा थाणदार री बाप रज ममभ ।

छोटूमिष बढ म छोटो हे दण वास्त स्यात् उणरा मा बाप यानपण म उण नै छोटियो केय'र बुलाया व्हैला अर इसतून म नाम निवावण री उळा उणरी बी ईज नाम हाजरी रजिस्टरा मे चढ्यो व्हैला अर यू छोटियो छोटूमिष वण ग्यो व्हैला । हम मिनवा म बी छोटूमिह र नाम मू दज जाणीज ।

दुनिया रो स्यात काई नमी दमी नी व्हैला जिको छोटूमिष ती करियो व्है या नी करनी व्है । भाग हाळा भेळा पक्को भगेडी दाहहाळा भळो पक्को लाह दिगी, अमन धावा च्यार पी जावै अर ऊपर मू फेर किरकी' यारी पन्नाव । पण इतरो नमावाज व्हैता थकाई उण हालताई एक पइमो ई नसा माय मरच नी चर्यो । उण रा सिद्धांत व—ममाण बढई नी उळ जाया गिया मुडदा दज वळमी ।

म्हार मवान मालिक जद नीचली एक बमरी छोटूसिंघ न रेवण वास्त भाड गियो ता म्हन एक रात नीद नी जाई । आ बडी ग्यानी पीती डाकरी अर घर म घाल्यो घोडो । बडी दण व्हो । चारा रा अर पुलिसहाळा री काई पतियारा । तो जाप र मग बाप रा ई नी व्है । मापा र बडी मामिया ।

उण न जाया र च्यारव दिन पछ री बात म्है सीनिया चढता हो के उण आवाज दी—

—नमस्कार मास्माव

—नमस्कार । वा सा मुसीजी कार्ड हाव है । नी चावता घनाद मृत
मुळर पढूतर त्वणी दा पढया ।

मुसीजी मवाधन मुण र वो पून न कुणो दृश्यो । आपरा घाल म मिमरी
घाळतो वो वो-यो—उम मै र बानी है । आपरी निया चाहिज । पधारी बू नी
मा । अर उण पीळा पीळा तान काढया ।

म्है उण रा बमरा माय गयी । एक माचला माय पाटोडी गान्ही एक
मेलोतीव पाजामी जगरजी रा जाडी बणियोडा उतारयो ज्यू ई पडियो धनी अर
एक मनी घिस्ट लूगी सूटी माय लटकती जग जग बीडिया रा अधबळियोडा
हुका फेंकियोडा । एक जूनी बूटा री जाडी खुणा माय उतारयोडी । बस आ इज
उण री सामान । ताय तीन जकटराणिया रा जधनागा पाङ्ग भीत माय टरयोडा ।
म्हण उण माचा माय वठण रा बहुषी अर बीडी घामी । म्ह माचा माय
वठया । माचा माय विछियाडा गूदडा माय मू मल अर तल री बदवू म्हार नाव
माय भरीजण लागी अर साथ ई भरीजण लागी बमरा माय गटाटोप हियोडी
बीडिया री घुओ ।

—किवर जमया म्है सिप्ताचार निभायी ।
—हा जमणी हम कार्ड ठीन है तिन काढणा न अर उण रा मूडा

माय पीवी हसी जायगी ।

—टावर छोह तेय आवी हम म्है जान न जाय बढाई ।
—टावर छोह ती हमे निण रा लावा एकला जीव हा वठ ई पडियो

रवणी है उण हाय हिलावता पहया ।

—कय लुगाई टावर ?

—फोर्ड कानी । वो उतास हैग्यो ।

म्है हालाति प ला परिचय माय घणी नी घुलणी चावती होपण बात अ बी
छिहगी के त्तरी वाता पूछीजगी ।

—फेर आवूला कन्है केय र म्है उठण लाग्यो ।

—चाय मगावू

—नी बस हमे चालू थोडी जल्मी म ह केय र म्ह उठग्यो ।

—फेर पधारजी केवता उण म्हण हाय जोड दिया ।

जी छोदूमिष म् म्हारी प ली परिचय । उण पछ ती मामी अपूठ कई बार
मिलणी ह्यो पण म्है उण सू घणी बात करण री नोसिम करी कानी पुलिस
हाला मू ती आगा इज भला राजा जोगी अगन जळ ।

छोदूमिष छोटा व्हेता घवा ई उण री मान घणी माटी । त्सकोल र सन हाळी
जाळ र नीच जठ न पत्तवारीजी दाय माचा विछाय अर आपो तिन डान-वाछ

सू माथा पच्ची करता रव, छाटूसिध एक माचा माथ टागा पसार'र सूता रव ।
 आयो गियो इण घाट रा देवता न ज माताजी री जरूर कर । जो कोई खन हाय'र
 जावण री कोसिस कर तो छाटूसिध उण न आवाज देव—कुण जाय रह्यो हेर ?

—आ तो म्ह हूँ सा भावनिया ।

—मा व नि या ?

—हा सा ज माताजी री सा ।

—ज माताजी री यू जागा आगा किकर चाल भाइ बवती बवती
 छोटूसिध सूतो सूतो इज घाटकी ऊची कर न ओडी मीट मू देख ।

यू कितराई चालण हाळा भावनिया यन मू वो बीडी, सिगरट, अमल अर
 दूजी चीजा री वसूली करे । मिनत्व ई जाण वे इण चाकी माथ चुगी चुनाया
 बिना पार नी पडला ।

छोटूसिध म एक भुण फेर है—वा घर री ममस्यावा सू लगाय र राजनीति
 ताई सगळी वाता माथ लेक्कर देवण न हर टम तयार रव । दोय तीन मिन'न
 मेळा व्हेता ई वो आपरी टेप सरू कर देव—भोपजी । आ मूरख इज इसी
 ह के र सिवाय मान वज नी एजाण राज आयग्यो अरे राज करण
 न अक्ल चाहिज, हुसियारी चाहिज न धार अक्ल कठ न धार माय
 कुण पढ लिख'र हुसियार बण्यो ? आज ताई राज ती इज करयो । हजार
 बार गगा नहाया सू बढई घोडी बणी काई ओ वाली क्यू नी राव जी अर
 जीमणी आल मीच'र सामला कानी देख ।

म्ह वठ धाण म ही जर एक धाणाटार जायौ दूजी को धाणदार
 व्हियो ता काई व्हियो अक्ल न हुसियारी कठ सियाळया बढ मिघ
 जलम्या जो म्ह वठ नी व्हेतो तो वापडी अधनाळ नौकरी छोड जावती । पण
 म्ह उण न कह्यो, यू सोच क्यू कर भाई । म्है थार साथ हूँ जितर यू परवा ई
 मत कर । जठा ताई छोटूसिध जीवती है धन पट री पाणी ई हिलावण री काम
 कानी । यू तो निरभ लटठ बजाव । अर जाप विसवास मानो पराय मूड
 हुकारा देरावू हूँ पण जद उणरी बढळी व्ही तो उण म्हारा पण पकडधा
 छाटजी, जा वे नी व्हेता ती म्है अठ बदे ईनी रय सकतो । आप म्हने जो अपनापा
 दियो म्है जि'दगी भर नी भूल सकू । अर उण पछ म्है वठ यू करघो—उठै यू
 करियो अर आपरी रामायण सामलो जवाव दवतो इज थाक ।

गाव री काई बात इसी नी व्हे जिण म छाटूसिध टाग नी जडाव । गाव र
 भगडा री निरण छोटूसिध र 'कोरट' म व्हे । वो दाय थापा अर बार गाळा
 काठ'र बात कर अर फसली देव । इण र अलावा बढ बढ लडावण भिडावण
 रा काम ई वो करती रेव ।

गाय दज गो पूरा गारा म बाट बाग ॥ ता छाटूगिष आपरा गग
राग ।

—ननजी ए गामही न बाट जियो । भिगम बागो कर ।

पट छाटूगिष आपरा—बाट ननजी ए हा बाग गारा गग जाया हा ।
महन कवता हा क बाट गूगा ।

भलाई छाटूगिष ननजी न जाण ता इ तो दरो पण हर वात म गुदन बोन
जहर लायता । जाण सगळीं काम छाटूगिष रो मलाह मू दज दृता दहे ।

—आवा गठ । कय र दसावरा मू आयोटा बाणिया र छारा मन मू
धाय, गिरट र अवाया रो कय कय रावड रिगिया ई बगून कर सब ।

—आज तो सटा मिठाई तिलाय हो ।

—हमम ना पणा तिला मू मिळिया ।

—सावर हो बाई ?

—विण जम

—रंगली मू टोपा कय तो गारें दे बाट लावी । हमम पनाणा चीज
जहर तादजी ।

अर कद कद दूजी दप

—कयूर बाणिया यू करही उरडी बिबर फिर है ?

—व्याव मे विनरीन माल लूटिया ?

—मैं भीठा मूडा मू इ गिया ठीक ठ आवण दा कलाई बरा म गेंग
कदाय दूगा लादीडो पणा तिन द्दिया है घाट म भी लावता ।

अर इण तर सू उण रा तीर निसाण लागला ।

छोटूगिष म्हारो पडोसी होवण सू दिन म एवाध बार तो रामा सामा व
इज जावता अर कद कद म्हन ई उण री वीरता री वाता गुणणी पडती ।

तीन बरसा ताई बी वठ रह्यो पण उण कदई आपर धरें धुजो काड र सीगन
मी भागी ।

—बाई सा जीम लिया म्हे कदई कदई उण नै बूभनी ।

—हा अर उण रा मूडा माथ देसी बी री चिपट चमक जावनी । माती
मलवाळी गाम भाऊ पाडी व्हे जडो व्हेयोडो छोटूगिष मूडा मू जिनगे पाटी बोलतो,
मन रा उतरी इ माळी अर भलो हला जो म्हे कद रे माच ई ना मक्ती हा ।
वात वात म मा-वन सूसवध जोडणियो छाटूगिष आपर हिय म दरद रा भरघा
समुदर लिया दृता उपर मू मृळकणियो माम रा माय रावतो दृता आ वात
म्हन ठा ई नो पटनी जा उण दिा बी म्हार पडासी रामसरण न इतरी काम नी
आ जावती ।

वात यू रहो क म्हार पडोस म रामसरण रा लुगाई आपर डिल माथ घामनल छिडव'र तुळी लगाय ली । माफ हत्या अथवा आत्म हत्या रा केस वणतो । पण छोटूमिष न ज्यू ई आ ठा पडो वो भट दौडतो आयो । फटाफट स्टाव भगोली, चाय-गाड रा टिब्बा लाय'र अठी उठी बिगेर निया अर धाणदार राव जितर ता इण तर री, रासो बर दिया जाण चाय वणावता बळी व्हे । रामसरण ता दुवान माथ हो उण न ना बापडा न ठा ई कोनी ही ।

धाणदार आय'र पूछनाछ करो तो छाटूसिध हर तर मू उणन पूरो विमवास दिरायो अर केस मुलभाय दियो ।

म्हन जद आ वात ठा पडो तो म्हन विमवास नी हिया । म्हे साच्यो के छाटूमिष खासा हाथ मारिया व्हला । अर आपर एक दिन जद रामसरण री वात चानमी ही ता म्हे पूछ इज लियो—बिबर सा छाटजी रामसरण र बठ कितरी क हाथ मारियो ?

वात समझ र छाटूसिध आपरा पीळा पीळा दात बाढता हस्यो—काई भाळी वात करो माडसा एक घर तो डावण ई टाळ । तब पार्ई ई ली व्हे ता गळ र रगत बराबर ।

—जा बिबर म्ह मवं ? म्है ता ई पूछया ।

—जा ई व्हिगी बस म्हन ओ मत ब्रूमा क आ व्ही बिबर । छाटूसिध ठा नी काई ध्यान लगावण लाग्या । उण दिन प'ली बार म्है उणन गम्भीर व्हता देख्या ।

—ता इ ?

—म्हारी जुगाई ई एक दिन इणी तर मू घासतन छिडव न इज बळी हा । केवती केवती छोटूमिष गळ गळा व्हैग्या । □

दायजै रो घाव

रामस्वरूप परेश

घाती रा टगडा पायचा भू पसीनू उघाडी पोडया ताणी पूगगा हो । अर डील नू चिपडी बडी माय सून मगर चिरकवा सागग्या । दोपार हुया पत्नी, दज ज हेवाळ होगम्मा ता माम पडयो साळा दिन कियाणी निसरसी ? केसू एक रुख र हेट रिक्त्या टाव न माथा र बधीजंथी साफी सून नाड रा पमेव पूछया । सूवता गळा माय दाय घूट पाणी री राळबा सारु वन हाळी प्याऊ माथ धोवा वाटयो दज हा क उणन सुण्या—

रिक्त्या ।’

वा दाय घूट वगा वगा गिट’र जापरा रिक्त्या कानी भाजयो ।

लारला तीन बरसा माय इण महर माय उणरा आई नाव रयग्या । जर वा ण नाव नू आळसीज लाग्ता । माय माय हो जद विणी रा बावो हा ता विणी रा वाका पण रिक्त्याळा नी हा । नारना तीन बरसा माय उणरी जिनग्यानी पहिया माथ भाजती रथी पण गाव री सुध उणरी सार नी दाडी ।

पाच वत्ती चाल हे काई ? एक मिनस येला लिया उणर स्यामी उबो हा ।

बठा । वा पाट्टळ माथ पग सावळ मनता कया ।

फतरा पीसा लसी ?

तीन रिपिया’

तीन रिपिया ?’ जातरी उण कानी जात्या फाड र वयो—‘मैं काई नूवा घाडा द जाया हू जठे जका तीन गताव, दाय रिपिया माय वाळणू ह काई ?’

वेसू कया— जावा बठा ।

यो जाण हा क त्रिया जिया दिन चड ह साय बवता जाय रयी ह । वळया वळया की कमाने ता मून दज हे नी । पच्यामी ठेठे मिनय मिळगती मडना माथ पतरा क दिन सक मने ।

मडव माथं पणी भीड भीन ती ही । बंद जीवणा पाड्डळ हाळा पण ऊचा
 १ वणा बावा पण । उणर जीवन र घटना प्रम र दाई सिलगती सडव माथ
 गुडता रिक्म्या रो पहियो सहन माय उणरी जातरा इण माय इज समटीजगी
 हो । राजीना रो नई बेसू आज भी आपरो रिक्म्यो भाग पाटया २ गाविघ्न
 दवजी रं मिन्नर र बार ढाव दीनू । अत्यारा मिन्नर आगळा जावाळा माय दो
 च्यार असवारो मिल इज मव । वा रिक्म्या माय बठया बंठया इ बीडी मिलगाई ।
 सारना पहिया माय डण्डो पडता इ बा लार जायो । मिपाई नै देसता इज एवर तो
 वो डरपण्या पण फेर हाथ जोड १ वया— बिराजा कोतवाळजी, वठे चालणू है ?

मिपाई लाल लाल आख्या वाडता व या—'बूढळा मरवा रा जूण कर है कई ?
 सारना दा दिना मू तू वठे दोरया द वानी, सा हवढी भूल ज्याव ता ज रिक्म्यो
 वातवाळी सेज्यावू सो ता ।'

बेसू हाथ जोडतो दीन गुर माय क्या—'आज भूळ नी होव साय । आज जरूर
 आपरी हाजरी माय पूग ज्याम्यु । दा दिन मू रिक्म्या रा धणी रा भाडा भाडो इज
 द सकया हू । बुढापा माय आप जाणा हाण भी तो कम इज काम कर । आप
 बिस्वाम राखो ।' मिपाई आग बध न किणी दूजा न ख्यारं सागा । बेसू जव आपर
 जीवन माय पत्नी पान रिक्म्या हाळा वणवा सारू आपर भायस सागर कन सहन
 जाया हा वा पत्नी अर काम रो वात आइ कयी'क बेसू, रिक्म्या चलावा सारू
 सहन रो आली सडवा न गळया रो पिछाण इज मावळी कोनी । वा ता जी नै जाणू
 हाव वा जातरी इज वतादे पण ध-घा चलावण सारू पुलिम हाळा न राजी रागणा
 घणा जरूरी ह । अर उण न राजी रागण रो एव इज तरीका है वा अगूठा
 माय आंगळी मळ'र कळदार रा इसारा करयो ।

सागर जरी वात पैंले दिन गुर मंतर रो दाई कयी ही वा आज भी वतरी
 इज माच ह ।

एक टुक मू बचवा ताई वा उतावळो सा ब्रेव लगायो । रिक्म्या माय बठया
 जातरी र भी भटका लाग्यो । वा कयो—'बाबा इया काई कर है, मारती के ।'

बेसू रो विचार धारा तूटी । वा एकर लार जोया । वा फरमू एक हाथ
 सू घण्टी डाडी रा पसीनू पूछया । सिपाई रा आखर उणर वाना माय मूज रया ।
 सिंध्या ताणी उणरा मॅट पूजा करणी । दम रिपिया रिक्म्या रो भाडा अर रोटी,
 बीडी—पाणी रा पीमा यारा चइज । घरा भी ता

गाव'र घर चेत आवता इज उण रा मन घणा उदास हाग्यो न । पाड्डळ रो
 रा वातावळी साव होळ पडगी ।

पाळी र बार नीमडा रो सीली छया माय बठन हुक्का गुडगुदावा भ्रव वठे ?
 वा हरया भरया खेत माथ मू पगरती साळी पून तारा छायो आभो न एक दूजा

माय प्यार १ अण्णेत ।

सारासर नीमरी माटर सादरिल रा पट्टाल री धूणी री धाम बसू रा बाळजा माय उतरणी, नितवी इ पट्टाल मू घुटेडा बावामिडळ म वा जार्ग न सा पण पाइडळा माथ फिरता रव न पट्टिया सडव माय । अब पूठा गाव जावण रा आसार उणा नी दीस एक पीडा उणरं नेणा माय उभर लागी ।

आभा माय बादळी घिरयाई अर गडन माथ भी छया हायगी ही । तार बळ्यो जातरी जवा अजेम चिप च्याप बठया हा बया-बाया, इ उमर माय रिक्स्या बियाणी चलाव है ? आ ता राम राम बरमा री उमर है ।

बसू एकर मुड न जाया अर एक निमामा राळता उदाम मुर माय बान्या बावूजी व स्थाना हा मजबूरी भी उमर दम्या कर है व ? राम राम बरवा री उमर उणारी हुब जिण र नानू जज री राटी रा जुगाड हुब । नी गाव छाडवा री बिण न साख आव हने ?

जातरी न केसू रा हैवाळा माथ दया आयगी उणन लाग्या इण मिनख र हियारी डूगाई माय पीडा रा समदर हवकोळा मय रया ।

पण बार स्यामी जसी का मजबूरी ह बाजा ? जातरी बूच्या ।

बेसू कथो- लाडेसर डावडी रा व्याव इज गाव सू म्हारा पज्या उपाड लाय्या । गाव माय म्हारी इज्जत ही बावूजी । खेत री ठाड खत भी हा । भस ही ऊट गाडा हा अरदा यू जून राटी भी । मिणत सू बमा लेव हो । मैं रिक्स्याळो ता लारला तीन बरमा सू बाजवा लाग्या हू इण सू पली तो मैं कदे सहर इज नी दरया हा ।' बेसू र उणियारा माथ पसरडी पीडा अर चिंता री बादळी री पतळी सी पडत लार बळ्या जातरी न नी दीस ही पण बा उण रा सुर सू उणरी पीड न आळव हा । केसू कया- बापडी चम्पा रा कई दास । अर आगला भी पली ता कयो म्हान की नी चइज पण पछ उण रें मन रो खाट भी आखरा माय बदलीजग्यो । खडी चोट एक मोटी रक्म माग ली । म्हारी भी इज्जत रो सबाल हा जात बिरादरी माय । ज पली मन बेरो पड ज्याता ता करता साइ करता । पण मजबूरी ही बावूजी । छारी रा हाथ पीळा करणा हा । जे बिना व्यावा जान चली जाती ता गाव मे म्हारी नाव बट ज्याती । फेर हुया पण पती जमीन गण मिलीजी । चम्पा रा हाथ पीळा हुया पण बुढापा माय गाव छूटग्या । ऊट बिकयो । एकला गाडा सू काई फायदा, वचणू पडया ।

आम माय घिरेडी घटा सू छाट ओसरगी । बसू ग मन पर मत माय पूगगो । पण अब बरसा भळाई मता बरमा । वा आपरा आला मूडा न पूछवा रा भाना सू आली जाय्या पूछली । एक दिन हा क वाळी आभा माय दीखी र हळमातिया रा सपना सजोया पण अब ता वेटी र दायगा री पीड रा धाव भरया

पलो बतराई मह बरमा बाई सपना नी ऊळ मक । अत्र ता बा चिंता ३१ सिध्या
 सिपाई न बाई वस्थू न रिक्स्या रा धणी न दस रिपिया दिया मय भाप'र राटी
 सावा रा पीसा बचगो व नी

मह जार रो आसरग्या । आली सडव माथ पहिया अजम भी भाग रयोग
 आला डोल'ग बायरा रो पटवारा-बसू रा डीन सीसू घूजवो लागग्यो । पाच बत्ती
 माथ लाल च्यानणा हा चिनक बेसू रा पग पाइडळ भाथ'दव्या । अव च्यानणा
 पीळा हुग्या हो । बेसू न लाग्या व आ च्यानणा नी चम्पा रा पीळा हाथ है । हण
 जज ज लार घंठया जातरी देग सकता ता बेसू ग उणियारा माथ सतास पमरेहो
 निजर आता । उणन लाग्या व सडवा माथ आया निन रिक्स्या घीसत्राळा आया
 लाग दायजा रा घाय भरवा मारू भूव पट रिक्स्यो चसाव'र चोरावा रा पीळा
 च्यानणा न जोय न आपरो वट्या रा हाथ पीळा हावण रो सतास वर लव ।

वा राज मिन्नर काती मोड'र रिक्स्यो ढाव दीनू ।

भाग्योदय

पुष्पलता कश्यप

धी दिना मू उणरी ग्रहदसा खाटी चाल । काई चागा ज्योतिपी मू ग्रहदसा
सारु तुगाई नित उणरा वान ग्याव । पण वा वानगिनारी वर देव । उणन इण
वाता माथ जगाई विस्वास नी । छनापण दरदवाण । काम पडया मध न इ बाप
वणावणी पड । मुभीवत री मारयो मिनय काई नी वर ? च्यारूमर तू हारया
पछ आत्मसत्ताप सारु कोई न काई सहारो मापणा ई पड । उठीन लुगाइ सार
लाग्योही ही । सवट उण ई मन न समभाय लियी—चानी जोई टोटका अजमाय
ली सायत मामली थाल पड जाय ।

अक दिन वा आपरी पत्नी साग नगर रा अक मानीता जर प्रतिष्ठित ज्यो
तिपी र दपतर म पूगी । ज्योतिपी महाराज बुगल री पास जिंसी सफे-भक्क
पोसाक पहरया आराम कुरसी माथ बिराजमान हा । मावल मवर लाव केसा
साग गाळगट्ट गोर चेहर माथ लाल तिलक जणूतो फाव ही । काच री अलमा
रिया म माटी माटी पोथ्या सुधराई मू मजी थकी ही जर दा तीन मेजा माथ
भात भात रा जतर मतर पडया हा । वान आया दख र ज्योतिपीजी व्यस्तता
री नाटक करता बोल्या—‘जाप मिळवा री वखत बुक करायो है के नी ?’

नी सा म्हे ता यू इ जायग्या ।’

आपन पत्नी म्हार सू टम त करणी हो । म्हार जठ मुलाकात री ओ
इ नम है । यू म्हन फुरसत ई कठ । पण खर ये आ ई गया ही तो अब दख
लेमू ।’

धणी लुगाई री हालत अपराधिया जिंसी हायगी । व भेळा भळा हावण
लाग्या ज्योतिपीजी घडी म टम देखेर काणद माथ नाट करी अर पछ थाण्णार
री मुद्रा म गरजता थका बाया—‘हारेस्कोप साग लाया के नी ?’

वो बो-या—‘म्हारी ता जनमपतरी इ कानी वणी ।

ज्यातिपीजी उणर सामी उण भात भाक्यो जाण वा बोई साधारण बोडो मकोडो हाव । पछ उणन पूछ'र जनमतिथि निखी, कपूर बाळ'र अक पपरशीट काटी मरी, उण माथ उणरी दो यू हथालिया रा छपा बागळिया जगूठा ममेन लिया । उणमू रोई जेव आव पूछ र रागन माथ मोन निखी अर वहुषी— बाल ठीक इणी ज वगत जा जाइजी ज्योतिपी पत्र त्यार मिळमी ।'

वा उठण लाग्यो तो चुगाई खुणो रो टल्ता दवता उणर इसारो निखी । वा ममनाया अर सकीजती घनी वाल्यी—'पडतजी आपरी दिगणा ?'

'म्हारी साधारण फीस दवयावन रुपिया है ।' पडतजी अविचल भाव सू बोल्या ।

वा यत्रार सू की घर सामान तरीदण वास्त जेव मे पच्चीमव रुपिया धालन आयो हो । इक्कीस रुपिया ज्यातिपीजी र चरणा म अरपण करती रोल्या—'इण बसत ता फूल रो ठोड पागडी स्वीबार करा महाराज । ग्रहदमा चाखी आया मगळी कमी पूरी कर देमू । इजाजत होव ? फेर हाजर होस्यू ।'

'आपर ग्रहदमा मणी मोटी आयोडो हो—' पडतजी गुरगभीर वाणी मे रोल्या—'ऊपर बाळ री मेहरवानी त थे वचग्या पण अब फिर री जरूरत कोनी । आगल मगलवार सू धारी भाग्योदय हावण बाळी है । जठ ताई थाडी भावचेती वरतण री जरूरत है ।'

उण निन मुन्वार हो ।

सामवार री रात सोन रा सुपना अर उज्जवल भविस री उडीव मे बीतगी, नूवी प्रभात भाग्योदय रें साग जावण बाळी हो, उणर स्वागत री खुसी म उणन रात भर नीन नी आई ।

मगळवार न वो भाभरव उठयो । निपट-निपटू न माळा फेरण न घठी तो घणी भगती-भावना अर श्रद्धा साग भगवान न याद कीनो ।

उणरा दोनू टावरिया बबलू अर बटी रात भर सै स करन खासता रहपा । लारना की दिना मू वान जोरवी जुवाम हुयाडा हो । टावरिया री मा उठता ई उणन घतायो के दोनू टावरा न जोरवी बुझार चढयोडो है ।

घोडी न ताळ म उण दायू टावरा न उन्टी करता देल्या ।

उणन वा र साग अस्पताळ जावणो पडयो ।

अस्पताळ म अणूती भीड ही । मौसम र बगळाव रें कारण घर घर विमारी पन्थोडी होवण सू अस्पताळ म पम घरण न ई जागा नी ही । उठ डाक्टर न मिलता अर दवाई लेवता नव वजग्या । टावरिया न ठिरडतो, नाठतो-दोडतो वो घरा पूग्यो । अब राटी जीम जीतरी बघन नी ही । जे बस निवळणी तो पूर निन री छुट्टी लेवणी पडमी । अफसर उण माथ यू ही नाराज हो । इण वास्त वा

ठमगर दपनर पूगणी चावती ।

घम र अट्ट माव पूगां ठा पढी के पत्ती रग ता निवळगी । दूजी घम घाम्न उडीरण र अलावा दजी बोई मारग ई नी ही । टक्की म जावण रा विचार करतो तो पूरा पात्र गणिया री सरती ही । टावरा मारु दयार्द भर फट-पूल माव आज ताळीस-पताळीस रणिया मरा ह्यग्या हा अर हात्र म्हीन रा बीत दिन घाता हा ।

दूजोडी बग जाई ता वाठा भर्याडी ही । हत्वी पण्ड न पुत्राड माप उभण री नीठ जग मिळी । ण उपरा ई जेन मुगाणर गू भोड होयगी अर घमरा मुनरी म नीठ पत्तो पत्ती वचो ।

जाकिम पूगता ई चपरासी उण वतायी क पुतिम रा जेन आदमी सा'व र वमर म बठा उणन उडीक ।

डर अर यहम मू उणरी वाळजी घडवण लाग्यो । मगळा उणर वानी ओपरी निजरा सू देग हा ।

सा व र चँवर म पूग्या उणरी मुतावात जेव पुनिम र मिपाही सू हुई ।

'जेव वारदात र वेम म पूछताछ सारु जापन धार माग थाण ताई चालणी पडमी । वो अेव भूर रग रा निपाफी पकडावतो वा'यो ही ।

वारदात? निमी वारदात ?'

वा ता उठ चाल्या पती लाम जामी ।

पुलिम वाळ उणरी वात बीन म ई काट दी ही । थाण ग्या पती लाग्यो के केसव उणन अेक भूठे मार वूट र नेम म फसावण री बोमिस करी ही । सारना केई दिना मू किमन साग उणरी दुस्मणी चाल ही ।

गदाहिया अर बकील र चववर म पूरो तिन बीतग्यो । जाळ तिन म घाय पाणी छोडन पेमाव करण री ई फुरसत नी मिनी ।

वा थाकी धक्यो हैरान हुयोडी रात न आठ र लग टग घरा पूग्यो तो लुगाई वठी उणरी वाठ जोव ही अर टावग्या सुयग्या हा ।

लुगाई वानी—'जाज तो घणी जवेळी कर दियो ।

उणरा उतरयोडी मूढी देस र लुगाई पेह बोली—तथीयत ता ठीक है ? रोटी पकस दू ?'

'यू पत्ती चाय बणाव ला ।' बी धीरेमोव रोयो ।

लुगाई गतागम मे पज्योडी रसोई काती गई । चाय माव उणन अेक भूर रग री लिपाफी ई मिळयो जिकी गजिस्टट डाक मू आयो ही ।

खालन वाच्यो ता मवान मालिक री तोटिम हो । लागल च्यार महीना मू वा मवान किरायो नी देव सक्यो । बन र व्याव म उण पार मान जिकी करज लियो ही उण पेट जाधीक तग्या ता यू ई कट जावती ।

मोटो वगलो

मुहम्मद कुरेशी

देखो जी ! आज जीवन काका जी रे सटके जीवन काका जी न फेरु ठोक्किया । डोक्करो भरवि रडा कर देखण ही कोनी आव—ताजू री वाई जफसाम करती थपी बोली । अर फेरु यहजो वि भगवान री मरजी है उण घर री कमाई एहडी हीज व्हेला ।

भगवान रे घर री कमाई नी है आ भगवान ! आ ससार री हीज कमाई है । जीवन काको आपरी जवानी म आपरे पिण्ड सू आगे वाई सोचियो हीज नी, अर की न ही वाई नी गिणिया । बम रिपिया जोडिया अर मरान आद वणाया न एस मीज करी । छोरे र बात बात म जूता लात करी ।

ताजू री वाई बात काटती थनी वाली—तो काई व्हे ? करिया ता मग औनाद याम्ते होज । माइत हा ठोवा पीजी करी ता काई ट्यो ? व्हे कोनी ठोवा काड ताजू ने ।

अरे ! म्हारा ठोक्का ने जीवन काका रा ठोक्का म घणो फरक है । व्हेने काड ठा ? छोर न नी तो पढायो लिखामा नी छाका परायो आढायो बस आठू पीर बत्तीम घडी जो कर जो कर करतो ही ज रह्यो । अब है बाता पाछी लड्यो साची सातरी देय रियो है । नान म घालता तो ए बाता नी व्हेती—करीमो घण तरीक सू मोच साच'र ज बाता वही ।

बाता मत्ती करो । घर रे घर यू है जामी पड ठा पडला—ताजू री वाई आगम विचार'र बोली ।

घर र घर आ कदी नी व्हे सकेला । म्हार ताजू ने म्हें मिनख वणाय रिया हू ।

जीवन काका जी काई लडके ने मिनख नी वणाय ढाडा वणायो है ? काळ जेटजी रो भूरियो काई ज्यो है ? बी रे भी ता डाकरी राटी राटी करती फिर । ढाळा हीज विगड रह्यो है ससार गो—ताजू री वाई तग बीतो देखी जैडी वताय नी ।

अँ वाम ता डाडा ही नी कर अर अ नदरा तर जन् पछ काइ है ? मिनग बणाया म माँ बाप न आपर वास्त की नी तर टावर र वास्त तरणा पड 'याम करणा पड, बोरी बाची माय न टावरा न पतावो गुणावा करणा पड 'तार लावा छैरवा रा ध्यान राखणा पडै, खुन रा सुग छाड र टावर रा सुग दमणा पड घर री सुगई मू नी जाटी टाटी बात ता टावर र सामी नी तरणी पछ इज्जत सु याल, ग्वारो, लू वारो नी कर आपरा माँ बाप रा विया बचन कर व्हारी मवा कर जन् ज्यार कोई टावर मे मिनगपणा आपरा माँ बाप न करण देव र बापर । यहा लोग नेचत वही है नी— बारह वरम रा जावन गाता गण टावर पाठा ।' मतनय एव टावर रे पाळवा म कम म तम माँ अर आप न बारह वरम ताई जवानी रा गोवन राषाणा पड जद ज्यार टावर मिनगी जमार रा ध्यान कर सक पर मिनग बण सव । करीमा आपरी माता मू गहवता शेज गया ।

धै काई कर लिया ताज र वास्त ? ता म्मूल म काइ घाल दियो कि माता ले रह्या हा । रहैवा रा ता टापर हो गमा । बडाया मुनक री करा—ताज री वार् ताना गयी वरी ।

रगीमा घर आठी रा चुगटिया न जाना न पोनिया— व्हार रीनी पोढो हा गानी मा । जिम्या तिम्या मायता रा मगण भपडा ह हीज । आछी व्हारी टाटी माळ धी बाटी । वहरा ही दण म गलगा और आप ही गल जयास्या । पाल न नाजिया पड गुण ने मिम बणगिया तो वसूल हा जामी । आपा न ताज न मिनरा जणाया रा मूल करणा ह । आपा र वार करणो टापर रा । म्मेल माळिय ता माटा गग रहव । व्हारा व्हैडा हीज भाग । जीवण वाका काई म्मैन म्हाळिया बोनी जणाया वा ? पण सुख कठ ? दण वाता म पुस ती ह । टावर मिनल बणमी तो म्मै रा म्मग दण टापरी म ही ज मिन जामी । नी तर नी खण्डया म्मल म ही बोनी मिल ? ताजिया री वाई रे की ममभ पडी अर की ती पडी । वहा ता दुनर दुवर आपर घर रा धणी रो मूडा जावनी हीज रहगी ।

जन् ताज री वाई रे हाड समभ म नी जाई ता व्हैवण गगी— अँ । जय जीवती रह ता म्मै ही देख हू के विणतर धै व्हारा ताजिया म मिनल बणावो । 'घर म बानी अमत रा बीज अर व्हार मेले आमा तीज' गाता तो मानी माटी वरो हो । आज कित्ता कित्ता निन हाय गिया है अर होगे ग्यारवी'री पीम माग रहचो है, हा ना बण सेतो पडी ?

हा ५५ र ५६ । ताज री वाइ धै ता बात ही विगरगियो । म्म अवार ज्यार व्होरा जी मू सौ म्पिया ब्याजूणा तर जाऊ । म्मै पिरमू गिया जद व्हे आज रो वादा करिया । धै ठीक याद निराया । जव व्हारा ब्याज बट्टा मम्मेत तीन हजार व्हे बिया है । मात्रिब वग्गी ओ ठीक है ।

“याओ जिना ता ठीन है पण पापग न्येण रा वाइ उपाय करा हा ? ताज
री वाई डरती थरी पूछिया ।

अर भागवान ! धैर्यी री जिना कानीमर रो मंग मजुरी मू पाज बुवाय
देस्या । ओर ता हा र वाइ है ? ध्याज ता उनार ही देस्या । मूज मानिज ने
आमर रहैगी । म्हारा मानिज च्हाया ता म्हारा रिगिया रा रूप उनार दमी ।

आज पान रा छाग रा की भरोमो नी है । म्हारे रिगिया रा रूप मोटा
ने जिना ता वाइ पगला ? मका दरसावती ताजू री वाई बोनी ।

ऊमाय ने परीमा कथा—ताजिया म्हारा ताजू मू माटा देवण रा मवात
ही जानी । म्हन ठा कानी रा । पापनी मान दमवी म ही पहन सम्यरसू
पाम हुया । ताजू र माट मास्टर म्हन डम्बून म बुनायन माडामी दीनी । ताजू
री वाई । म्हारी छाती फूनगी । मास्टर मास्टर बनाया रि ताजू ताजू नी है
पना रा ताज है गिर माड है । जाग भी अकटा नम्वरा मू पाम हामी ।

वहा वहा घणा म्यारा मनी जाग म धूमिया हजर म आय पड । पीम
रा उपाय करा । थोडी डपटनाडी ताजू री वाई लताड बताई ।

धरारी छाउ म्हारा वगण करता पाच छ वरम बंद निक्कल गिया ठा ही
कोनी पटी । राग तुगाई रात दिन एर कर न मनत मजुरी करता । ने ताजू रे
पढाण रो बन्धोवस्त करता । “हौरा जो रात निन छाती फाडता, तकाणा करता
पण रिगिया कठ हा जिना धूवता ? हा दस्या हा तस्या कर कर ने निगनर
ही टाजता । जिना थोडा बीषा दो बीषा क्यारा हा व्है ही “हौरा जो ने मीठा
करणा पडिया । अर तो एण एके आम माथ घर धणी राग गिया के मेनत मजुरी
कर ने पट फाट फाट ने बेट री बाट देयता । कए ताजियो डास्टर एण ने आवता
ने अकटन कटेना । पण हिम्मत नी हारी ।

सम जावता वाई थार लाग अे पाच छ वरम ही निक्कल गिया । आज ताजू
मास्टर री परीक्षा देर घरा आसी । धणी तुगाई स्वार रा ही बेटे ने उनीके ।
रम प्रजिया मू जागिया री मीट मिलिय म् अटक रही है पण मोटर तो डाड
प्रजिया आव जिनी टम माथ ही ज जासी । पण मा बाप रा जीव है, वाई कह्यो
नी जाव ? टेम हाता नी हाता करीमो तीन दार इस्टेन माथ जाय जाय ने आयगो ।
एक प्रजता वजता ता शनू म्स्टन माथ आय गिया । मोटर र आवता हीज नोडिया ने
ताजू र हाथ सू घीटा पनी काम लिया । ताजू री बाइ ने तोक्की जासाण ही नी
वधिया । हा तो पेरी पटक र ताजू ने राथ मे भर लिया । मा बाप र हरण रा
आमू रखन गिया । छाती ठण्डी हायगी । ताजू ही मा बाप ने भुन भुन न सलाम
वरिया । ताजू मगर पच्चीमी री जोष जवान माथ सुधरा कपडा धैरिया सामी
ऊमा मा बाप ने घुमी म् रोवता देख ने आप ही हरण मू बावठा हाथ न हीवडा

रा मोती गलरायण हुनो ।

ताजू डाक्टररी पाग वर ने आयी है जा बात मग पाग जाण गया । महिनो मवा महिनो हरय उमाव मे बीत गया । घणा ही पाग ताजू रा काना सू दवाया लीन पायदो उठायो । मलो लाग जावता । पाग पुगाया आसीस देवता नी थाकता कहेवता—वहार करीमा रा जोध । धरारी हजारी उम्मर हाय । धरारा जिम्मा पून मज्ज ममार रे हाव । करीमा न ताजू री बाई मुण मुण ने फूलिया फूलिया फिरता । पटवा वर वर ने बेटे री हाजरी म उभा गहेवता । ताजू ही आपगी वाई वाप् रा मान रायता नी थावता ।

आज तडके प्लैली ही ताजू आप री वार्ड क ने आय ने बालिया—वार्ड । म्हे म्हेर जाऊँ । आज म्हारा जन पाम रा परच्या मिनसी अर म्हारा मोटा गुग्जी डाक्टर साव ही म्हेन बुलाया है ।

ताजू री वाड काई कहेवती ? बानी—यू सीरावण वर र जा । सज्या जाणें फूँ बव आसी ? धरारा वापू तो तडके ही मज्जरी माय गया । धूँ टम मू जायो रहीज । धरारा वापू माव केने ।

म्हे वाड टावर हूँ वाई । म्हे मंग ममभू । म्हे वाड धरारा वरजा मू उरिण हा मकू ? रक्के नी हो मकू । मर जावण दे टावरवाई आगिया मू ताजू आपरी वार्ड ने ममभाई ।

मज्या करीमो जायो ता ताजू ने नी देख र बानिया—ताजू री वाड । ताजू कठ गियो ?

‘म्हेर गया है उण ग बडा टॉक्टर उण ने पुगयो बताव—ताजू री वाई पत्तर दिया ।

माट टॉक्टर बुलायो ह है ।। विणतर ही ताजू अब नीकरी माय पाग ज्याने तो मंग मन री भुगना पूरी हो ज्याव । नेख ताजू रा वाई । म्हारो ताजू म्हाग मपना रा ताज म्हेन बणियो कि नी । ऊभो रै जठ ही रिपिया उरम । जय वता धरारे बह्ये म्हे मवान वणावता तो वार्ड आ ताज म्हेन गडो हावता ? अर गला रे मिनग नी वणावता तो जीवण काके जैडो हवात होवता कि नी । ओ रिपिया रो रु खडो विणतर हाथ पायता ? बाप दाद रो नाव उजळ गया ।

ज वाता घणी पुगार्ड वरता हीज हा कि ताजू हाथ म एक डब्बी ने एक कागल री भूगली लिया लाडिया आया न मामी आयोडा मा बाप ने बाथ म भर लिया । तुमी मू बावळो हुयोडा बोनिया—वाई । म्हे पूरा राग म पहना लम्पर जायो । इण वान्त म्हेन जाडिमरी पान न सोने रो बित्तो मिनियो । कान म्हेन नीकरी माय माट सफायान जावणा है । उठ म्हेने बगळो ही मिन गियो है । म्हे कान जायने आय जाऊँ । पछ अदीतवार र दिन वाप् न धूँ मग पानम्या ।

उठ बगळे र माय हीत्र रहम्या । नाग अब उण बगटा न म्हाग ताव मू शास्त्र
ताजूरो बगटा रहेगी ।

करीमान ताजूरी बाई मदगद हाय गिया न मन म मालिक रा
गुजर करता डबडवाई आगिया मू दानू गवण साथ पोत्रिया—म्हाग ता माग
बगटा धू है ।

करीमा आपरी लुगावही मू हरग मू बालिया—ल भागवा । ध्हार म्है 'माग
बगटा प्रणाय दिया है ।

ताजूरी बाई ऊमाव र माग बह्या—जाआ जाआ । माटा बगटा रा धणी उण
माटा धणी री मसीत म ता दिया कर जावा ।

है अमली मोटा बगळो हाय लागो है । अब उण देवणिया ने अधारा म बयू
राखू कहैवता बोडता ही ज करीमा मसीत पूगा । □

अधारो

मोठालाल सत्रो

रामलाल ! हा रामलाल ईज ता ! आ ईज नाव ता चाल रहधा ह उण रा कालज मे । कलाम अर कलिज ग मगळा बार दास्त उण न रामलाल' कय'र बतलाव है पण अठ गाव म सगळा लागवाग 'रामो' कह न पुळाय है बाई बापा ई 'रामो' कव । 'रामलाल' नी मइ, रामो इ सर्द, की कानी । पण गाव रा की भाई ऊचा लाग उण'न 'रामत्रो' कव तो उण रा माया भनटाट करण लाग जाव ह ।

वो उणा र गिलाफ की कानी कर मरता क्यू क वो गुद जाण क इया लोगा री खिलाफत करण रा मतलब माथा भार करण सू भू है । कई बार गाव म मामूली बात माथ माथा फाट ग्या ह । चाकू छुरा तक निकळ ग्या ह सबट जा समझ लिया ह क गाव म रणा ह ता सामंतवादी तत्वा गं जी हेजुरी करणी बहेला भळ ई ये दूजा र टावर न छारा कवे जर खुद र टावर र 'कवर सा क'राव मवट परक ता की कानी पड पण जा मन समझावण री बात है ।

देम री आजादी र बाद सामंतवादी तत्वा री ताकत की कम हुवणी चाहजती हा, पण अठ उन्टी गंगा चाल री है दिन दूणी जर रात चौगुणी आ ताकत वध री ह । जिणी नता रो चुनाव म जीतणा सारो कानी जद ताई वो नत्ता गाव गाव रा ठाकरा सरपचा न राजी कानी रागे न अगर ठाकर सरपच राजी बहे ग्या ता समझ ला क उण गाव रा मगळा वोट नत्ता रा है । अज गाव म ठाकरा जर उणा र भाई वंदा रा रीव है अर उण रीव सू गाव री जनता आज ई उणा ग गुणगाव कर री ह ।

आज वो घर आया है । दीवाली री छुट्टिया मितावण रा मती कर'न अठ जाया है । यू उण रा मन गाव मे आवण रा नी हा पण मोच्या क तीनक साल सू गाव री जीवानी कानी मना है, अब क मना ई लन ।

मुनमान जगै दम्बर उण री इज्जत माथ आ नागा रा छारा हाथ नाथ निया
इज्जत लूट ली । आ काई मजाक ह । आजाद दम म मर्जो आय जद काइ
विणी री इज्जत आवर माथ टाकी डाल सक ।।

वा थाणै जावला आ नागा र छारा र गिलाफ एफ जाट आर दरज
करावला आ काई दादागिरी माट राखी है तम र आजाट हुवना उणा री
जागीरा उखड़ ग्यो अब काई है । काई माग है । घर म जिका भी है उण
माथ दारूडा पीयो अर मारूडा गावा । चानतो बन बटी री इज्जत लवणी ठीक
कानी नीतर नीतर काई कर देवना वा । गाव म रणो है तो आलागा अर
उणा र दूध धावता टावरिया न जीकारा मान देवणा ई पडला ।।।।।

उण न ठा है क आज ई गाव म नाइ भाजी मेहतर तवात उणा री बगार
कर अर पाव है—दा टम री राटी । आज उ गावा म नीचल तवक रा लाग बाग
आ नागा अर मेठा र घरै सामंडी है । व ई उणा रा मारत है । उणा र गिलाफ
बूतवात वरणो पाव है ।।।।।

'पछै वा' अक्ली उणा र गिलाफ याण जायला । थाण ग्या पछ काई
बैला । अरे बहैणा जावणो 'की' कोनी की पर्ना थाण बाता पटकाय लेवला
अर बैवला/सत्र ठीक कराना पछ । पछै काई ? गाव म हाको फूटला क
रामन री बन गवरी साथ आ लाग रा छारा बसात्कार किया । बापा ठीक कथ
है क 'हालताई जिण'ने'ठा नो'है, थाणै ग्या पछ उणा न इ ठा पड जावला
वा रा ता की भी हुवण वाला नी ह 'बाइ'री इज्जत पराय हुवण री घात आजू
याजू रा मगळा गावा म 'पूग जावला । भाविस मे सगपण इ हुवणो दारा हा
जावला समाज म जीवणा दोरा हो जावला सगळा गिनायत ठाला देवना ।

ता काई वा थाण नी जावना ? हा वो नी जावला पाता र घर अर
घन र भविस खातर ना जावला ता काई आ ईज'जतरिया चालता रवला ?
अधार तू जूमण वालो मरग्यो काई ? हा, मर इज ग्यो दीस है । उण र मन
म अधार र गिलाफ एक गुगा'गुस्तो'आकार लेवण लाग ह ।।।।। □

माटी भखै जिनावरा

जनक राज पारोय

रक्मणी री पगधळी न पाछण सू टाँच'र मिरनार सीगडी बी'र ऊपर चढाइ अर सीगडी र दूज गाम न मूड माय घात र बाय री आँट नू नूसण लाग्या । पाछण री ताजादम बगीटा र बट नून माय सिधाव पहयो । रक्मणी पगधळी माय हुयती पीड नू सिसनाग भरघा, ता मिरनार बी न ध्यावस बंधावत क्या, 'ग'दा पाणी है, माई' चारसागडी म खीच के सणफकी बीमारी जड मै रादूगा ।' यह'र जापरीवाळीसू दूसरी सीगडीदूखत सिरदार जियाँ बान न फेहें बघाइ मेरी माना ता माई पीडिया पर छ छ जावें और चढवाला । बाळा पुन निवस जावगो, ता समभयो जस मणफ बभी चली ही नी थी ।'

सिरदार री बात सुण र रक्मणी बोली ना भाई, ना । जावा सू ता मनै बडी सूग जाव, मर ता आर नाम सूई धडधडी छूट जावें । पीडी पर चढावा तो सगळ डील म रीळ चालण लाग ज्यावें ।'

ओ तो तरा बहम है माई । तू किसी अनाडी म चढवाई हागी जाक । मेरे पास बा जोहड-तलाब म पकडी हुई जाक नहीं ह । बाहर स मँगवायाडा जिनावर ह-अमली । आदमी सँ बी ज्यादा समझदार । साफ खून कू मू नी टालेंगी, गद की वूद नी छोडेंगी एक । पिडली कू पउडेंगी तो चीटी क काट जित्ती पीर नी हागी । बस थाडा बदन कू यू लगेगा जस कीडा रेंग रिया ह ।

के हिसाब सू लगाव, भया ?' रक्मणी बूझ्यो तो जाका माय बी री दिलचस्पी ओलखत सिरदार सहानुभूति जताई, बीमार जादमी स काहका माल भाव माई । मेर पास अगरेजी डाक्टरण वाली सूट खसाट तो ह नइ । जाठ आना जाक क हिसाब सँ लूगो । दो आन कम द देगी ता यहा कौन ज्वाले न शाह हावणा है ।' कह र मिरनारा रक्मणी री दूजी पगधळी टाँचण डक्खो ।

जाठ आना तो घणा है, भाई । बा रा जाका रा हुया छ रिपिया अर फेर

नामिया रा दा याग । आ ता बड़ी गणफ नी हुई, गठिया री 'गंधि हुंग' ।
 'दूगरा बी बीमारी कू पीन याग जिनावर है, माई' तूरो, गुणपे मोर
 पन शहूत सी गिर जाएंगी-अपने आप । जित्ता इनसे केसाता हू उससे 'वेसी तो
 इनकी दस्त भात म नग जावें ।' गिरदारो की सोचता सा फेरु बोल्या, 'रास्त
 काम ता यो है माई, कि निमी ठगू कूचिय सें पिडसो टुबुवाकर उदरु कू गुल
 भरवा सती । मात दिन के लिए तो गणपे सतम, पर आठवें दिन जब चमयो तो
 बाळो-पीळा आधी आवेगी ।'

थोडो धम'र गिरदारा रक्मणी न समभावता सा फेरु वात्यो, बा चीज
 बामारी का दबाती ह माई, और यह बीमारी का साती है । पक बर इत्ता ही है ।
 जाग जग शुम्ह जेबे । गाहन के माय राई जोर जबरदस्ती ता है नइ ।'

'ठीर ह माई, तू जे'र सगाद चार चार जाव । सीगिया सण छ रिपिया
 द लेपू । गरीब रा ह्य रा'खर ता हू धी राजी बोनी ।' बहुर रक्मणी आपर
 घापर री लावण पीडिया ताई सरवा लि'धी । जाका चिपा'र सिरदारें आप री
 राती सीगिया भाळी माय घाती अर बीडी सिलगा र रक्मणी सू मुखातिब हुया
 माई, तर परा म शून रह नो गया है । गदा पाणी निकसा ह । यू ता पर अपने
 माय हा क्या है, आजबल । सफेद तात बी सजिया और विलायती खात
 का नाज । पहिले के टेम म घर पर आलू का साग बनता था, ता पडोसिया को पता
 लग जाता था क जानू छाने है । आजबल तो भिण्डी साओ या टिण्डी, स्वाढ ता
 नमक मिच का ही आन' है ।' यवत कबत सिरदार रक्मणी री पीडिया सू जाक
 उतारी अर अगूठ अर जागळो र बीचाळ दे र निचाढण दूक्यो । खून री पतळी
 पिचकारी आगण ऊपर मडगी । कुलडिय म जाका घात'र बी रक्मणी रा दियोडा
 छ रिपिया आपरी बडी री गोज माय घात्या । भोळी लाठी माय घात'र छूव ऊपर
 टिकाई अर जाका रो कुलडियो उठावतो रक्मणी न बोत्यो 'अच्छा चलता
 हू माई । मालिक प भरोसा रखना, भली करगो ।'

चूतर मू उतर'र, गळी म आ'र बी आपरो सागी हला फेरु पाडयो 'बा 55 ट
 सींगी लवा, जाका लवा ।' आज बी री भेळी छ रिपिया री घ्याडी बण्याडी ही ।
 बा री बडी री जेव माय जिया बाई सिलगत आरण छाण रो निवास हो । धम
 धम'र बी रो हाथ गोजी ऊपर जाव हो अर ज्यू आपू आप मूड सू हला नीसर हा,
 'बा 55 ट सागी लवा, जोका लवा ।'

गळी गळी दया ई हला पाडतो वो डाई कोस रा मारग बीत'र सजिया
 जणा डेर पूग्या तो दो सर गीवा रा आटा, आध सेर गुड अर चाय पत्ती बी
 साथ ई लग्या हा । टापर मबडताड सगळा सू पत्ती बी री निजर राबत ऊपर पडी, बा
 खाटी छ माय बाजरी रो आटो घोळ'र गबडी ताई खाटो ओल हो । रोद्या रा

माटी भखै जिनावरा

जनक राज पारीक

रुक्मणी री पगयली न पाछण सू टाच'र सिरदार सीगडी बी'र ऊपर चढाई अर सीगडी र दूज पाम न मूड माय घात र वोव री जाट सू चूसण लाग्या । पाछण री ताजादम क्षरीटा र बट खून माय बिचाव पडघो । रुक्मणी पगयली माय हुवती पीड सू सिसकारा भरघा ता सिरदार री न ध्यावस बंधावत क्या 'ग दा पाणी है, माइ' चार सीगडी मे खीच के सणफ की बीमारी जड मै रादूगा ।' वह'र आपरी पाळी सू दूसरी सीगडी दूढत सिरदार जिया दान न फेह्ले बधाई मरी माना ता माई, पीडिया पर छ-छ जाके और चढवाला । काळा खून निक्स जावगा ता समभयो जस सणफ कभी चली ही नो थी ।'

सिरदार री बात सुण'र रुक्मणी वाली ना भाई ना । जाका सू ता मन बडी सूग आव, मर तो आर नाम मूई धडधडी छूट जाव । पीडी पर चढावा तो सगळ डील म रीळ चालण लाग ज्याव ।'

जो ता तरा वहम है माई । तू किसी जनाडी से चढवाई हागी जाव । मर पास बा जोहड-तलाब म पकडी हुई जाव नही है । बाहर स मँगवायाडा जिनावर ह-अमली । आदमी मै बी ज्यादा समभदार । साफ खून कू मू नी डालेंगी गद की बूद नी छाडेंगी एक । पिडली कू पकडेंगी तो चीटी के काट जित्ती पीर नी हागी । बम बाडा वदन कू यू लगगा जस कीडा रग रिया हा ।'

वे हिमाच सू लगाव, भया ?' रुक्मणी वृथ्वा ता जाका माय बी'री दिलचस्पी जाळतत सिरदार सहानुभूति जताई, 'बीमार जादमी से काह का माल भाव, माई । मर पास अणरजी टाफ्टरण वाली लूट गसोट ता ह नइ । जाठ आना जोव ब हिमान मै तूगा । दा आन कम द दगी तो यहा कौन ज्वाल न शाह हावणा है ।' वह र मिरनारा रुक्मणी री दूजी पगयली टीचण तूक्यो ।

जाठ आना ता घणा है, भाई । बा'रा जाना रा हुया छ रिपिया अर फेर

सीगिया रा दा न्यारा । आ ता बली राणप नी हुई, गठियाँ जो बाँधे हुए हैं।
 दूसरा की बीमारी कू पीन वाला जिनावर है। माई केरी मणप पीवर,
 पच शहनुत सी गिर जाएंगी—अपने आप । जित्ता इनसे बसाता हू उमसे बेसी तो
 इनकी देख भाल म लग जाव ।' सिरदारा की सौचतो सा फेर बोत्यो, सस्ता
 काम ता यो है माई, बि निसी ठगू कूचिय सें पिडली टचवयर उदर कू गुद
 भरवा लती । मात दिन क लिए तो मणपें सतम, पर आठवें दिन जब चल्यो ना
 बाळी—पीळी आघी आवगी ।'

घोडा थम'र मिरदारा रक्मणी न समभावता सा फेरूँ बोत्या वा चीज
 घामारी का दवाती ह माई और यह बीमारी का खाती है । फच बस इत्ता ही है ।
 आग जम तुम्ह जेवे । गाहक के साथ काई जार-जबरदस्ती ता है नइ ।'

'ठीक है भाई, तू जेव'र लगाद चार-चार जोक । सीगिया सण छ रिपिया
 द देस्यू । गरीब रा हच रा'खर ता हू बी राजी कोनी ।' कह'र रक्मणी आपर
 घापर री लावण पीडिया ताई सरवा लिधी । जाका चिपा'र सिरदार आप री
 रीती मीगड्या भाळी माय घाती अर बीडी सिलगा'र रक्मणी सू मुखातिब हुया,
 'माई, तर परा म छून रह नी गया है । गदा पाणी निकसा है । यू ता सर अपणें
 ग्राव हो क्या ह, आजपल । सपेद नात की सज्जिया और बिलायती खात
 वा नाज । पहले बे टम म घर पर आलू का साग बनता था, ता पडोसिया का पता
 लग जाता था क आलू छावे है । आजकल तो भिण्डी छाओ या टिण्डी, स्वाद ता
 नमक मिच का ही आन' है ।' कवन कवने मिरदार रक्मणी री पीडिया सू जोक
 उतारी अर अगूठ अर आगळो र बीचाळ दे र निचोडण दूक्यो । खून री पतळी
 पिचकारी आगण ऊपर मडगी । कुलडिय मे जोका घात'र बी रक्मणी रा दियोडा
 छ रिपिया आपरी बडी री गोज माय घात्या । भोळी साठी माय घात'र तूवें ऊपर
 टिकाई अर जोका रो कुलडियो उठावतो रक्मणी न बोत्यो अच्छा चलता
 ह, माई । मालिक क भरोमा रखना, भली करगी ।'

खूतर मू उतर'र, गळी म आ'र बी आपरो सागी हलो फेर पाडया, 'का 55 ट
 सीगी लवा, जोका लवा ।' आज बी री भेळी छ रिपिया री घ्याडी बण्योडी ही ।
 बी री बडी री जेव माय जिया काई सिलगत आरण छाण रो निवास हो । थम
 थम'र बी रो हाथ गोजी ऊपर जाव हो जर ज्यू आपू-आप मूड सू हेलो नीसर हा,
 'को 55 ट सीगी लवा, जोका लवा ।

गळी गळी इया ई हला पाडता वो ढाई कोस रा मारण बीत'र सिज्या
 जणा डेर प्यो, ता दा सर गीवा रो आटो, आघ सर मुड अर चाप पत्ती बी
 साथ ई लग्यो हा । टापर म बडताड सगळा मू पली बी री निजर राबत ऊपर पडी, वो
 पाटो छा माय बाजरी रा आटो घोळ'र राबडी ताई खाटो ओल हो । रोटया रा

टिक्कड़ वो गव 'तुम्हा हा। पून्ह वन वठया बसरा गीग री जाउ ऊपर हळ्या तल री लूपरी बणावें हो। माँ एव दूटयोडी सी, माचली ऊपर, एवगानी निसामू पडी हो। भोळी उतार'र सिरदार सूटी ऊपर टांगी, जोरा रो कुनडिया एवेखानी सम्भाळ'र धरया जर रावत मू बाटया, छ रपिया वा मान मत्ता लाया हू। जाटा चाटी म रग दे और गुड़ बुज्ज म इत्ली उरली मच्छर-मन्नी स बचावर। मगे टागें रह गई हैं-म्यारह घटे की फेरी म।' ॥ १

एव लाम्बी उवासी ल र सिरदारा मा सू बोल्या रावता क्या कुछ बना लाया जाज ?' ॥ २

मा रा हाठ री कवण न हाया ता सरी पण वात मूड मू नी नीमरी। वा माची ऊपर कूणिया टिका'र नियाई बठी। दुई अर निसामू सी। सिरदार रो मूडा जोवण लागी रावत की वहु न भादर वा चूडा पन निया था। माँ जा आळी जिया नीट्टू पूरी करी अर लाम्बी माय उलभगी। ॥ ३

कुए म पडे गीदाडी और ऊपर म रावता, मेरा मन ता उमी दिन बट गया था जिस दिन वो घर छाड़ के निकसी थी। छिने'क चुप रह'र। सिरदार फेर ऊफण्या जब तरे मू बी क्या कहू माय ! पैतालीमबरस था ता मैं हो लिया। मेरा जागा पीछा ता कुछ किया नहीं तैन। स-दे कर एक औरत रावत के पीठ लगाइ बी ता उसन जावर ढाडियो का चूडा प'न लिया। ऊपर सें। य बगीद एसा, कि बाम म मटठा और ग्यान कूपटठा।' सिरदारो रावत बानी मुडवा ताँ मा घोली, किस कुए मे पडे, रावता ? सबर से साभ तक गला। फाड़ता, भटवता जाया हू पर कौन गोदन गुत्वाता हू आजकल। वा टम रैया नी जब आरते हाथा पर अपन मर्दा के नाम और मद जाधा। पर मार गुदवात थ। आजकल की लडकिया ता विधान के। दर से सून नाक और बूच कान चैवरी पर बठती हू के भला गोदने गुत्वाएगी ?' धणी बोलण मू मा ल्हासी माय उलभी, तो ल्हासनी ग्यासती दोलडी हुगी बहत्तर बरस की ताम हो गइ पर न। नात्ती न पाता। मैं किस कुए म गिरू, किसके जी कू रोऊँ ?' ॥ ४

सिरदार बन कवण न जणा की नी रया तो वो राटिया बाळ छाबडिय बानी मुडवा। सास सुठभा र मा फल कवण लागी रावता जाज बंमर, कू मिरयारी अस्पतान ले गया था। उडी बीमारी का दमर बटाया है डाक्टर न। हल्दी तेल की लापरी से ठोक नी हान का। चीरा-फाडी हांगी, और। लम्बी दवाई चलपी। अवर करणी ता ' मा थमी ता सिरदार र भुभळ ऊपडी, ता दुनिया गाली हो जायगी।' ॥ ५

धून मुह स कळजीभ, मा रा काळजा बाप्पा, 'सुभ सुभ रात सिरदार तरा छोटा, बीरा है। तरा जूठा दूध पिया है विसन।

गिरकारी दवागान जायगी, तो कोई गिरकारी बामारी ही निवसगी । वम बड़ी कहा या छोटी, प्रदगाठ उठी है । नापरी म पक जायगी, ता नील धाग से बीधकर उपर आध पाव का बाट बाँध दग । ढाई दिन म—है वही बठ जायगी । अगरजी डाक्टरन के पास जान की अपनी औकात का है ? फिर मेरा ठरा चार सौ बीपी का धंधा । मूखी मेलरी जम लागे के बात रह गय है । गढासा मार दा, ता मून की बूद नी निवस । सासी सीगी मे मू म पानी भरता हू और गये पानी के माफक निशालना हू, तो रपिया—अधेनी मिल जाव, वारी रावत की आमदन तर म छुपी नी है ।’

‘बल सवेरे ही मैं अपनी मसीन बच दूगा ।’ रावता एग नहान र साध बोल्या ।

‘मसीन बचेगा ?’ सिरदारो, नेमगे जर वारी माँ इचरज दरसावता सा साध ई बोल्या ।

‘वा मसीन, जिसे तन अपन हाया म मजाया-सँवारा था ?’ माँ बँया जर कह’र सासी माय उठभगी ।

‘जितकी चाबी निमाल के, रिजली मल डाल कर तन एटामटिक बनाया था ?’ सिरदार बूझया ।

‘ठाकुर जी की मूर्ती की तर जिमकी साप सफाई तू राज कर था, भाया’ मगगा मू छाटा केसरा बोया ।

‘हाँ उसी बू, और ये जा मर पाँव म पाँव भरी चाँदी का बडा है दम कू बी बल बच दूगा मैं ।’

‘लेकिन क्या ?’ सिरदार भाळ बल’र बूझया ।

‘मैंन मूवीराम म बात बाली ह । डेढ सौ रपिया म वा पच्चीस थाली, कनारी, गिताम का मट दगा । मैं अपना धंधा बदलूंगा । रावतो बोल्या, पुराने रुपडे लीतरा के बल गसम बेचूंगा । गोल डिग्गी उपर पुरानी धोतिमाँ तीन तीन रपिया म हँस हँस लेत हैं । फटे पूर और छीछरे चीयडे बचना से लेगी । इस काम मे रोजाना छ मात की आमदनी है । पछी वाले पडत न बी इसम मुझे बमाई का जाग बताया है ।’

‘पर प’ल केसर बू बचाना जरूरी ह ।’ थाडा थम’र रावतो जिया बाई अबूण भेर सू बोल्या, ‘माय को बी मारा हुआ मलिया बच तक देत रह्य ? सास की बिमारी बिना दवा दाह के टिकेगी नई ।’

‘सिरदारो केसर री बदगाठ उपर लूपरी बाँधण लाग्या । माँ, जस्त र कचाळ माय घरयोड टिकडा अन चिटणी मू जूभ ही । रावता आपरी जिग्या—हू जियाई यठया हा—चिर, गाळ डिग्गी अन चिलकण बामणा री दुनिया माय गुम ।

मायण सू प ला माँ न बड़ गारी गानी रा दारा पड़्या, गण बा आपरें
सागरत दुग न ई जोलमा दीता बगर री गीमारी और गयन बी बहू मुभे त्वर
जावेंगे । राम बं घर से बुलावा जा गया है ।'

मिरदार न गहरी तीद जायगी हो, रावता चटाई ऊपर बठ्या हा— गुमगुम ।
बसर री पुनार थम थम'र गुण हो । टापर री गिनसमार सुनाड जिया मायान
निगळ्या जावें हो ।

गिणगिया गिणण री ममीन उठा'र मुह अघार ई रायता टापर मू नीग
रया ता सगळा मू प'ली भय्या घडा लिया जावती मावतरी रा दरगण हुवा ।
रायत गुण मामण निया । बी री गारी बाजावा जिया गडमड हुवण लागी हो ।
कणाई बी १ चिलवन बा णा ऊपर गूगीगम रा उणियारा सडता दीग हा, ता
कणाई पूर लीनरा काळी गा' डिगी अउ क'री आस्यावागो बचता रा घई गा
गा'ल । कणाई माँ अन केसर री बीमारी ऊपर गूरी री पूरी कमाई लाग जावती,
ता बगता ई बा उदास हू जयाव हा । चाणचन गीर डार्व हाथ सेजह ऊपर बाचरा
करळाई, ता बी र विचार रा ताता दूटया । गी न सिरदार री याद आई । बा
साचण दूया— उहा भाई मिर ऊपर हुव ता क्यारी चिता अर क्यारी विवर ।
विनो महारो है मिरदार रो घर म' बी सोच्या अर सगळा विचार भाड निघा ।

गौदी रा कडा अन गिणगिया री ममीन रँ नाप तीस माल भाव अन
हिमाय किताव माय लामा टम लागता हो । पूरा एक सौ सत्तावा रिपिया ल र
जणा बा बार नीमरया ता दिन दापार हा । सूवीगम री दुवान जावण मू प ला
बी आपर टापर जावणा ठीक समझ्या । प ना केसर री बदगाठ ने इलाज, माय
री दुवाई, केर बच्चोडी रकम रा भांडा बरतण ।

गुरज री चिलचिलाती तावनी अन गाजी माय पीमा र निवास माय रायाड
न बी न आपरी चाल री तजा अन रतन री तम्बाई न ध्यान इ नी रया । सिर
ऊपर बरतणा रा टाकरा हुबैला अर कास माय पुराणे गात्रा री गठडी 'भांडे ले
लो, बरतन भाडे ।' नई, बी साच्या—इण पुकार म न ता बो लय है और न बा मगीत,
जा सिगार री काट सीपी लबा, जाका लवा' म है । हेन मारू बी न आपर भाई
सू सलासून करणी हुव ली । सावतो—विचारता बा टापर पुग्यो । टापर आग पाँच
मात जादमिया न भेगा देख'र बी रा पग पाळा पड या । फलस बडताड बी री
निजर केसर ऊपर पडी । उपाह डीन बा महर हुयाडो बड्या हो । बी'री
पतली लम्बी मुछा री जिम्मा अब फक्त सफाचट हाठ हा । मा री माची एक
काली मूदी पडी हो । आगण उतारघाडा माँ र पगाण सिरदारा बठ्या हा, सिर
मु डायाडा, उदान । रावता आ सौ बिरतात दग र खड्या रा खड्या रह्या । केसर
उठ्या, उठ र रावत र गाय भरली अर बुबकारा मार'र नूचण नाग्या । माय,

माय नइ रयी र माय हमे छाड कर चली गयी रे मा ड ड य रावतो तो जिया
सूनो इ हुग्या हो । हरख-दुख, रावा बूकी बी न की नई आवड यो । मिरनारो
बियू रो बियू घठघो हा—यिर ।

गळी र ई एक बुजरग रावत रो सूबो पाट'र हलाया सवर कर वेटा
सवर से काम ल । जाणा तो सबी कू है । बोइ आग काई पीछे ।' कह'र बी रावत
न नार् र आग पाटड ऊपर बिठा दिया ।

'माटी भग जिनावरा' डूबत स कठा दूज कह यो ।

'बहत्तर साल की नम्मी उमिर भोग ली । तीन तीन वेटा का मुख भरा
पूरा परिवार छोडके गई है अणची । गने धान वाली बात नहीं ।

'स ग्यारम ने दिन मरीर छोडा है । मोधा बबु ठ म वास मिलेया तकनीर
वाली बी ।'

'पूरव जलम के अच्छे करम थे मया । त्यागा ता घडी भर म मरीर त्याग
दिया । बच्चा कू तालीप नी दी कद—रती भर ।'

'बाते छोडो ले चलन की तैयारी करा । बेकूटी निकाला भजा गात हुए
और पीछे करो बटिया मौमर जिमग लोगू कू बी पता चले नि तीन तीन खाते
कमाते वेटा की माँ मरी है ।'

रावत रो सिर मु डग्यो तो एक मिनम बी न खुवा पकड'र उठायो, 'मौमर-
भाज और बिरिया करम के जास्ते हमार पाम यो ही कुछ है, ताऊ ।' कह'र
रावत एक मौ मत्तावन रिपिया बूड र हस्तु कर दिया । रिपिया न गोजी म घात'र
डूडो बोन्यो, 'आखरी दरसन कल्ले, वेटा ।' कह'र बी कफन रो पालो ऊचायो—
अर अणची रो मू उघाड दियो । अणची रो उणियारो बदल्यो हो । आन्या
पाटयोडी अर मुह खुलो हो । देख र रावता डरग्या । पाछो मिरक'र बी सिरनार
र बाध भर नि बी 'भाय, माय साल नो साल और जीती रह जाती रे माय
केमरे कू खा गई माय का खुना मू केसरे कू बुलाता है भाय ।

सिरदारो गळगळो हुग्यो । रावन र घुघरियाळ बाळा री जिंग्या मिर ऊपर
हाथ फेरता जिया बी र काटा सा गडया । वण रावत र बाग भर र छाती सू चेप
निघो, 'रो मत भाय । मद के बच्चे राया नइ करत । मद के जामू अकाम कू जाव
और घर ममाण हो जाव । कह'र सिरदारा बूबडी भार'र रोवण दूक्यो । बडियल
जुवान सिरदार न इयू फफक-फफक र रोवनो देख'र थोडी ताळ तो रावत न इयू
लाग्या ज्यू अव बो पूरी तरिया अनाथ हुग्या हुव । □

दूजौ ब्याव

रूपसिंघ राठौड

छोरा तो लगोटियो घन हुव । डील उघाड फिरा चाय पग उभाणा ।
कुबारा फिरो चाय ब्याया । काई बाड नी तोड । किणीज भात री चरचा भी नी
चाल । पण डावडी र स्याणी होता पाण मा-बाप री नीन् उड ज्याव । राटी पाणी
छूट ज्याव । जाग्य दिन रात—एक ही बात । डावडी रा ब्याव नुव अबकी ब्यात ।
टेम माय डावडी रा पीछा हाय करणा भोत जरूरी । डावड्या र ब्याव रा मामा
इण जमाने माय घणा ररडो ।

भला मू भेटा हुआवे ता खर माना नी ता तरी मामा नी तरा मूड हाता देर
नी लाग । जाछा भला री स्यान टका हुआव । करे कराय पर घणायरा ता पाणी
पेर नाख । जूतम फाव होता गीम । जे किणी कुजीव मू पाछो पडज्याव तो उमर
भरन रासो होज्याव । बई बई ता छारी न बाट नाख अर दूजा बई जीवती र
पनीतो ही लगायदे । घणा कसूना टम । नेज दज रा नाका नी । आव रा बाबा
माग । ओव मूड माय नी माड र सीता माय ऊपर माच । रीता ता भरीज जाव
पण नीचा सू लीव करणिया रा काई भरीज । सुद री छातो पर हाथ घर बदे
नी मोच क— किणी री बेटी बाबल र घर नी र । बी नै गीवधी चढावणी पड ।
अर म्हारी नाडी किणीज री भू हुवला ।

घर मे चाये उदरा कलाबाजी साता फिर । कित्ताई टोटो हुव । पण बेटी रा
बाप आपर वृत्त मू बार उगावण रो जतन कर । उपरला नाका किणीज र हाथ
नी जावे । पण लोग बाग घणा हाथ पग मार । आ ठरी दुनिया री रीत ।

इणीज माथ सगलिया साम चरचा चाल ही री ही क—बाणचक दो
डावड्या रा ब्याव माडणा पडग्या । खडे सेजहा वेज । च्यार तिन । भोत
सावडा टेम । पण मरत रा किज पग किन सिर । बया तो—हू लीक रो फकीर
नी । पण लाक लाज रक्खण माह नाना मानो ता करणा ही पड । पाथी भाग दोड

वरन दीप-गण करी । भानुमती रो कुणवा बणाय लीना ।

टम माध जान जाई । माडा रापीज्या । वान वठाया । सामळा तारण,
केरा पाटा सगळा तग चार हुया । जान री जाव भगत तरीजी । समवी ग ठचा
मीठा जान मुण्या । समठणी करी । जान जुहारी करीजी । जान आपर ठेड दूरी ।
जद जा'र ज्यान मे ज्यान आई । दूज तिन जय टटाळी ता ठन ठन गोपान ।
भाई भूरा-लपा पूरा । अडा तडा करन जिता जोडया मारा रो मस निव भ
पीज्या । पगरसी भडकाइ ता माटी नीमरी ।

अव लाग ने जि स-दे र जपावण री मानो । विणी न गर्सा ता विणीज
नै पसा मी वात । मगळी याना री जापड थापड बीती । हिवड म दडी टोप
मी री ओळ्या नीसरी—

“समधी मिन्या उमर्दगिष-राखी म्हारी लाज

हरि हरि बोली करी-सार्या म्हारा वाज ।

तीन तिन च्युटी माध स्तून पूग्यो ता साथी मगळिया बान्या—अव
मुणावो मा ।”

हू पट्टर दता घया कया —वाई सुणावा । सगळा काम मीज तोंम मू
पूरा हया । डावडया तीवडी चढाय दी ।

‘मास्टर माय ! शिश्य न्विम प्रवासण सारू शिष्या विभाग आपरी रचना
मगर्त ह । बार्त नुवी नरीर रचना निमन भेजा नी ।’ एव कानी गुमसुम घठया
मैडमास्टर माय बाया ।

‘म्हार हिवड म भेटद उपजी—आ वाई । हू ठैरधो उण बयत रीत माय ।
दुनियादारी रा घधा म अळभेटो । घोळ घप्प । म्हाने की सावण नै टेम चाहीजे ।
एव टम-गानी माध-माह रो हाया । पण आलत मू ताचार । क उठया—अव
मज्या दूजा व्याव । सून माध टीक नी ।’ मगळा नग चार वरण खातर हू गुदी
नीची करी केरु निमण न नागया ।

धामीराम गगाराम

भरविंद चूरवी

धामीराम जी माट माय घणा मेहताती हा । गट री वनामा भणावता । आधी तयारी वगता । आपर विम रा जगरा पिन्त हता । आपरा पीगियड वट्टई ती छोडता । कलाग १ व धमक्षेय-भुग्क्षेय ममभ नै टावरा र क्षनयी अना मू भक्कभेडी लेवता । टावरा री वतनी मुघागता । लामट्टा तनामा नागण री रोशनी म बी खोड गाव म नगावता ।

धासीराम जी १ टावरा म भगवान दीमती । व सार बागवान री ज्यु नसवून री यमीची र आ पूना १ गवारता । जादू वा जिरो मिर चल्त गान । निघार्थी जापर मूड मू ववता सा । आप पढाबी जद रम घणो आव ।

टावरा न धामीराम जी अतरा चाग्या लागता क जिक्की कलास म व जाव उठई टावर वणा री इजाजत लेय न वा री कलास वंठणा चाव । गारी लार नी थोड । मरला मनजी ववता 'धासीराम जी छारा माथ काई जादू नर न्यी ?'

लारन वेई साता मू वा रा परीणा परिणाम मी फी मद रचना आ ग्यी ना । विभाग जाई साल वा न प्रणमा पत्र पुगावती ।

धामीराम जी माट साव लारल पनर बरसा स्यू इ गाव म हा । ५ वम भूमि म भूमता थका वणा री पनढा लडका आपर नानाण माय वेचप री फेट रामारण हुम्ययी हा ।

एक टाण धामीराम जी र वाना माय तळात्र म ग्पाढी वगती नम पाणी वडग्यी जिक सू वा र वान र परद माय कोजवा हुयग्या । एकर वा री बाइ टाग म वाळा-नारू रातीन कीडा ईजलमिया । एक बळा व गाव म परिवार न ई लाया । व आप तो चुनाव बरावण गियाडा हा । लार मू वा री जाडायत अ र ननिया हारोकुव माथ पाणी भरवा गिया । ननिय र कुव हठ रमती रेम पग म पिरड डक ठाव १ हाटी परी । पण भगवान राज रागी ।

घासीराम जी रा पिता श्री बै वारखी कलास म भणता जद ही रामशरण
 व्हैगा हा । ई घटना सू वारी मा रो दिमागी सतुलन बिगडग्यी हा । घासीराम जी
 इक्लोता लडका हा । शहर रा बामिदा हा । मा गी सत्रा सारु शहर म तवादळी
 चायता ।

एक गगाराम जी माट सात्र हा । व आधी उमर शहर म ही गळ दीनी । आ
 म घासीराम जी सू उल्टा गुण हा । प्राईवेट 'प्रेक्टिस' करता । कोचिंग कानेजा
 म ही ज्ञान विक्रय करता । एकर गगाराम जी गळती स्मू तरकी र लोभ माय पाच
 कोस छेडल मान गया परा । पण वा न एक परोपकारी डाक्टर साब मिल्या ।
 अ डाक्टर साब फर्जी प्रमाण पत्र देणो जापरौ फज मानता । आपरी 'फीस' लेयन
 अ डाक्टर साब गगाराम जी न अडो 'राम बाण' प्रमाण पत्र दीधौ जिक म बा न
 ववामीर सू नवसीर तक सार अगा रौ धीमाद प्रमाणित कर दीनी ।

शहर म एक मद खाली हिह्यौ । गगाराम जी ज'र घासीराम जी अर्जिया
 दीनी । गगाराम जी प्रमाण पत्र र रामबाण माथ विराज न शहर म बळ आया परा ।

घासीराम जी आप रा प्रशंसा पत्र बाच बाच न फेर बाच्या । वा री
 आर्या जळ जळी - हैगी । पण ब रावणो मद री कमजोरी गिणता । □

विकलांग

माधव नागदा

‘धारी बेटी मुण म पडेगा । जेमनावान रा माल गायगा । बम्वाई री हुणडी चुवेगा । ते दे सेठ लगडा न रप्या दा रप्या ।’

मठ कुर्सी पे बठया प्रथया माइकल राजावणिया री ताम रजिस्टर म चनाम रत्ना रा । भित्तारी री गुहार मुण माम लेप्या ।

बेटी रा पाप नट्ट व्ह रिया है । कमाय न गायकन । भीय मागता शम कोनी जावे ?’

मठ थू भागमाली ह र गारता जनम म जाच्छा करम बीदा है । गोटा करम तो म्हारा है । भगवान जनमताई एन टाग नी छीण लेतो ता म्ह भी जान धारी नाम कुरमी प बठया राज करतो ।’

मठ भित्तारी न ज्यादा मु डे लगावणो ठीव नी समझ्यो । वो गुनग लात देवण जोग परचूणी दूढण तागा । भित्तारी जागे बटिया ।

‘दे दे सेठ भगवान धागे धधो फळापगा ।

ल ते जा ।

भित्तारी हाथ फता न नट गयो । पण अचाणचक हाथ लारे सीच लीनो जाणे आगे अगाग -ह । कुरसी प बठ न ‘राज करणिया री दो यू टाग गायव ही ।

म्हारा पाँचलाल जी

श्रीमदत्त जोशी

घणी मुक्कन मू म्हारी बदनी इण भर री ओन्क नीची इस्मूल म हुई । भात भांत री बानगी आळा गुर लाग अडे विराज । सबखा जाप आप री यारी पिछाण राग, पण एक घणी विमेमतावा रा धणी ह जो म्हारा मन मोह लिया वे है सरी पाँचू लाल जी मा । गोरो मिचाक मूटो पाकोडा लाल टमाटर री ज्यू, पाछे बाहंडा अधपाका लाम्बा लाम्बा केम, जवान दिन म बीम बार बाव छोटयाक कचा मू जा उणा री बुसट री जेव म रव चौरीस घणी । जाण्या रा हीरा काचा भूरा रंग रा, मूटा री मुळक आठू पर । मछा सफाचट राख लुगाया ज्यू । पट अर घूमट रा पहनाआ, बोलतीटम निनाट माथ तीन आडा सन पड ।

जापरा नाम अनन पण आपरी आतमा अर डील एक हीज है । आपने पिपतनाल कालीदास, चूलाल आद नामा उपनामा मू भाई लाग घुनाय पण आप नाका सळ नी गाल । आप रा मूडा री मुळन मू दूजा न भी मत ही मुळनणा पड । आपरी बाता केवण रा लजो क्यो ह क पूणी तापती गदाजी भी हमें ठूक जाव ।

हिमाय पाद पाई रो राखण री आछी टव है । तिनगा मिलण रा दम निना पनी जर दम दिना पछे ताई आपरा मीना भर रा उजट घणा लेसी । उणा म एक पईस्मी भी अठी उठी नी सरच । पुरी हिसाब बिठानना, चाह उणा म जाठ त्स वागज रा पाना मराज क्यू नी हो जाव । इण मे यारी गाँठ रो काई नी बिगाड क्यू क वागज पानडा छारा री कापिया मू फाट फाट माँग लय जर पेन मिरकारी हीज हुव । हळदी लागी नी फिटकरी रंग गारा आया । आप ही बताआ क या रा काई बिगडयो ? पागट रा चन्नण गिम म्हागा नाता, तू ही लगा अर घारा घर बाळा न पुता ना ।

उणा रा हाजमो कदेही कदेही बिगड जाव अर उगी-दम म म ना नाय,

एण वळ ओकळ होवण रो एक हीज कारण है व परायो माल माथ दस्या दूट जाण गुड माथ मारया । खावण टम आपरी सुद बुद भूल जाव व माल ता परायो है पण पेट तो आपणी हीज है । इण मू ही पट मार्थ पोट बाध लेव पेट भगूता ज्यू । वा ही बात—व मूरख पाय मर व ऊचाय मर ।

पांचू लाल जी री तीन लोक मू मथुरा ही यारी है । थोथा चणा रो जयान बाज घणा । आप सू याडी सी बात छेड र देयत्या पछ आप रा मरफ स्टारटर टेप इम्पी चालसी व सुणण बाळा न ऐस्परो व न जनासीन रो गोळिया गाठ मू मगाणीज पज्सी । आप री बाता इण इस्कूल म पली आळा हैडमास्टरा रा गुण-जोगुण र जोळयू दाळयू चकरी ज्यू फिर । इण म्ह औगणा रा ही वखाण वसी हुव । हाथा रा लाम्बा लाम्बा भाला दे दे र मूढा माथ हाथ फेर फेर बाता री वानगी पुरम । जिणा र ममत मितो नी लाग । बाता वता-वता आप हापू धापू ज्यू हो जाव जिण सू सुणण बाळा पूरा चेता मू नी सुण मक जर उणा र आधी बात ही समझ म आव । बीच बीच म्हे कुदरती धेव भी लाग जाव । वदेही नदही म्हारें भी आधी बात ही समझ म्हे जाव पण बियाज रा वाचो हूँ इण मू म्हारे हा म हा मिला र गेंटकी न हिलाणी पडे । बोलण री टेम आपरा गला री जीमणा पसवाडे री नस म्हे रवत रो वहाव तज हो जावण सू फूल र भोगली ज्यू निवण लाग जाव ।

कानीदास जी न आपरी इस्कूल रो घणा मोच फिर है । वा कुत्सी कठ गी । वा दरी कठ है ? कागज रो दस्तो अवार ता ल्याया अर अवार हीज उपढग्यो । कारपेपर इतरा क्या म्हे चाहिजे ? आनपीना रो पत्तो दतरो महगो किकर जायो ? आज फलाणा माटसाब छुट्टी पर है काई ? इतरी जाँच पडताल करणी उणा र धवहार म्हे है कोई बूरो मानो तो मानो । म्हारा धके भी सक्डू समस्मावा री पोट खोलण लाग्या—'काई हैडमाटसाब । म्हारी किलास र बाट माथे वारनिस तो करवा दा चाक हीज नी उघड ? काई सा म्हारी किलास म्हे चडण बाळो पगतियो तो लगवा दघो, खोरा-खोरी चल्ता उतरता हिचल्या नी रेव एक जाध पडग्यो ता फेर माथा फोडी हा जासी । काई हैडमाटसाब । डायरिया वायरिया सबला री देखा कि नी ? एक काम तो हैडमाटसाब म्हारी किलास र क न वाळी नाळी को तो कग्वा हीज दघो । रात दिना री मगज मारी खतम हुव परी आगी । म्हारी किलास म्हे दो दरिया कम पड दे दुजार नक्की करो आगी ? ओ पखा रो हुक तो रेह ग्यो दिख ? जोफिम म्हे रग तो कग्वा ल्यो । इण किवाड न ठीक नी कराओ काई ? आपार इस्टोर रुम म्हे लाइट वाइट नी लगाओ काई । इ नल रो भी काई नी हो सक् दिख ? जा पाणी री टुकी भी ठीक नी हा सके काई हैडमाटसाब ? आ जमव तमिह तो कने ही डायरा ।

नी भरे ।'

उणा री इसी बाता सुणता सुणता म्हारा बान पाव ग्या । रयारी जुवान पाडी ज्यादा होज चाल बतरनी ज्यू । सबला आप आप रा काम म्ह मसत है न उधो रो दणो अर न माघू रो सणा । पण इण भाई रा पट म्ह काई कुरकरी चाले व आखी परधी रा साच कर । आपरा हवाल म्ह मसत नी रव । मू जद भी उणा री किलास री डली माघ पम मलू नी जर उणा री जुवान चात्री नी । राजा छुडावा जाऊँ अर नुवाज गळ पड जावँ । उणा री सिवायता-सुभावा सू पाछो छुडातो पाछ पगा ही बावड जाऊँ । पण इण सू ही काम नी चाल । भाई री किलास म्ह टागडी भी तो कम होज टिबे । मँचरी खाता खाता म्हारा दफतर म्ह ही आ जाव अर उठ ही बैठ र राता रा ब्याळू करण दूक जाये । उणा न टेम रो बि ज्ञान नी रवै, जद पागती रो मिनाम रा माटसाब बूटा मारा, रोवण घावण, हावा हुली री आवाजा सुण र हेलो मारे जद जार म्हारो पिंड छूट । मू म्हारा अतस रा हिवड सू, ब्रुलावण बाळा माटमाव न घणा घणा घनवाद वैऊ ।

मू पाँचू लाल जी न बेई टेम समभावतो केऊँ हू— देखो माटसाब ! पराया दुल दुसली नी होणा चाहिज । राज काज यू ही चालता रसी । आप तो आपरो काम करो जर मस्त रेवो । आप आप रो काम आप-आप न सूझ । इण इस्कूल रा काम काज सबली बिबस्था देखण खातिर सिरकार म्हने भेज्यो है इण रो सोच फिकर तो म्हन होणा चाहिजे । आप भी आप रो फिकर करो दूजा भल ही घड रा पीदा म जा पडो । साता बन जी ती म्हने बा री किलास रा पगतिवा री खातिर एक बार भी जुवान नी हिलायी एक थ हा जो घरती जावास एक कर दियो । ये साचा व हाथा री पाचू आगळिया बरोबर हुव की ? इण हीज भात सबला इग्यारा सायीडा भी आपरी ज्ञान नी है । काई आप सू सवायो है तो काई जाधो पण म्हने ता सबला न माग लेर चालणो है । म्हारी निजर म सबला सरीला हो—कुण काका रो अर कुण बाबा रो । जिण म जितरी छमता हुनली वा उतरा हीत्र काम करसी अणूथो नी कर सकेलो ।

भाईडो मुळक मुळक र म्हारी बाता न सुणता जा रिया ह म्हने यान लसा रियो है जाणँ हिया म पाकी गाँठ बांध ता जा रियो है क अब परायी पचायती नी करणी है । मू मन ही मन घणो राजी हा रिया हू क्या वँ अब म्हारो दिमाग फालतू चाटण नी आसी ।

□

ताजू खाँ

अमोलक चन्द जागिह

गाँव में टींगरा सू ल'र बड़ा बूढ़ा साणी इस्या विरला'ई लाघ जवा ताजू खाँ नै नी जाण अर ताजू खाँ सू कोई छानो नी क कुण आदमी क काम कर ह अर उण रो के नाव है। मैं अक स्त्रूली छोरो हूँ इन बिन बाजार न फालतू नापतो फिर। अक दिन गोपाल टी स्टान' पर ताजू खाँ न ठाठ सू बछ्या देख'र मन घणा हफ आयो। इस्या बड़ डील डीळ वालो अर भात भतीसी पासक म सज्यो ज्यो माटयार वारु सहरा में नी लाघ।

यू तो गाँव रा लाग बीन बावळा बताव पणा वा री घरघा चाल जणा सवा पा'र निवड कानी। खास बात तो या है क ताजू खाँ र काम न, बी र नित र जीवन ध्यावार न विरला'ई लख। कारण बी राजीना सुवार गोपाल टी स्टाल में आकर आपरी सागी सीट पर बठ जाव अर दिन छिपण र बाद मुळकती मस्ती में उठ'र आपर घर न बहीर हा जाव। बी बखत री वा री धीरज धारणी चाल जाणी बडत अधार री पूछ मरोड दी हाव अर वा बिदक न वेग सू बगता हुव। गेल में की हलमल नी हुव। सा में न अचम्बा हाव क लाग बी न बावळा कीकर बताव।

मन मर दादाजी सू मालम हुया क ताजू खाँ रा बडका घणा ठाठा बीर अर महनती हा मा बिसाऊ ठिकाणा रा ठाकुर वान काल्याळी सू तपा'र बिसाऊ बसाया। ताजू खाँ घणा सूदो। टावरपण में रेवड चरायो खेत में गंध ज्यू खप्पा। आपरी मनीत मजूरी री नव कमाई सू परिवार रा पट पाळया पण खेत र भीभट अर झगड सू मानसिक तणाव तणता'ई गियो। आखर लामी टेम ताणी उदासीनता अर उपेक्षा री अबखाई बी न बावळी ज्यू वणा दिया। आ मग घट नावा री जाणकारी मेर हिरद न हिना दियो अर मर भीतर सू सबदना रा अण धाग मरदिया मिलम उठया अर नणा सू नीर निरभर ज्यू भरण लागया।

गन री बीती बाता भेर माथ म उभूठिया पण धिरता मार लागी । मारी रात भर नीन मू निरवाळा रया । दिनूग रो आळम फक्त अगडाई सू की कर टूटता । फेर ताजू साँ न आजू नजीब मू ग्राण री तावळ मनं आपू आप 'गापाल टी स्टॉन' पर ना पत्क्या । म वा न स्टान री सागी सीट पर विराजमान दग'र वा'र मामी नजीब मू घणी देर ताणी निरम्या ।

ताम कद वाठी रा मागीडो माटयार । भरवा डील । मिर पर वडा भारी ताप । पाई पाँच गाफावा रा अेवठ मागीजा गणीड । वजन पाँच विना दा सा ग्राम । मरुतार न पर बिठाव । तामी धवळी गडी जर धवळी भयरी मूछ्या चाड जिनाड अर मलवटी चहर पर तार चाँद जगाव । दूर मू उभी हा'र दग तो अेव रतग्माव टाकू मू उमी रोय पड । या री पागाव री वात आप के करो । स्यात गिणती करता करता गिणती गा' हा जावं ता गळती वाची आपरी । म मुद गिणती रं चकर म गिरणी चकर ग्याग्या । कठ टिका-छाटी बनियान रो सुणा तामी वमीज री फाटी बावा, जरमी रा सीरा ऊपर धारीदार बुमट बुमट र ऊपर वाट, वाट र ऊपर तामी गरम जरमी, जरमी र ऊपर जरमी, बी र ऊपर मजबूत माटी वमीज । बाह सा । आ बाह । आजू वाट जर वाट बाई ऊपर आवर वाट वाट कठ अत भी । नीच पाजामा जर पजाम ऊपर डबल धानी । पगा म गावड रा काठा जूत अर नीला साल मटमळा माजा, या र ऊपर फोजी ऊनी माटा माजा । मी जाणगा पजगा काजा । आपण वूत री बात कानी । लाग वावळ वेई वय-गाभा गर दिया ।' म कधू जठ तो गाभा रा निवड कानी । द्रापदी र अणत चीर न कुण देख्या । जठ मापरत ऊभा ताजू साँ र गाभा री तीर रो नाको नी लाघ । चावा लाग जतन करा सिर पीटण र अलावा ओर की पल्ल ना पड । जे आप गोजा दलो तो ठमाठम भरपा रव सप्ता झापट अर नोटा सू । नित लाखा रा लया जाया कर ।

चाळा चाळा लाग खुसामद र साथ चाय नास्ता, पान, बीडी, सिगरटा रा लम्पर वाघ्या रान, पण इसी पान कठ क कसाई रो पीसणा वकरिया लाज्या । पूजा पर हाथ नी धरण देव । सबदा रं गारखध म आप आप रा भाग परला अर सटट बाजार म जाखर दडा लगाता रवा । टाटकी पिलज्या जद ता पिलज्या । पण न पित्त जणा आपरा करम ठोक न रा ल । पाछ पछताव जरथ निवाड न रा गलती करा । पण ताजू साँ री बाणी पर कद पाणी नी फिर सक ।

कदे कद बट्या बट्या आखता हो जाव अर तळी बळ उठ जणा आपरी गादी पर सू उठ र दो चार कदम उतावळ सू भर । बी बसत वा र चेहर पर जाकळ वावळ जर तिलमिलाट रो मित्यो जुल्या भाव देखण जाग हाव । डाव हाथ म घाटा राख । हाँ मा, 'नगडिय घणी ४ घाट सू कम नी जाव सवा । तीन

छतग्या री डाडी मय ताउचा अर दा चिटिया भर जेव लाठी । सगळा पुराणी
 पूरा सू तदड पदड अर कस'र बाधियाडा ऊपर ताणी । फक्त आसर म छता अर
 चिटिया री यारी यारी डाढया दिस अर लाठी मूठ म आव जितरी साली ।
 नीन मू भारी भरवम । ऊपर चूडी उतार होता जाव ! अयाला घाटो हाथ म
 ने'र ताजू खा आम्ब गाव म आपरा घाटो घुमाव ।

जेक बात खास जोर । म्हार गांव म बावळा न टोंगर दळ दर नी टिकण
 दथ । भाठा, घूल और बचना री सूळ रो नाको नी, पण ताजू खा न फूल की नी
 आव । औठी रा घणो मान सनमान दरसाव । बडा बूढा तो बा न घणा पूचवान
 अर सत मान । जद ताजू खा गुदडी बाजार मा सू गुजर तद बडा बडा लोग
 आपरा काम छोड'र ऊभा हा जाव अर सलाम कर जाणी गाव रो घणी पध्यारयो
 होव । बा री चाल इसडी धोमी जाण जमी री अबलाई री पिछाण करता हुव ।
 इसडा हं सा ताजू खा ।

कागलावाद

त्रिलोक गोयल

राजनीति, साहित्य, समाज दशन जठी 'हालो बठी आज 'बादा' री बधवाव चाल री है, धीया साँच बूझो तो आँ बादा री बाढ म एक ही बाद नुघी नी है, जूना जमाना म आँ बादा रा खाली नाव हीज नी धरपीजा हा, वासी चिया फेर बदल रे सगरे बाता सगली अ की अ ही ही क्यू के मिनख अर मिनख रा मायलो सरू सू या को बो ही है, थोडो घणो वारलो बदलाव क्यू विशेष अरथ न राखे । आधुनिक जुग मे कोई माध्यो जठी मूडो कर्यो बठी एक बाद रो भण्डो लेर चाल पड्या । ऊँ असैदा गला प चालणिया चमचा, लरड्या न मूरखा री ही कुमी नी री, अ कठ पूगेला आ राम ही जाणे । आधल्या आधत्या न गेला बतार कश्ये वेरे यावडी पडसी कुण जाणे ।

तो बरसाती भीडका सा आ अणगिणत बादा म हूँ सिरे नाव कागलावाद ने मानू ॥ ! कागलावाद रा प्रवतक ऊँ रा नामी जामी माँ सुरसत रा लाडेसर काव्याचाय काग मुसुण्ड जी महाराज हा । व आपरा इ कागलावाद ने काळा कागला सवार अश्यो अमर कर्यो क ओ महताऊ वाद रामायण काल सू आज ती बरोबर बधतो जा रयो है, आपरा ऊजला आगोतर म आ अमरयेल आकास ती पूगसी क पताल ती जासी ई रो की अतो पतो नी है । जीया हाथी रा पग म सै रा पग बीया ही इ एक कागलावाद म बीजा सगलावाद आपू आप ही आ जावे है, ई कथन रा पुस्ता प्रमाण तो हूँ मोखला ही दे सकू हूँ पण लेख र लाँवो हो जाणे रे खतरे सू टळ र पकत यादी सी वानग्या ही दिखार्यो हूँ ।

हर समाज म कागलावाद रा अश्यो ऊँडा प्रभाव है क जणवा, परणया, मरबा रा ही वाई खाटा चासा, सड्या बूश्या, रुढिगत नासमभी रा अधविश्वासी समाज विगाडू कामा ती म लोभ ईया पडे जाणे ऊँठ जूठ प कागला । सामाजिक सम्मलणा म दहेज दिखावा, मिरत्यु भाज, भेद-भाव मिटावा रा बाव काव भापण

अर वसत पडया गाव गाव म आ कुरीत्या म वागला ज्यू भेना हार थाया सहयाग देणो वागलावाद रा हीज पोषण है, कहणगत साथक हुव व घणा श्याणा वागलो भिष्टा म चूच डुनाय । बिणी भी ममाज म अश्या श्याणा वागला री कुमी नी है ।

साहित्य ता वागलावाद सू भरया पडया है । सरआत सस्टुत सू ही ल्यो— वाव चेष्टा वको ध्यानम, स्वान निद्रा तथवच ।

अल्पाहारी, ब्रह्मचारी, विद्यार्थी पचलक्षणम ॥

श्री गणेश ही वागला सू ब्हियो है । टावरा न जा पढाजाला न ही सीखेला । वागला रा लक्ष्मण सर साचाणी ही विद्या री अर्थी ब्हैगी । मुडदा, ममाण, हाडक्या अर गलीचखाना सूमलवाडा सू ही वागला रो सूधा सम्पद है वो वा वा असर हडताला, ताडफाड, गुण्डागदी जावारा पटालपण छाया म वडयो । आपरा रामचरित मानम म गुसाई तुलसीदासजी खाली वाग भुमुण्ड जी रो ही गुणगान नी करचा है देवतावा रा राजा इंदर रा सपूत जयत रो कथा ही लिखी है जा वागला बण र सीताजी रे चरणा म खूच मारी अर कृष्णावतार राम बिना फर रे बाण सूजै री जाख ने गालक बणा दी, जी मे छेरला दो अर मणियो एक जठी 'हालणो हा जाख रो हीरा बठी घूम जाव—बोलो अश्या विशेषता जीर बिणी जीव म है ? तुलनी रो ही बीजो उदाहरण है—

बठी सगुन मनावति माता, कब अइ है मेरे बाल कुसल घर कहहु वाग फुरि वाता । दूध भात की दोनी दहा, सान चोच मड हौ ।

सूरा श्यामी लिरयो— वागहि कहा कपूर चुगाय, स्वान नहाय गग ।

भज मन हरि विमुखन को सग ॥

वाग रा भाग री बडाई करता कृष्ण भक्त मुसलमान कवि रसखान जी ही वागला वाद ने सीख्यो—

वाग के भाग कहा कहिय, हरि हाथ सा ल गयो माखन राटी ।

मुरधर री गीत गगा मा भीरा तो आपरा भीठा भजना म वागला न बोळा ही वाद करयो—

वागा सब तन खाइया, धुन चुन खइयो माम ।

दो नणा मत खावज, हरि दसन री आस ॥

काढ कसेजो म घरू कौवा तू ले जाय ।

जा देसा म्हारा पिव बसे, वाँ देखत तू लाय ॥

वागला बिना रससिद्ध कवि बिहारी री सतसई ही कीकर पूरण ब्हतो । व लिरयो—

दिन दम जादर पाइके, करल जाप बखानु ।

जय तगि बाग सराय परा तब तगि ता मामातु ॥

आदर दे द यासियति बायमु बसि ती वरि ।

मत वृपाराम जी ही पाछे क्यू रहता ब ही बागला पर निरपा बरी—

उपजावे अनुराग, बायल मन हरपत बर ।

कहवा मागे बाग, रमना र गुण राजिया ॥

रहीम, कबीर, दादू रदास, पीपा बाई मत अगत पलम धिम्गू बागला रा विड्य
बगाण्या बिना न रह्या—नागा बागू जत है, बायन बागू देत ।

मीठे बचन सुनाई ब जम अपना बर लेत ॥

चाव ये की ब ही बाता धुमा फिरा र बही हं पण बागला सू अछना न
रह्या । निचाड ओहीज है ब बायल रा गीत गावा रा जमाना बदी कालद चुग्या ।
कनजुग मे बागला रा ही हरजम गाया जावला, आँ का दिन पूरी तरा चढ़ती प
है, और ता और राम मारयां चुग्या ती न भीटपावे लाण्या महीना म चार दिना
ती की काम बाज री ही न रहव ।

राजस्थानी भाषा रा माहिंय म ता बागला पम पम प दीसेला—मदी बढ र
पाग उडावा, छाजा प बागला बालवा सू भाई रा साईं र आवा रा सुगन बिचार ।
अं परम्परागत वणन ही नी देस री दसा यताता जपर रा श्री कल्याण सिंह जी
राजावत लिख्या 'साच री ता भूपडी प बागला पडे' । नागौर रा बबि थानदान
कपित गाया 'बागला ही हस री उडे उडाण सा' । जुद्ध रा निना म मी ही आपरा
एक गीत म बागला री आरती उतारी—

आज मुलक री सीमा भाधे बर बागला काव काव ।

लहवा न चालण रा पीना चाँवल बाँटो गाँव गाँव ॥

हिंदी साहित्य रा स्तम्भ प्रसाद जी रा सुप्रसिद्ध गीत—

बीती विभावरी जागरी ।

अम्बर पनघट म डुग रही तारा घट उपा नागरी ।

इ री परोडी भरतां ठा नी कुण खुरापाती बागलो लिख्या—

बीती विभावरी जागरी

मिल का भीपू लगा बोलन, विस्तुट घाल लगे डालने

छप्पर पर बठे काँव काँव करते हैं नितने बाग री ।

खरी अर खारी साँच बहवण म वेजाड बावा नागाजु न जवाळ पछ आयाडी
विरसा गू प्रवृत्ति रा हरप परगट करता लिख्यो—

कौवे ने पालें खुजलाई बहुत दिनों के बाद

पचतन, हितोपदेस आद री घणवरी कहाण्या म, सोव कहावा म बागला
रो भरपेट रोचक जिम्बर मिलेला—बागला रा भीठा सुरा री बडाई करता घवा

मगीताचाय बतार चालान लामड रा रांटी हडपवो, अधभर्या घडा म वाकरा हाकर बागला रो पाणी पीवो, अश्या पचासा बहाण्या आज भी पव्लिक् स्त्रूना म पढहाला टावरा रो मनोरजन कर हे। राजस्थानी लावगीता रा ता बागलो पिराण हीज है—बामण्या घणा वाड भू गाव—

उड उड रं म्हारा काळा र बागला, जद म्हारा पित्र जी घर आव'। बीजा लार प्रिय गीत है— बागळिया गहरो गहरा वाले नी र'। तीजो है 'धारी परणी उडावे काळा बाग वादीला घर आजा।'।

धरम बहवो चावे दशन बागला रा शुभ दशन हर ठोड'। जूना जमाना म ता बाग भुसुण्ड जी जश्या कागला ही रिसि मुनि ज्यू चानी जर पविस्तर हा पण जाजकाल तो मिनसा जूण म चार ही लाग कागला जश्या आचरण कररया है— धरम धरम रा नाव पै जा बागलवाटा चालरयो है वो विणी सू अजाण्या नी है। कोई भी धरम विमस प आगली उठायो बिना सगला ही इ कादा कीच म भर्याडा है। ऊँ गलीचवाटे न उलीचणे सू आवा पयावरण प्रदूषित, दुर्गंधित हा जावेलो— राम धारी गंगा मली पजाव, आसाम, गुजरात, तमिल, कस्मीर एव ही आ नास पीटया कागला सू न बच्या।

राजनीति? राजनीति तो बागलावाद रा घर है, खान है। एक बार बादशा अक्बर भरे दरवार म पूछयो आगरे म कतरा बागला है?' जणा कोई सू गूढ प्रश्न रो उत्तर न दीरीण्यो ता बीरवल जो मूडे आई वा अलटप्पू सख्या चेप दी— दो लाख, दस हजार नो सो निनाणवें कागला है।' अश्या वावन तोला पाव रसी—बाटा का बूट रा मोल सा सही आकडा अर तुरता फुरत पडूतर सू स ही रचरज म रहगा। बादशा सलामत जाणगा क ओ माटो आ सरया मू ही चप दी है। व हुकम दिया क राज मे जतरा भी चिडीमार है सै ने कहो क आगरा रा सगळा कागला मरया जीवता जीया भी हो भेळा करो, कमती बेसी नीसरया तो बीरवल री गदन मार दी जावेली।' बीरबस मुलक्यो 'मालक जतरा बेसी नीसर जा जाणजो क व अठे पावणा आयोडा है, जतरा कमती नीसरे तो जा मानजा क अतरा दिसावर गयाडा है।' स री बोलती बढ।

काळा काळा कागला पण बहवो चावे क काइयापण जा अमोघ गुण हिया बिना कोई सफल राजनीतिज्ञ हा ही न सके। अ राजनीतिक कागला तन मन सू काळा र गाभा सू ऊजला हुवे है जाणे भावस पूयू साथ, दीवा तले अंधारो, माय मू कागला र बार सू बुगला। एक औलाण है क 'हस म कागला' पण राजनीति म गार आ बहणामत साव हा ऊधी होगी है—इ कागला री जमात म हस बाई धिरलो ही चावे ता लाव। अ धरमखाऊ, मुडदाखाऊ, भिस्ट चमतलव ही काव काव कर र बापदी भूखी तिरसी जनता रा पिराण खाव, माया खावे। कुडश्या

प वागना ज्यू पट्टणो, छत्र वपट, घूतता पूण आचरण पणोले. हातलो मू जम्बे
तो आग्या वागला रा भेलो हार पत्ता नवा हार पट्टणो रर वागता से तर्तना
टीय टीय विसस । अं सगला वाग गरित्तर आ राजतीतिवा सुवादी बुद्धियाडा हे ।

पहली हर घर र बार बड़ पीपल या नीमड़ी होली तो टण्डा बागला म
पड़्या पड़्या बागला मजे मू मीठी निराल्या कुतरता, बाग बाग बारता र बाग
गया पं बीटा भरता इय जदा मू बा महोत्सव अर वृक्षारोपण रा नैदिय हीना
साग्या है गगडा रा हरया बण्डा प जारा चातरया है लई बागला री जान र
गिरह होगी, 'जाये तो जायें वहाँ ?' पण बागलावाद रा हिमायती आ र दुखी
बीया देगता, य डागला डागला प टी बी रा जे टीना लगा र बागला ती सोवण
सिहासण याा दिया है । पोमर जी म एक बर एव हिप्पी मू मुतावात होगी
ऊ अगानुप वने एव फूठरो जेनवम हो । बाता ही बाता म वो मने आपराखीचोडा
चितराम दिसाया नाग्या जीया ब्याव री फाटुआ म और ब्यू ही दरसाव आओ
पण पोवम बीद प ही रहव । मनीमा बाना री लक्ष्य हींग हिरोदन रा पोज लेबा
ही हुवं है बीया ही ऊ नरगिह भीतार रा हर चितराम म बागला री हीज परमु
गता ही, बटे ई मैस री गूठ प गहनना जीवा बढयो बागला बठे ई गिलेरी न
चिगदतो बागला, बठेई उजाड रा ठूठ ब्यवडा री स सू ऊंची डाल प मच प मानव
माथे गडा मवि ज्यू तात भाव वरतो बागलो, बठेई हुवा रे हय लारे बादळा म
तिरतो बागला तो बठेई बीली न देतीफूत रा तारा प हीदो हीदता बागला री
जान जीया गवाम मिलनी प उस्तरो धिम बीया विणी चीज म चाच मिसतो
बागलो । हँ ऊ बढभागी बागला री मुद्रावा री प्रमसा वरता बीया जीया आपरो
बैँडो छुजायो । लाम पाल मताल वरया ही म्हारे भूड मगज म आ बात न घटी
न ओ अतरी दूर बिदेस मू बागला रा चितराम लेबा न आपणा मुलव म ही ब्यू
आयो, अश्या प्रवृति पुजव मुस्विल मू ही मिल।

जतर भतर कामण करणिया रे साई ही बागला घणा मेहताऊ है, बागला रे माध्यम सू मसण सवे, मारव मया रो प्रयोग करे, आत्मावा रो बढावा करे । परम पूटा बागला घुराफाती कागला के ई ऊचा दरजा री नीची गाल्या रा जलमदाता ही बागला है—वेई ओगण ही आँ सू सुशोभित है, बी न की मिस दिन म दो चार बर हरेव रा मूठा सू चावे रामनाम न नीमरे पण बागला रो नाँव ती नीसरे हो है । जे सरखार रा वम री यात हुवे ता भारत म एव कागिस्तान प्यारो ही घणा देणो चावे । सलीमा हाला ने भूल्या इ रोख री सदगति न व्हे सके, ब अश्या अश्या कागलावादी गीत लिख्या क जग चावा होगा—‘भूठ बोले कौवा काटे, वाले कौवे से डरियो, म मीने चली जाऊगी तुम देखत रह्यो’ । अब आप ही कहो बूढ बोलणिया ने कागलो काटे जो कश्मी किताब मे लिख्यो है सलीमा

हाना री ई सूझू सूझू, अर मिट्ठी पगड, जर नुवी वापना री जतगी वटाई वरी जावे कम है ।

वाळा वाळा सयी किमन जी रा साळा, सूर्याम खल वाली कामरी चढत न दूजो रग, अ वाळा वागला अश्या पन्ना रगहाळा है व लखम पीयम मनलाष्ट पचामा सायण रगड हाको टीनापोल म डवाळा दघो पण आ वो रग हळ्ळोन पडे । आज रा जन जीवण जग जीवण री मगरी सफरता काळाधन, काळामन, वाळा कारनामा अथात वागलापण न हीज है । म्हारी ई जतरी काँव काँव रा अतरा हीज सार ह व आ बीसवी सदी र अत जर इक्कीसवी सदी रे जलम रा सधि जुग वागलावाद रो हीज जुग ह जे आपन जमाना गल चाल र जिनगाणी म सफरता प्राप्त करणी हुव प्रगति करणो चावो तो वागलावाद रा समयक वणा, आ रा गुणा न अपणाओ द मे ही बल्याण है ई मे ही उत्थान । □

शिक्षा रो मारजा जुग

सावर दइया

भारत रा प्रधानमंत्री जइ नुकी शिक्षा नीति लागू करण री बात करी तद म्हनै बी नुवादो बानी लखाया । शिक्षा म आमूल बूल बदलाव री घाता बरमा मू चाल पण जोग री बात के आता ताइ मूल अर बूल ग पुरजोई बी बोनी लाध्या । काई ठा लाड मवाल जुग सो जाल मूयग्यो क आया आया विद्वान बरसा री उछल बूद पछ ई बी जाल मू मुगत नी हुय सक्या ।

नुकी शिक्षा नीति लागू करण आला न म्है म्हार जुग री शिक्षा सम्बन्धी केई बाता बतावणी चावू बदाव बी काम री बाता हाथ लाग । जून बगत री भूला भल नी हुव ।

म्हार जमाने मे मास्टर बोनी हुवता । बी बगत मारजा हुया बरता । आपर देखण पातर म्है बान गुन्जी गया बरता । हर अक मारजा रो आपरो पारो रजो । पारो ठसको ठरको । संगा री आपो आप री पोसवाल । म्हार जुग र मारजावा रा काम तो उत्तराण जोग है ई, उणा रा ताव ई शिला लेया री शोभा बधावण जोगा ई समझो—भाइया मारजा, लवरिया मारजा, छी छी मारजा पछिग्रा मारजा, खस मारजा रोवणिया मारजा, विगलिया मारजा, मैसिया मारजा, पेटिया मारजा । पूरी पेहरिस्त लिखण नै बढू तो विष्णु सहस्रनाम दा, अक नुबो 'मारजा सहस्र नामो' रण सकै ।

म्है नग मू पली रोवणिया मारजा री भोमवाल गयो । उणा री भणावण गत देखता म्है अज ताई आ बोनी समझ सकयो क उणा रो ताव रोवणिया मारजा क्यू हो ? ब तो म्हा संगा न दिन भर रोवाया बरता । बूट कूट र मूज कर हासता । विणी पटाड मे जे अक गळती हुवती तो गुद्दी झाल र पूरा गिण र पाच ठोरा मारता । उणा र ठोला रो ई पुन्न प्रताप है के म्है छोटी मोटी गुणा अज ताइ जवाती कर सकू । गिया न तीन गळत्या रा पद्रह टाता । तीन पता पद्रह । गुणा

पुग्ना हुयगी । गणित र दूज सवालाने मे अेक मण रो लकडो, चीन रत्ती-रत्ती रोज खाव अेक मकडो बोलो, कित्त दिना म खासी पूरो लकडो । अडा सवाल ना ता वा दिना म्हार भेज मे वठवा अर ना अब वठ । बी मकड री हाजमा शक्ति अर दाता री मजबूती ई शोध खोज रो विषय है । इण र अलावा आ खोज भी जरूरी है क वा दिना कुण कुण सी कम्पनिया 'पचनाल' अर 'वखदती' बणाया बेच्या करती ।

रोवणिया मारजा म्हान जित्ता रोकाया, जे वा आमुवा न भेळा करवा हुवता तो अेक छोटो-मोटो समदर वण जावतो । उणा र मुक्का अर लाता मू म्हा रा जाधिया जाला हो जावता । म्है धूजता रवता अर व आपरी मूछा फडकावता बोलता—'किसो'क मजो आयो वेठा ।

रोवणिया मारजा र मज री महिमा ई 'यारी ही । वा दिना री याव आवे तो अज ई ह खडा हुव । म्है दाव सू कह सकू क नुवी शिक्षा मे जडी रोमाचक बाता री कोई गुजाइश ई कोनी ।

मैसिया मारजा री पासवाळ मे मुक्का लात ठोला घण्ड कोनी हा । व घण्ड री दिशा मे नित नुवा प्रयोग करता । उणा री आग्या अर मूछा देख र चम्बळ घाटी रा वेताज बादशाह याद आद आव । व म्हान बुचकार र आपर वन बुलावता—जाव र लाडसर । पछ हाथ भालता । हाथ आपर हाथ मे लेय'र जोर मू पीचता । म्हारो जी निक्ळू निक्ळू हुवतो अर व मुळक बो करता । इन म्हारी जारया सू आसू भरता अर विन सू अ मीठा बोल सुणीजता—क्या अब ठा पडी नी ।

कदई कदई सागीटी ठा घालण खातर आगळ्या बिच्च पेंसिल दाव र पछ हाथ पीचता । व म्हान मुर्गो बणावता । कुर्सी वणावता । हवाई जहाज बणावता । ओ तो म्हार बडेरा रौ पुन ई समभो क म्है अज ताई मिनखा जूण म हू । नीतर काई ठा कद रो ई मुर्गो का कुर्सी वणयो हुवतो ।

बी जमान र मारजावा रो जेक ई मूळ मन हो—चाटी कर चम चम विद्या आव घम घम । ई मन री घर गळी तकात मे इत्ती पठ ही क घरा जाय र मारजा री चुगली करण री हिम्मत ई कोनी हुवती । जे कद ई आ भूल करता ता वात पूरी हुया पैली जतबाक देणी थाप रो प्रमाद मिलतो । मूळ पोसवाळ म अरव्याज घरा । ब्याज र डर सू चुसवारा ई कोनी करता ।

घेटिया मारजा आपर चेला न नीच कुना मघा विना बुलावता ई कोनी । म्हारी गळती हुवती तो व दोलडा विशेषण वापरता । कवण री जरूरत कोनी क अ विशेषण मम्म चच्च सू शुरू हुवता । मूड म हुया व कवता—मारजा री गाळ लाडू रा घाळ । जित्त पासवाळ न छुंती अ लाडू थाल भर भर खावण न मिलता ।

म्हने आज आम्हो हवे वं अग्रेजा र जुम री बहाणी निगणिया इतिहास
 वार ठेठ जूने जुग नै अघवार जुग अर पामाण जुग री बाना तो णाठ हुमियारी साम
 परी, पण गुरु ब्रह्मा गुरु महेश्वरा रं मार जा' अर टाकरा रं 'मार-या' जुग
 बाबत अंग मपज ई नयू बोनी निरया ?

म्हारें अंग भायल दण रा उबळा दिया ता ममगरी म ईहो पण म्हन माचो
 लागें । उण वयो-आ लागीं रा जाणिया तो जाण मू ई उता गीला हुयोडा है ।
 जे वाई आपा जिमो फीटो तिगण री पाणिज वर ता पन री निव ठम जावें ।
 रंर ।

दण आजाद ह्या । देशी रजवाडा दा ज मारजाया री पामवाळा रो
 मफायो हुयग्या । वेई लूठा राजा महाराजा अम जेल जे वा जेम पी वण र आपरी
 सत्ता भ्रम पुरी वरण लाग्या ठीव बियाई ई वेई मारजा बुगला भगत वण र शिक्षा
 री मुधी दुपाना गाल र बठग्या । इक्क दुक्क मारजावा म आ अकन बापरी ।
 बापी पणगगर तो आपर जमान रा गीत गा गा र नव जमान न रो रो र
 गगावामी हुयग्या ।

वात रो निचोड निवाळा ता आ वात साम आर्वे व मारजा जुग म मार' माथ
 अणूता ई जोर हो । टण्ड दिमाग मू साचा तो परतव लतावें रं हाल आपा न मार
 मू मुगती मिनी पानी । मार रा रूप ता बदळ्या जिवा बदळ्या ई मार चौतरपी
 पारी हुयगी । मारजा ना चवड घाड मारना, अब मारणिया अदीठ रव । घरती
 माथ रवणिया न आगमान स मारणिया मारजा पनपग्या । साम लेवता ई डर
 लाग । वाई ठा ज माग्ता वन वाई पुरस रव ।

□

ईरस्या

छाजू ताल जागिड

दूगर मिनग री उन्नति रा परनाम रंग'र जो मिनग र ताळज माय जळत रो बीज उग जल् ईरम्या रा जल्म हुव । मिनग री बगजोरी रा जेव माचा तमूना ईरम्या है । अणादि बाल म मिनग र हिरण र माय ईरम्या री अगती भवती रहैवती जाई है । राजा दारण जल् राम रा तिनर करण लाग्या जद मयरा री काळी करतूता मै कवेयो र काळज म ईरम्या रा भिडकाय दूयो जिर कारण राम न बनकामी बणनू पड्या । ना भाग राजा जद अश्वरीश रा राज तिनर करण लाग्या जद राणी सुवेशी बटारी माय कर पछाड लाययी ।

पौरवा र माध ईरम्या चढगी जद बापडा पाण्वा न गूई री नाच परावर जमी नी मिली । दान एवात वाम म रहनू पड्यो । विद्या निधान होय कर राजा भाज जद उज्जन नगरी र माय प्रवेश करधा तो भुज दव राजा र हिरण म जळा हई जिर कारण जलाला मै राजा भोज र मारण हाळो हुकम दूयो । उतानपाण राजा री राणी र काळज म इरस्या बणी जल् ध्रुव म अळगाव मियी ।

जेव राजा रो परताप दूसरो राजा महण नी कर मक ता बीर खोनाश री पारया करण लाग ज्याव । विध्वंस र कारण सिरजणहार री रचेडी माया रा विनाश हा ज्याव । बादला री घटागाव म जद मघ गरजना कर जद मिह जोर म गरजना कर । वो जगल रो राजा या बात सोच—मेर म ठाढा राजा कुण है जो अतरी ठाढी गरजना कर । ई जमाना र माय एक देश रो विकास दूसरा देश न नी सुहाव । विकास री ईरस्या र कारण दूसर देश परपरमाणु बम गेरण री बात सोच ।

इरस्या रो दूसरो नाम डाह बोल्यो ज्याव । जद ईरम्या रो जलम हुव जद मिनग र काळज म दूसर मिनग र विनाश री बात साचीजे । बोला मा मिनग पराया सुख दुबळा हुव । व जाप कमजोर हुव । जीवन म आग बढवा हाळी बात वा र रम कीनी हुव । व दूसरा रो सुख देव र पतळा हुव ।

मेन में खिलाड़ीया रो ईरम्या रो रूप चीहे घाट निय । एक धावन जट आग निवळ ज्याव जद दूसरो वीरी टाग पकड लव । फुटयान रा खल म एक मिनाडी दूसर खिलाडी न अटगी लगा देव ।

ई जमाना रें माय ईरम्या रो बिबगळ रूप रेगण म जाव । उता न नेता, भाई न भाई, सत्ताधागी न सत्ताधारी, विद्यार्थी न विद्यार्थी धरमाचारी न धरमाचारी गरीब न अमीर नी मुहाव । ई ईरम्या र कारण बुरमी रो खातर खीचा ताणी हव ।

ईरम्या मिनख रो हिरद रो गदगी रो नमूना ह । ईरम्या शयणिया मिनख भी मुख स नी जी सन । दूसरें मिनख न मात दण मार हजार बात सोचणी पड । जद बीर बाळा बागनामा रो पोल खुळ ज्याव जद ममाज र माय बीरी बदज्जती हुज्याव । जद ईरम्या रा परबश मिनख म हा ज्याव ता मिनख क जान रो हरण हुज्याव । ईरम्या र कारण माय आपरी प्रेमिका र कारण आपरी धमपत्नी रो भी सून वर देव । ईरम्या अपण आप भी उपज है अर दूसर मिनख र लगण मिखाण सी भी पदा हव । खुद रो विवेक नी हव बी जान्मी पर दूसरा रा परभाव जटी हव ।

आदमी रो उन्नति र खातर प्रतिस्पर्धा रा रास्तो धायो मायो ज्याव । उन्नति रो लीड में दूसर में आग निवळणू चाहिये । लीड र तरीके में आग बढणा चाहिये ।

ईरम्या रो जत वरण सारू मिनख मिनख र माय प्रेम हुवणा चाहिये । सहण शीनता राखणी चाहिये । दूसरा रो उन्नति देखार हुलसणू चाहिये । एक मिनख न दूसरा मिनख रो मददगार हुणा चाहिये । कपडा न जिया बीडो वा ज्याव क्या आदमी न या ईरम्या वा ज्याव । ईरम्या र कारण जान्मी रो पतन हो ज्याव । ईरम्या रो जगनी म जान्मी भुज्म ज्याव । □

पिणघट

सोहनलाल प्रजापति

गाँवा म पिणघट रो घणा महत्त्व है । सरा मे पाणी त्याणन घरऊ बार का जाणू पड नी । टूट्या घर घर लागडी है । पण गावा मे तालाब ऊँ कुवै बाव डपा ऊँ अर मावजनिक टूट्या ऊँ घडा भर भर'र पाणी त्याणा पड । पिणघट गावा मे एक घणा महताऊ स्थान है । पाणी त्याणू गाव र जीवन रो एक महताऊ काम है । जक गाँव म मीठ पाणी नी व्यवस्था नी हुब या पाणी त्याणो दोरो हुब बी गाव म कोई आपरी वेटी ब्याणा को चावनी । गावा म पाणो त्याण रो काम नुगाया कर । पाणी त्याण वाम्ते नुगाया न घणो कष्ट सणो पड । पाणी 'जीवन' है । इ बि'या काम को चातनी । कई कई ठोडा कोसा ऊँ पाणी त्याणू पड । ईया'र ठोडा मिर घडिये ऊँ तगायेड पाणी न जीवन ऊँ प्यारा राखणू पड । घी दूध मिल ज्याय पण पाणी को मिलनी ?

कइ जग्या पाणी र वास्त लुगाया न घणा कष्ट मणो पड । पत्नी बिरया हुता इ आदमी हल्लोतियो करण वास्त खेता म चरया जाव । कई निना ताई खेता म ही रव । कुओ व द हूज्याय—कुओ वुण जोत ? टाबर टोली सगळा काम लाग ज्याय । खेत गाँव ऊँ दूर हुब । दिन उमताई लुगाया भातो लेर खेत जाव । आवे दिन खेत मे सूड अलसाठ कर । जायण रा घर धिराणी सिर पर खारियो खाक म छोरो अर हाथ म टागडिये री जेवडी पकड्या खा ती खा ती घर आव । वा खारियो उतार'र पलीपोत पलीण्ड म जाव । घडा सगळा खाली । छोरो पाणी पाणी कर आप तीस्या मर । एक घड म थोडा पाणी छाड र गई ही । उपर परण्डियो दे र गई ही पण लार ऊँ बकरट्या पी'गी । छोरे न रोवतो छोड'र घडो अर डोल री ले'र कुब पर जाव । साठी र कुब मे ऊँ मुडक्या मुडक्या डोल खींच । घणो दोरो घडो भरीज । भूण री चर् र चर र री उवाज सुण'र एक डोकरी रखाण्डो मगनियो ते र भागी जाव 'बीनणो डोल खोत्री मत । एक् मगलिया म्हारो ही

भरो । मगल्ला हट्ठातियो भरण र तत्या गया । ताय वणाण । ही पाता कानी ? ह
ता उडीव ही व कोई आव ?

बीनणी आप तीस्या भर, छारी गुवाड म गुडालथा चालता चालता राव,
टागडियो बागल म अरडाव पण गाव रो मट्याग बग्याण जाग हुन । गाव म जपणायत
हुव । बीनणी मुहक्या मुहक्या टाल गीच'र डावरी रो मगनिया भर र पलो
कैतावे । डावरी पग धीम धीम घरती 'ताल'र राजी हुय र साच मन ह आशीप
दती जार्थ, 'जुग-जुग जोआ । सात बेटा रो मा हुओ । धनी रो सुग देगो ।

साधारण दिना पाणी न्याण वास्त जुगायाँ रा भूनरा पिणघट पर पूग ।
'यारी यारी जात्या रा यारा यारा भूलरा । पिणघट पर भू-पट्या न आजादो
कै याता वरण रो मौका मिल । म जुगायाँ नाम कै पाणी त्याण न पिणघट जाव ।
रग तिरगी बेग भूपा म जुगायाँ रा भूनरा देगण जाग अर बग्याण जाग हुव ।
पिणघट पर जुगायाँ पोर-सासर री, गण गाठरी, बपड उत्त री, अडोस पडोम
री सुल-दुल री आच्छी भूण्डो गुन र बाता वर । घर रा भेद पिणघट पर सुल ।
सामुआ र सुभाव री समीणा पिणघट पर हुव । नूवी बीनगया नणदा र वरड
सुभाव री चचा पिणघट पर वर । लडाई भगड, इस्व प्रेम री रामायण पिणघट
पर सुल ।

जुगायाँ र धीरज अर तिरोध री परीक्षा पिणघट पर ही हुव । एव जुगाई
आपर टावर न घर रोवता छोड'र आई है । वेगजें बगी घडो भर'र घर जानू चाव ।
यारी आयाँ त्रिया ही स कै पेनी घडो भरणा चाव । आ बात दूसरी जुगाया कियाँ
मण वर ? आपरा इधवार छोडणा कुण चाव ? इ हाडा होड म कदई कदई
पिणघट पर जग मच जाव । घडा कै घडा टकराण कै घडा री ठीनरथा उछळ ।
घडा फूटणा तो साधारण बात ह । वणई वणई तिर फूटण री नीबत जा ज्याय ।
पिणघट पर जुगायाँ रा लडाई भगडो देखण अर सुणण जाग हुव है । लडाई-भगड म
स पलमा चीड आ जाव । पीनिया तन वुरें वारनामा रो चिटठो सुणण जाग हुव है ।
जुगाया रा पाणा मण्ड ज्याय है । पिणघट री जुगायाँ री लडाई महाभारत कै कम
को हुवनी । महाभारत र जुध ह पसी श्री कृष्ण भगवान कौरवा पांडवा न
समभाण री चेष्टा ता करी ही । पण पिणघट री लडाई म बीज बचाव अर समभाण-
बुभाण री चेष्टा करण री हिम्मत कोई को करै नी । म बळती जाग म पूळा
नाल'र समाशा देयणू चाव । पुराण जमान म जुगाया भूड वडरा रो काण कायणे
राख्या करती । पण आज काल भूडा वडरा बीनण्याँ रा काण कायदा राख ह ।
लडाई भगडा हुताई सिसकता दीम । जुगायाँ गाळया टिक्या पछ थक जणा ही एक
है । शरम आळी अर घर रा र आक्स कै टरण आळी जुगाया बगी होज मदान
छोड'र भाजती दीस ।

पिणघट पर समाज रा कई रीति रिवाज सम्पन्न हुवै । मळा सळा पिणघट पर भरीज । मरवा पछ थद्धाजलि पिणघट पर ही दिरीज । जळवा पूजण रा एक महताऊ रिवाज है । पिणघट पर ही जळवा पूजीज । जकी लुगाई र गीगला हुव वा नाम करण सस्कार र वाड दिना पछ, जच्चा वण'र छोटी सो घडी सिर पर ऊच र सायण्या साग गाज वाज ऊँ जळवा पूजण वास्ते पिणघट पर जाव । जच्चा राणी नूवा वपडा पर र होळ हाळ बीच म चाल । जेड छडे दूसरी लुगायाँ गीत गावती चाल । गावा म जा रिवाज है क जच्चा जळवा पूजण र पछे ही घर रा दूजो काम करणू सुरू कर ।

वूढ वरुने र मरण र बाद बारवे निन बीन पिणघट पर थद्धाजलि दिरीज । बारवे दिन औसर हुव । औसर मे ममळा र जीमण र बाद कोठयार बंद कर र भाई बंधु वटा पोता सगा सम्ब धी मिल'र कुव पग जाव । सगळा मिल'र कुव ऊँ चढस लीच अर मृतात्मा र थद्धाजलि देव । गणगौर रो त्योहार मनाण र बाद छोरपा मिल र गणगौर न कुव म धमकावे ।

नूवी बीनणी मुक्ळावा लर आव । नूवी बीनणी न साग ले र नणन पिणघट पाणी त्याण न जाणा एन महताऊ काम समझ । नूवी बीनणा र आवता ही बास गुवाडी री ठारपा घेरा घालणा सुरू कर दव । नणन बीनणी ऊँ पाणी त्याण पिणघट पर चालण री मनुहार कर । नूवी बीनणी ई मिस बार निवळणू चाव । नूवी बीनणी आपरा बुगधिया साल र मात्या जडी भालरदार पळपळाट करती नूवी इंडूणी निकाळ । मुक्ळाव म दूसरी बीजा र साथे साथे नूवी बणायडी इंडूणी जरूर त्याव । इंडूणी एव नही, भात भात री कई इंडूण्या त्याव । नितरा नूवी इंडूणी ल र पाणी न्यायण न जाव । मात्यारी भालरदार बणडी इंडूणी पर छोटा मा घडा मिर पर ल'र जद नूवी बीनणी नणदा र भूवर म चाल ता सुरग री अपमरा ही पाणी भर । भूतर रबीच म नूवी बीनणी र मिर र सार पान ताई बनारी अर मात्या जडी भालर पळपळाट कर । भालर र नीध छोटा छाटा रग बिरगा पूदा हालता घणा चागा लाग । ईंडूणी री पळपळाट करती भालर ग रा ध्यान लीच लव । इंडूणी र पळक ऊँ ठा पड जाय क आ मुक्ळाव आयडी नूवी बीनणी है । इयातर मौव कई छला बिया नाम ही रदिया हाय म ल र पिणघट र आम पाम घूमण रो नाटक कर । ज तळाव हुवै ता तळाव री पाळ पर छत्रा री जुगळी भूवर न निरणण वास्त जरूर पूग आय ।

कुच र पिणघट रो बान यारी हो हुव है । कई कई गाँव म कुच री घाट म पडा भरणा पड है । बारिया इयानर मौव न जडीहा राव । नूवी बीनणी रा पडा नर बारिया पडा भर । उरम कुच म पाछा उमार र भग्नी पडा उठा र नाजा भरती, मू फेर र जमी नूवा बीनणी र मिर पर ऊचा दव । नणन रा पडा

आधा रं जावे । नणटा दूगर चडम न-जडीर । जन बीनणी घडो लिया उबी
 रव । इयातर मौके पर जद कोई जोध-जुवान बीनणी दा घड त्याव ता ओर ही
 देयण जोग वात हुव । एक घडो या आप ऊँच लव । दूसरा घडा ऊँचाणा एक
 चुनीती ग रूप हुवे । घड महित ऊनी बीनणी र घड पर दूसरा घडो ऊँचाणा
 मड । दूसरा घडो ऊँचाणा आमान या हुवनी । जाध-जुवान बीनणी एक घडो
 ऊँच'र उबी रवे । दूसरो घडो पहल घड पर रमवाण वास्त आपर देवर खानी
 इशारा कर । देवर अगर बमजार हुव तो बीरी हालत हारड जोधा मो हुज्याव ।
 अगर तगडो जुवान हुव तो एक हाथ ऊँ घडो उठा र भाजाई र मिर पर ऊँचे ड घड
 पर भट धर दे । देवर दो घड जाण र तोरा ऊँचाव ताकि भाभी री कमर लचक ।
 इयातर मौके भाभी देवर न खरो खाटी सुणण ऊँ को चुक नी । तो घड ल'र कमर
 लचकाती जावती जोध जुवान बीनणी पर सगळा री निजरा टिकणी स्वाभाविक
 ही है । बीनणी दा घड ले र घर पूग । जठजी न दख र मू फेर र ऊनी रव । जठजी
 लपक र ऊपर रा घडा उतार । पणई पणई ऊपरली घडो उतारण वास्त घर कोई
 सो हुवनी । बीनणी अठीन उठीन देय । टिचवारया दव । पण काई का आवनी ।
 बीनणी आपरा दानू हाथ ऊपर कर । ऊपरल घड न टटोळ । जागळया पर घड
 न ठरा'र सावधानी ऊँ उतार'र डोळी पर मेल देव । पछ दूसरा घडो उतार ।

पिणघट मेळरी जग्या हुव । दिन भर मेळी लाग्येडी रवे । त्याहारा रा
 मळा पिणघट पर ही लाग । सावण तीज, भाद्रूह री तीज, गिणगौर, भलभूलणी
 प्यारस, रा मेळा पिणघट पर ही हुया कर । सावण तीज जर गिणगौर रे मळ म
 पिणघट पर प्रेम रस रमीला गीत सुणताइ प्रेमी जांडा र दिला र सागर मे प्रेम री
 हिनीरा उछाळा मारण नाग । इ मौके छारया छापराया रा गीत यारा हुव ।
 जुवान लुगाया रा गीत यारा हुव । यार यार भूलरा म भात भात रा गीत
 आस पास र वातावरण म मस्ती जर सिणमार रस भर देव । यारी यारी जाति
 री लुगाया री गीता री राग, यारी यारी हुव । लोक गीता री धुन जाति री
 पहचाण हुव । आ परपरा आप आप री सस्वृति री धरोहर है ।

कई कई ठोडा सनरात (मकर सनाति) र प्लि पिणघट पर लुगाया रो
 मेळा मड । 'यार यार मोहन री बीनण्या आप आपरी सामुआ न साग ल र
 गीत गाती पिणघट पर जाव । पिणघट पर बीनण्या आप आप री सामुआ न नूवा
 वस (वस्त्र) पराव । इ दिन बूढी बडर्या री पूछ हुन । धनवान लाग़ा र तबक
 म आ रिवाज घणा है ।

'पिणघट' नाम घणा प्यारा है । पिणघट रा सम्ब ध पाणी ऊ ह । पाणी
 ही 'जीवन है । जीवन' जठ मिल बी रा महत्त्व क्या का हुवनी ? □

मिनख रो बलतो समै

नानूराम सस्कृता

ससार रा परिवतनसीळ प्रजापत सभ है। इय नें लोग काळ, सम, दिनमान, विरिया पुठ, जुग जमाना, बलत जिंसा घणा नावा सूनू जाणै पचाण अर वतळाव। या चालतो चाको तथा अजली रा नीर झूर काळ कहीज। इय री छावली छटा जोरा सारा दोडती भाजती ऊपड। बदळत बलत साग लोगा री हरव चीज रो रग ढग बदळ ज्वाय सम र साथ धारा री जगा ड'री अर डरया री जगा लूठा घोरा नजर जाव। दरियावा री जगा मदान बण अर नदयां र ताप ताल लळाव। जकी जगा वदेही गग्घर नदी बैबती उब जगा सफा सूका वजड वजरी रणवासू बोढीज्योडो डाव देखीज्या तथा हमें वो खेतर गळे राज स्थान नहर सूनू ल लारयो है। सम एक सो नही जाव, भारी फोर बदळ कर जद ही तो कवणा पडै के सम बडो बळवान।

मिनख रा दिनमान सम र साथ चाल, बदळतां हाल कदी श्रेय सो नी बीत। दय जगत म जलम्या है उब न सुत ही मिलसी अर दु ग ही भागणो हासी। जमार रा मग खारा मीठा फल बराबर खाणा पडसी। जे काई चाखै के मन मदीव सुख ही सुग मिल अर दु रा दाव कदी नी भागणा पड तो उबरी आ मनसा वदमनाळ पूरी हाव नही। सदीना टिक्या सुग मिलणो ता इय गसार म डाडो दारा नहा जावक असम्भव कारो ह। जसम र नार मोत, सजाग लग बिजाग, जीत पाछ हार गुग तथा दु ग, फून म काटा, सम्पन्नपणा बिपन्नपणा अर सफ सता नार असफ सता ममार री इधवा बघकी बतार्ई है। जठ ध्याह ही हव अर अठ मोत ही। दव जिन दूहा वण बाराती, चट्टे दिम घुर निमाण दव जिन जाय जगत बिब डेरा, काया जळे भमाण, मय जिन हुव न जेव समान। राग, रात्र बराबर र नटा सान। जिन नाच गाण हव बठ बूब कोम गय। अमीरा रा ठाठ है मरावा रा पाठ है चढ़ाय उतार, दास्त-मुम्मण, नसी अर बनी तुनिमां

म दानरा पागा रा बागा रेंग । बाया-माया पावणी १ । न बाद गूर १ बापर
 गैग बाम सम र बदनन पास ह्य । नि दगा पीडा डालर नी बठ । जे काई
 मित्र बाय के म्हारा मारा जमारी अक ही जाणद धार म बीत-या उव री मोटी
 भूत है । जगती एव तमागा जाणा । पलव म की अर पळन म कई । बदे गानी
 गडक माथ गूना बटनू रगडणा बद निवार २ पळग सुग साथ पाढा । बद भूगडा
 मिर्न नी, बदे भीरी पुडी भायें गही । बद रीर पनवा बदे सूवा टुवडा । बने
 पाटपा पुराणा धीगडा पळेंग, बद मुहणी टरीवाटन रा बपडा परा नही, पाछा
 बगावा । बद गुथ्यारी ग्यान गादी वाता गुणा बद दारू तारिया री गदी गाळया
 गुणा । बदे भीठी सितार री गूज रा रस बदे त्वारी हाहावार री मस । बद साणा
 छडछडीना जुवान बदे जूजळारा छाण्याना सा मूढा, सळ भरियाडा महा मरीर ।
 बद बँवरी री गळ-पळ बद तित्तारी आग रा अडाळ जाव । बठ ही मगळ
 गीत गीरा, बठ ही रामनाम सत्त बाता । तिमि किसी बात मिणावा । दुनिया री
 दोलही दसा चान । इय हास्त माथ जाणना त्रिजू दिन अंतरा नी बीतता दल'र
 चुप रंवणा ही चाम्नी है । वारी चित्ता काई बाम री ? सँग याता भगवान री
 मरजी मुजब चाल । कीरी ही जार रट नही । माटा माटा राजा-महाराजावा,
 रात भूता अर रिसि-मुया रा दिन ही सदीव सारीसा नी बीत्या तो मामूली
 मिनख किम बाग री मूठी ह्य । सीता, सायतरी अर दमपति जडी देव्या तथा
 हरिचन्द्र मोरघ्वज, रामचन्द्र जिता मोरळा म्हापुरसा री जिनडया ही बमत री
 विपत्ता म पणी भूली ह ता साधारण लागी री विसात ही किसी । इय वास्त
 आदमी न आपतवान म बदे ही निरास नी हावणी चाय । दिनमान सुत-दुल
 रा चाका है । चाव रा अत्र भाग ऊवा जाव जेद दूजो भाग हैठ आव । पण ऊपर
 नीच री चाल सू चावा चालता ही जाव । रुगीला बखत दुरिय बग, राजाना दुल
 रा दिन ही नी रव, सुण जाणद रा अवसर ही तो भाग्या आव । फागण री उडसी
 फाफ अर रितुराज, लूवारा लपका तथा बरसाळ री बहार आग सारें आव जाव ।
 तिल डूब पत्थर तिर जपणी अपणी वार' । मिनख री समझदारी रा सारया ही ह
 के सम बडा यलवान है, जका पळ भर ही ठम नही उथळ पुयळ उडतो दब्या
 जाव । इय चंचळ चाळ बाळ सम वास्त ठीक ग्यान है के धीरज न बदे नी
 छोडयो जाय । मिनख न आळ सम रो गुमान नी बरणा तथा भगवान न बदी नी
 भुनाणा । खाटा दिना म पणा दुल विमूरणा सू घनडाया नी जाव । सुख दुल
 चालता रव, बठ ही टिक नही । हर किसी हातत म आत्म भगन रवणा ही मिनख
 जमार रा सार है । बट'र चाल्या जका भादरा रा सदा हाथ पाधरा हुया ह ।

सम बडी, नर क्या बडा ? सम बडी बलवान
 बाबा लूटी गोप-या, वे इ-जरजणवे इ चाण ।

कवितावां

क्यूँ घाव हाचळा घालो हो

ए वो कमल

समझादयो मोट लागी न,
मत आळ करो थे माटी सू ।
क्यूँ घाव हाचळा घालो हो
दूध पियो जिण छाती मू ।

विज्ञानी राक्स धरती रा
रजवट रो रगत निचोड है ।
सदिया सू निपजी मिनखा री
लाखीणो साख भिभोड है ।
अठ मानखो पट भरण न
कर लडाई बाटी सू ।
समझादया मोट लोणा न,
मत आळ करो थे माटी सू ।

जठ दागला पूत धरा पर
कर दोगलो हेत धरा मू ।
वै कूख लजाव मायड री,
अर उजाडै, खेत धरा सू ।
व नाच नचाव मिनखा न
ई राजनीति री टाटी सू ।
समझादया मोट लोणा न,
मत आळ करो थे माटी सू ।

भूखो तिस्रो हीण बापडो,
मिनख हेत री आस पळ ।
मोटा मोटा पट आफर्या,
हीण मानखे आख वळ ।
ब रोज मिटाव खोज मिनख रा,
साय लडाई लाठी सू ।
समझादया मोट लोणा न
मत आळ करो थे माटी सू ।

बै राज मिटाव भुस्ताना,
 मागूस मुलातै हाठा री ।
 चीड धाड बर ग्याली
 वारुद भरयाई बाठा री ।
 जे भीत बर व मिनरा न,
 राज भीत री घाटी मू ।
 समभादया भाटै लागे न
 मत आळ बरो थ माटी सू ।
 यमू घाव हाचळा घाला हा
 दूध पिया जिण छाती मू ।

एक्कीसवो सैको नै म्हारी ढाणी

रामेश्वर दयाल श्रीमाली

देख देख म्हारा भीत ।
 दौडती आय रहघी
 इक्कीसवा सकी है
 ग्यान विग्यान
 नै तक्नीकी विकास रा
 जिण वनै

अणमाप ठेको है ।

फूलो, पोमाबी
 कम्प्यूटर जुग है ।
 मिनख रोबाट तक् बघ है ।
 काई हुयो
 जो म्हारी ढाणी र मिनख न
 भीठ पाणी रो बडियो
 न दा जूण रोटी ई
 कोनी सघ है ।

सोरण लाग्या-
 आ बात कुण र साम है
 जान जात पाळे
 मो गू मडराडा
 आपणी जमा लाग्या है
 एण पूछ रिताव
 दूजा ताट हिलाव
 एण भोले तो दूजो टांढ
 एण काटे तो दूजा डाटें
 अब कुण मू
 सावधान रणो
 घुण त काई वेणो
 हाथ भट्को साया
 जाण बिजली रो तरा लाग्या
 पाछो मुठ अर
 जद जावण लाग्या
 अलसेसियन भौवता पूछण लाग्यो
 कुण मू डर अर जायो हो
 काई जकी मू या म्हारे मू
 म्है बोल्हो काइ परब नी पडे
 जकी म्है या म्है जनी रा बाप ।

गाँव

जितेन्द्र शकर बजाड

पणघट, ढाणी बाडा अर घर
 नुवाँ पुराणाँ छप्पर छप्पर
 अर पीपळ री छाँव ।
 हिये भावणो जग मुहावणा ओ छ म्हारो गाव ॥
 मायाँ बायाँ पाणी लाव ।

जिण री लाठी

उण री मैस

वेस

वेम तो मौत मरघट प

गवाम नी रसर

पण अमली हजामत ता

हूवान की पडया प हाव है

पारज तो जेन दिन पो

जलम भर राख है ।

म्हारा गाव

जूनी ठान है

नी गाडा की पोल है

जूनी भीता है, जूनी रीता है

जाया तीज प याव की भरमार है

मा राप

गोद मू तो नीचे कोनी उतारे

पण फँरा देवण ने तयार है ।

म्हारे गाव म

वसती ने

बालपणे परणार्ई

पाच वरस पला जाणो आई

चोथी बार जलवा' पूज री है

भाव यानी जावे

ठड मू लगभग घूज री है

पटवा ने जावती तो

हिमाल सरीखी मोठी

हाथी मरीखी भारी

गलतिया कोनी दुहरावती

जद पलो मदरम जावतो

ता-दूजो जावतो

वसती

अस्पताल की भीत पे लाग्या

पोस्टर ने कधी न ता वाचनी

'एवज लासो लाहलो
 आगणिये जाणद'
 अर वदी तो विचारती
 जीवण मे उतारती ।
 म्हें चावू
 म्हारे जूने गाव म
 नूवी रोगनी लावू
 लकीर पीदता म्हारा गाव न जगावू
 हर आगणिये जाणद मनावू ।

गाँव री याद

हुकूम चन्द कान्त

साधीडा धाग म्हारो निमगकार
 बहुत दिना मू याद करूँ है
 पूछ्यो है गाँव मे हात ।
 फाई-फाई बदल्यो गाव रो
 फाई फाई हाल गुणाल
 बचपन बंदल जवानी बणायो
 जवानी बणी बुढापा
 नि बढली तो बा है नन्ही
 जपणे मीठ जळ मू आज भी
 गाव नै सीचि है ।
 ई तिन याद कर'र
 मनडो हो जावै है उदास
 जद गाँव रा छोरा गरी
 जाधी रात नाई
 चाद री चानी म मेरता रहन्ता
 बन्ल गया
 रहन-गहन, गाण पाण

चान बनण
 मडव मू जुड र गाव
 शहर तार्ई पूगग्या है
 गुरज री निरणां मू पला
 गाव रो सारा दूध
 शहर पूग जाव है—
 जीर काळा पाणी पी र
 न्नि निक्कल ह
 शहर री हवा
 फलगी है गाव म
 गली—घर अर पटीस
 होग्या दूर
 नजरा बदल गई
 नो मयी भूमी
 गाव री बहू
 बनी अर बेटा
 म गल्ल गया
 उदल गया भीत—भीत
 अर सीम
 छारा—छोरी रा खेल
 डोना—माह रा मेळ
 मिनस अय मिनस नी रह्या
 गाव री भट्टी सू निक्कल्यो सोम रम
 तं टूब्या है गाव न
 याता ही वाता मे
 चाल जाव है बद्क
 पुलिस
 नो यू हाथा मू अपणो वाम
 कर चली जाव है—
 बालू रो बेटा
 जायो गहर मू
 उण'र लीडर
 व यवा मजदूर न

करा'ण आजाद
 और एक् दिन
 खुद ही होग्यो आजाद
 फटी—फटी आग्या मू
 देह्या हो गाँव नै
 लटवतो बीकर मू
 पुलिस अर डाक्टर
 गाव रा बोधरी
 कुण आजाद, कुण व धवा
 गाँव रा मिनम
 मिनम नो रह्या ।
 गेह्यो है गाँव न
 बलास्कार
 आगजनी
 लूट
 जर
 ग़न
 गाव जय गाव नी शहर बणग्या
 आज मिनम रो
 ईमान धम
 गणग्यो है
 पमा
 गुल चापू रा ग'ग दाई
 होग्या है गाँव रा मिनम
 जानमलोर ।

गम्भीर ममन्दर

सुरेन्द्र अचल

पाव्यां म तिजिज—

अर मानती ताम केव—

व वडो वो हुव—
 जको लेव नी,
 पण देव ई देव ।
 जिया समदर ।
 वित्तो महान
 वित्तो गम्भीर हुव समदर ।
 घणा ज मरो
 अणगिणती री लैरा
 देव आठू पार परा ।
 पण,
 गराई काई इण मँ ई कवीज—
 क' डूज जाव काई काळी धार—
 तो नी लादे ल्हाम भी ?
 क' ढहे भी कठा ताइ ?
 आम्बर जाव हार ।
 बडप्पण काई दण न ई कव ।
 क' इत्तो पाणी हुवता
 नी पिलाय सब
 जेक घूट पाणी—
 विणी तिरम्या मिनल ने ।
 कदास
 भूले भटक पी लेव घूट काई
 तो हुज्याव जीव दारो—
 जावठ-त्रायल ।
 जर पड जाव खायो पिया मगळा ?

आज री कविता
 अशोक कुमार दवे

बोई कव ओछी है कविता
 काई कवे लाम्बी है कविता

आज रँ सदम-री कानी कविता
 आम आदमी रो कोनी कविता
 जनवादी अर प्रगतिवादी
 छायावादी अर कलावादी
 परसे आप-आपरी कविता
 कथ्य/प्रतिबद्ध/सम्प्रेषण

सिणगार विना

काई खास मकसद रो कोनी कविता
 कलात्मक/सजनात्मक दृष्टि रो
 मन माय भाव कविता ।
 शिल्प रो लापरवाही
 अर झूठा दरमाण रो
 नी भाव मन माय कविता ।
 आप आप रँ पिट्टूरी
 चोखी लाग कविता
 आ हीज है आज रो कविना' ।

विकाऊ लोग

तारासिंह

हाट लगी बिणजारा हाड
 दणगा धणा विकाऊ लोग
 नजर पसारधा भी नी लूहाद
 अब तो ठेठ टिकाऊ लोग ।

गळा बेचद, भीत बेचदे
 आळयू बेच, प्रीत बेचद
 भासा बच, भाव बेचद ।
 जुगां जुगां रो रीत बचदे,
 ब चीजां भी बचण नाग्या
 जो नही र'गी निरण जाग ।

आग वरु वाण अरु
 माग्गति निमाण वरु
 अग वरु भेग वरु
 पोटे मूछपी ताण वनद ।
 मिन्या न वरु वरु तात्तिया
 जण जण म पन्था राग ।

मतव सार पाळा भाग
 वा बी र वा बी र जाग
 व—मतव वनटाव वानी
 वरु वनगा विदराज ताग ।

रविता

मोहम्मदसादोष

मोठा/ममोली/ममता रो
 सागो सदा सदा वास्त
 धूट ग्यो ।
 जिया जिया जी ग्या ।
 आपणी गळी रा ही
 कुचमादी खुमडिया
 जुगनू न डागरा भेल
 भेल दियो
 बलद बणतो बणतो
 बापडो जुगनू डामीजग्या
 नाधीज्यो बोली ।
 अणचा बाई र सफा रान मू
 फड बजार ताई—फड बजार ॥
 सवजी मडी—कोट गेट
 अ'र दा पीरां ताई र
 समूच—तालम हलने रा
 लूठी हावम ।
 गाया रा गुवाळ
 बाछडिया रो बली
 भूम-सूई सासरा रा रिछपाल
 म्हारो जुगनू—
 एबन—छोरो बोनी
 हुडी करणो अ'र दूकणा
 सरावण जाम—
 ना जागे लोगा रा वूनणा ।
 मात मू पैली गुण मरणा चाय
 हिम्मत हारया समूच मानघे री
 पत जाव ।
 आपती नद काठी रा धणो
 फूटरा—फररा—मातरा—सुरगा
 'रीयम मतरा सा
 दो—सीग
 थाया ॥ अणूता वरार

आ सज्जीमडी/आ फड बजार

आपरा—आपर—वापरा ।

मारी घरती री पिछाण

भ्रमूतसिंह पवार

जिण बन भूल न जावता गद गवय गिडराज
तिण बन जनुच ताखडा उधम मड है आज ।'
आ बात साव साची ह
जिण घरती री पिछाण नारा री गजना सू व्हतो ही
जरजुन अ'र भीम री दवाल सू घरती घूजती ही
वा मगा ओर जमना री घरती
वा गीतम और गोविंदा री घरती
वा जडिग हिमालय री तपस्या री घरती
आज सियाल्या भरी कूकाड जर लपलपावती
जीव रा नजारो दरसाव ह ।
राणा प्रताप, भगतसिंह अर छत्रपति री देस
आज दिसा भ्रमित हैग्या है ।
वा देस जठ—
बेटा बाप र प्रण खातर
घास री राटी न अन समझता हा
नकली दुरग न बचावण खातर सवक
आपरो जीव होम कर दता हा
धाय मा धरम र खातर
आप र बेटा न मरवाती ही
तद वा जामण जायी माँ सू माटी व्हे जाती ही
वी वमत आन बान अर सान प मरणा
धरम री पली सक्ती ही
पण आज—
निहत्या मिनखा री लाही बहावणा

ज्ञान अ'र मान री बात बणणी है ।
 जिण खेता म मूग मोठ अर गहू
 री सुगंध आवती ही
 उण खेता मे अब वासुद अर ब'दूका
 उगण लागी है ।
 जिण मन्दिरा म गुरु नानक अ'र गोवि तसिहजी
 री गुरुवाणी गू जती ही
 बठे अबै ब'दूका री घाय घाय
 अर निहत्था री चित्तारा मू गूज ह
 मन्दिर अब मुरदाघर बन गया हे ।
 कुण जाणै कुण गंगा र उदगम सात म
 जर री पोटली घर दीनी है
 मो सगली जर चारू खट
 फलता जा रीयो ह
 भारत माता र लिलाट प
 लाग्याडो लोई री दाग
 कुण जाणै, कुण घासी
 कुण घासी ।

लोभ

दीपचन्द गुप्ता

जब शक्ती र
 आसरी जात्रा री स्यारी
 बट रयी ही—
 सीडी मूयता थरा
 लाग वाग
 आपम म बाता करता
 न गिया हा, व—
 च' चाय म मिलावट कर

भूखा लाग ठूठ रवे ना जाणी जाणी
 भिनमपण र पाण रव ह ऊजळो पाणी ।
 मद छनिया मतवाळा वादळिया आभै मढरावै ह,
 तिरसी धरती टुक टुक जोव बी न क्यू तरसावै ह ।
 उमड घुमड जद मेह वरमना मोक्ळा
 प्यास बुभावण घरनी री वा मावण सरमावै है ।
 आप चाया कितरी करा आना बानी,
 आप चाया जितरी करा मन मानी ।
 म्हानै ता मानव मू मवट हंत घणा
 दूध ता दूध हुव, पाणी आखर पाणी ।

गळगचिया

दीनदयाल शर्मा

कसम

उत्पादनता धरस न
 सफळ बणाण री
 घण जवरी कसम खाइ
 ब्याव हायता'ई
 टाबरा री
 लूठी जण लगई ।

सीस

घाटा ता'र
 सगळ घधा माय
 ज तू सुद युग गया ह भूल
 ता भायला
 घाट रा क वाम
 जनमस्यासानी दस
 जर
 भट ताल इस्कुल ।

लखपति ब्हंग्या
 'म मसाला म माटी मिलाय'र
 कराडपति ब्हंग्या
 द' अर घ री बाता
 द्रोपदी रो चीर ब्ह रयी ही
 दाय दिना री जिन्दगाणी
 पण—
 काळ कारनामा री
 जाण
 लिस्ट आउण्ट ब्ह रयी ही ।
 सुण सुण—
 कान हाथ माय आग्या
 मनड रें विचारा न
 वाली दर नाग डसग्या
 फेर भी माच्या—
 बठई—
 बाई रिमपत री गालबासा ह
 या पछ
 मिनला जूण म
 रिपिया पईसा री ईज—
 रात र दिन ताता ह ।

चौपद्या

शिवराज छगारणी

मानखो तरमै मिनख र प्रेम र खातर
 पानडो खडवे विरछ र नह र यातर ।
 मेटदया दुख-दरद मुळगी लाय न
 बाळजो तरम ६ ठडो पून र यातर ।
 बधता जाव रुग, मिळ जद निरमळ पाणा,
 बधतो जाव माण बानिया मोठी बाणी ।

सूया लाग ठूठ, रव ना आणी जाणी
 भिनसपण र पाण रव है ऊजळा पाणी ।
 मद छवि या मतवाळा बादळिया आम मढराव ह,
 तिरमी धरती दुव दुव जीव बी न न्यू तरसाव ह ।
 उमड घुमड जद मह बरमला मोवळा
 प्यात बुभावण धरती री बा सावण सरसाव हे ।
 आप चावा भिनरी करा जाना बानी,
 आप चावो जितरी करा मन-मानी ।
 म्हान तो मान्य गू सवट हत घणा,
 दूध ता दूध टुघ, पाणी आन्वर पाणी ।

गळगच्चिया

दीनदयाल शर्मा

कसम

उत्पादवना बरस न
 सफळ घणाण री
 वण जवरी कराम छार
 व्याव हायता'ई
 टाबरा री
 लूठी लण सगाई ।

सीख

घाटा त्वा'र
 सगळ घधा माय
 जे तू सुद बुद गयो है भूत
 ता भायला
 घाट रा व काम
 जनसख्या रानी देव
 जर
 भट खाल इस्कुल ।

गिदगिद्या

दीनदयाल शर्मा 'दिनेश्वर'

नेता बणगो

नेता र छारे ने

जणा माठर जी ठोस्या

नता जी दाबळ दी

अर टाबयो

टीगर नें ब्यू मार ।

माठर बोल्यो—

इण न मिनख बणावण खातर

सीख देव हा

पण आ वठ लव हा

बस धर दी ।

नेताजी अरडाया

मरा छारा मेरी तर

नेता बणगो

मिनख बण'र

तरी तर भूख नी मरगो ।

नानकया

ओम पुरोहित 'कागद'

काळ

धवा दाणा

भूख मरण रा खन

मन्त्री रा पयटन ।

टोपी

महात्मा गांधी रो मजाव

राजनीति रा दही गहियो ।

समाजवाद

नतावा रा दाळ भात
ना मित्र ना बन् ई घाले
बरसा रो अपवाद ।

कानून

सरकारी साड
मार जब नै मार
छोडे जब न द्दाड ।

पढाई

अरारोट री मळाई
परत उतागता जावो र
मेनता जावो
ना काम आय
ना उतारया मरै ।

सै'र

भ्या मिनस भेळा वरण रो डाव
म र रा म र'र गाव रा गाव ।

धजट

नीद माय सूर्या धवा
ध्यापोडी भम
जयी पाडो द त्याय पाडी नी ।

फुरसी

राजनीति री वूठी चाती
जयी
चिप्या पछ
मरया ई उतर ।

चुनाव

भूय रा बभाण
नतावा रा गगा मिनान
अर
जनता रो प्रियाकरम ।

क्षणिकावा

घनश्याम राकावत

बास

म्ह बास को
पूरो पूगे ध्यान राखू
भगी सू बात वरता
नाव भीच अर
माम रोकया राखू ।

चन महोत्सव

उदा रोपण र नि
ख पौधा रोपे
पण जाकी रा निना
आना लकडा नी कटाई म
कायना कानून मामूदा लोप ।

मूंडो

टेम उटेम
ठानो भूना आता
मापो ढणव गावे ।
पण कटारा रा
मूंडो दगता
मूणे ही उरन जाव ।

अध्यापक

गरणपत सिंह

कवींद्र रवींद्र कश्यप हा
अध्यापन को निवडा ३
ता मुद्रा ज २

गीजा मिताग १ उगाग देर ।
 जडा ना मँ नी ही,
 रास्तर रा ताम प ।
 प्यादा मू गरती रण्वा
 साध्या री छनाग प ।
 मातहन मू उँचो प
 पायण रा वमात प ।
 पर यू कर'र म्ह
 डजाडा बीजा मिताग १
 देवण री बजाय,
 गुन १ मूड माप पेँर तेयां हा ।
 अर वारा पठा मू
 आँखाँ मोन
 अधग १ गूतो त्यां हा ।

अन्योक्ति

श्याम सुन्दर श्रीपत

चन्द्रमा री तिरणा माध
 काल रा रग चडँ गीरी
 अयायी रावण र बल मू
 मतवादी राम भर बीनी
 उगताडे मूरज र आगळ
 रजती रो रीन ख बीनी
 विण गावणिय मिथ सवर १
 रागण रा जे र छत्र बीनी
 वरने कोई वासीसा भोडा
 मनलाई रो मोन घट बीनी
 पापीडा गोवे पन सुद री
 वचन न वाट लग बीनी

आपरे मिलणे मू

मातचंद्र कमल

मोमम म रज्जु मिया मय अरथ आपर मिलणे मू
वीरग म मिचा उता मयभ आपर मिलणे मू ।
मिचाली म दायाली हो मरदिमा री चालिया ,
मर दिमा मुयरा रग आपर मिलणे मू ।
जव वुरग हा म ना रज्जु निरामा री मारत म
मुयरा र म मिचा वग आपर मिलणे मू ।
मिमचाली हो मविता मया री निजरी म
मया मिचा मय रज्जु आपर मिलणे मू ।
मातो मया मया मया मोठा मा मयाग
मया मिचा मय वग आपर मिलणे मू ।

□

गजल

अर्जुन 'अरविन्द'

घेरा पर तमक रहया रूप ग उजाळा
पण बाजळ री वोर सा मन होया बाजा ।
टावरा री फीज वही मायड रोगनी
मूता रहव रात दन सड म रखाळा ।
जल्जद दीठ उठ मनमा री भीड पर
दीसे जिनगाणी पर मावडी रा जाला ।
रामनामी ओढ मुळव गुरडाता पाप
मत्ती चूतर हाव कुळटा रा चाला ।
माच री रगत मिनम्यो राग रोज चाट
आम्बर माथ नुवें वेंम रा वटनाला ।
अगन री गेल उणी मूम री प्रसाग्या
कितणा पग चाल मव मिनम्या मतवाळा ।

□

कुण केव ?

श्री श्री घोष

कुण केव, क वे म्हान मिले कोयनी
मिले ता है पण दान हाव बायनी ।
कुण केव क वे साच बोले बायनी
साच बोल तो है, पण ताग मान कोयनी ।
कुण केव क व भणे गुणे कोयनी
भणे गुणे तो है, पण लखण आवे कोयनी ।
कुण केव, क वे लडाई लढ कोयनी,
लडार् नड तो है पण लोगा न दीस बायनी ।
कुण केव क व रिसवत लव कोयनी,
रिसवत लेव ता है पण हाथ माड बायनी ।

□

निरलोमा ग रगत रहावे
 जात पात रा भरमी नारा
 हाथ पांव री तावत शाम
 अं आत्म न पाछ पाग
 अं उम रीता गान उजावे
 तेव रहणा राम आराम
 मू पूछू जुग रा भागीरग ।
 बंद आत्र गगा नारा म ?
 गारां म बंद निपज पमना,
 मोला कए जान नारा म ?

नारी न तज उठ नारायण
 नर ग भाग धन तडे है
 पाछ पाछा अघनार ने
 नेग भाग वितरा नडे है ।

उठा फुदानी मायल भारी
 और आजमा तावत यारी
 पुग्मारथ र पाण मोसले
 दण दुविधा मू सुविधा गारी ।

हेलो दे धरती माता गेत मे

धनऊजय वर्मा

भाभर'व री बला गूजी भरवी
 जागो रे बरसा हलो दे धरती माता खेत म ।
 पो—पाटी मुम्बाव विरणा जागती,
 जामो रे बरसा, बीजडला हाँस ,उजळी रेत मे ।
 पून चल पुरवाई, गाव चानणो
 आज रेत म गीतडला रो माँडणा ।
 सडी खडी खेती रो बाया हुसर
 जाग पडी है धरती मच सच मान जो ।

ताविनो बरमाव सोनो जिन उग्या,
 बाग्लिया बरमाव चादी ऊमस्या ।
 नाज नाज निपज घरती री बूगम्य,
 अउ ता जुगत नुव जीवण री दूढस्या ।
 भर भर घोवा बाट दिया मुप आस न
 भर भर भोजी प्यार दिया निमवास न ।
 ब्राति ब्राति रा उणीयारा नद एक सा,
 मन पूछ घरती पर हुयँ विकाम न ।
 टेम टम री बात बदलगी आ घरा
 महल पहवण जाग्या मूना टापरा ।
 धन दीलत र पट चन्यो है जाफरा
 पल गरीबी रा अउ छोरा छापरा ।
 भौमर'व बला गूजी भरबी
 जागा रे करमा हेला द घरती माता भत मे ।

बटाऊ चालतो रीजै

रामनिवास सोनी

बटाऊ चालतो रीजै,
 उगत री केवळू माथँ अमर मनाण घर दीज ।
 गरजता बायरा वाज
 समदर मीत सा गाज ।
 पल्लापल्ल बीज भपकारै
 मिनल मरजात नद लाज ।
 आधार पथ पर जुग रा नुओ निरमाण थरपीज ।
 पिगन सू माग मत मोती
 जया २ मायली जोती ।
 परल्ल प्रीत रो पाणी
 बल्ली री पासदी राती ॥
 वण ता निरण आम री पलव इतिहास गरवीज ।

रंगे ता मोस रर ज्यावे ।
 भुर तो नाड भुर ज्याव ।
 सुभ तो प्रीतडी साज ।
 यव सिणगार यर ज्यावे ॥
 जलम रू मोत रा यनी वठे बवार मत बीज ॥
 बटाऊ चालतो रीज ।
 बटाऊ चालतो रीज ।

माणम

करघाण सिंह राजायत

माणस ! तू पारम गा-गाडो जीवण न गाना रू भर ल
 अक नगी पायर सरवर बे, तू तो सात ममदर तर ल
 धारा हँसणी, मन हरपाई
 धारो भाणो गरब गमाई
 तू गुसिया रा बडो सजाना-
 धार हाथा धणी बमाई
 जीत सदा धारी अगवाणी, सातर पातर कमतर कर ल
 तू सौरभ री सास बधाई
 रगा री मफल महवाई
 धारी मासा सरगम रा सुर-
 पर सचा, परसव बहाई
 दूजा र हित जापा मटी, इतरी बात हिमा म धर ल
 तू हाभळजे हत' हताई
 साची सास सनह सगाई
 प्रीत पाळ परतध प्राणी सूर-
 साग सरसी सत सनळाई
 गुण रू गरज, गरज गुणी जन रू, गिण गिण आगण सारा चर लें
 वाटा रू बळिया चुण त्यायी
 भाटा रू माणव विण त्याई

जहर भरी जगतो रै मातर
 मरत रा गो घर भर त्याइ
 गुग रा साज मजावण माथी जण जण रा तू मरट हर ल
 माणस ! तू पारस साचाडी, जीवण न साना यू भर स ।

गीत

केशव पयिक

वाळी वाळी ववरघाँ, दूधा धार, सौगन उतरधा गगा पार ।
 सगा स्नही मिलवा आया ।
 टावर टाळी लारा जाया ॥
 मण जाटा ग राटा पाया ।
 चट वरग्या मोटघार ॥

वाळी वाळी ववरघाँ, दूधा धार, सौगन उतरधा गगा पार ।
 गळी गळी म घुसग्या चार ।
 स भाग नत छाण्डा डार ॥
 राय ह वरसाण बापडो ।
 मचग्या हा हाकार ॥

वाळी वाळी ववरघाँ, दूधा धार, सौगन उतरधा गगा पार ।
 लकडी मूगी मूगा तल ।
 टक्कराव नत मोटर रेल ।
 वाड खेत न खावा चाली ।
 मिनस जुण वकार ॥

काळी काळी ववरिया, दूधा धार, सौगन उतरधा गगा पार ।
 सूना दोख अठ रावळा ।
 मभ दुपरा पड कावळा ॥
 हाकम नत दोडा जाव ॥
 गाव — मगलाचार ॥

वाळी वाळी ववरघाँ दूधा धार सौगन उतरधा गगा पार ।
 अठ मिनस न मिनस डराव ।

वात वात प धु
 बलजुग थारी तार गूट
 ब्येगी तय जयकार

वाळी वाळी बकरघां, दूधा धार सीमन उतरघा गगा पार ।

अम्बर सू पसीनो बरसै रै

भवर ताल गूजर "छैल"

चम चम चमक बिजलिया, अम्बर सू पसीना बरस र ।
 गड गड गरज बादलिया, सुण करसा रा मन हरस र ॥
 बाध मयो हाल बीजणा, पाछा चाल पगडही ।
 सन सन कर सनाटो मार खेता मे पुरुवा ठडी ॥
 गड गड गरज बादलिया, सुण सारग बन म नाच र ।
 चम चम चमक बिजलिया अम्बर सू पसीना बरस र ॥
 हाल सुरगो धरती चीर कोयल गाव गीतडली ।
 प्रीत बीज धरती न बीर, प्रेम पाग की प्रीतडली ॥
 नारा धुपरिया गाव, देश प्रेम की बोली र ।
 चम चम चमक बिजलिया अम्बर सू पसीनो बरस र ॥
 गोरी हाथ बलबो आया, हाडी माही राबडी ।
 बाजरिया री रोटी खाता, प्यारी चाल जाबडी ॥
 छम छम करती छमका मार, पायल म्हारी धरता र ।
 चम चम चमक बिजलिया अम्बर सू पसीनो बरसै र ॥
 सज तावडा गोरी न करदी, कामल फूल सी कुमलघोडी ।
 रहटिया टकारा मार ज्या प्रेम बादली उमडघोडी ॥
 पलल खलल पाणीडो, खेजडली री छाया र ।
 चम चम चमक बिजलयो, अम्बर सू पसीना बरस र ॥
 गीत सुरगा गाव गोरी, सावण करती खेत म ।
 घणो धान निपजायो धीणा, हँ धरती री रेत म ॥
 छण छण छणक बादल्यो ज्या 'छल चमकणी चादी र ।
 चम चम चमक बिजलिया, अम्बर सू पसीना बरस र ॥

कोयल स्यू

निशान्त

माया तू
बड़ा मीठो गान्ध है
पर थारी अवाज ग साथ
जाण जाळी
जमींदार ग वाग गी याद
साराकि गड बडा जाव ह
म्ह रेह जाया ह
उदास गा उदास
छाडता ठटी सास ।

म्ह अधेरे नै गळै लगाऊ

सत्य शकुन

दीये री बापती जात
म्हन कई टुकडा मे बाट द
ई खातर म्ह अधेरे न गळ लगाऊ
उजास न दूर राखू
मन री बात मूढा माथ नी लाऊ
अतस रा भाव, अतस मे राखू
सबदा न वार नी जावण दू
क्यू क—म्ह जाणू ह
अ तम मू साच निकळ
जीकि धार बटी पनी हुव
वो नवण बाळ न
जर मुणण बाळ न
टुकडा टुकडा मे बाट द

इ खातर म्ह अधेरे न गळ लगाऊ
 म्ह जाणू—जा यात साटी है
 पण हूँ इसी जु भार बानी
 व साच मू—
 आपण लोका मू—
 अर मुद मू—जुम सवू
 वयू व इ जमान म
 लाग मगळीव वाता न पसद वर है
 अर वो साच म वठ है
 सो मम साम्
 म्ह अधेरे मू लगाज रागू
 ई खातर म्ह अधर न गळ लगाऊ।

लिछमी

कमला जैन

लिछमी मुळक मुळक करती
 रणभुण घडगी तू महला म।
 या ऊची हत्या र बीचे
 टापूरियो रहयो बगना म,
 और्या नीची वर निसरी
 पर छट गयो हा गला म।

लिछमी

वे बाग माटा सठ घणा
 म्हाकी गिणती ह वरसा मे
 दोखे थोळा बुगला जीस्या
 साट घणा पर मनसा म
 म्ह लोइ पसीना एव वरा
 थू भरगी बारा येसा न।
 लिछमी

યારા કાની એ દોસ ઘણા,
 જા દાસ વાયરા પાણી મે,
 સઘ પૂછ્યું કુરસી ટવલ ન
 કુળ થઠે રીત આગળ મ,
 વોયલ રા ભરતા સાગ વાગલા
 ભરમ જગાલે સાવળ મ ।

લિઝમી

મ્હં તા રૂત્તી હી અરજ કરા
 ત્ જાયા જા પર ચાવસ મ
 જાવાસા મ ચઢતી જા
 પળ પગલ્યા રસી ધરતી મ
 વાલા મ વાલી હા જાસી
 રગ મ ની પળ લણના મે ।
 લિછમી

નાનજી હામોર

શશિકાન્ત દશોરા

તલવાડા નાં નાનજી હામોર જમકુડી લે લોર
 નાનજી ને તો વારહ વડ્યર, જમકુડી લે લોર
 વારહ મ એક ટુટી વડ્યર જમકુડી લે લોર
 ટુટી વડ્યર કઢલ માગે, જમકુડી લે લોર
 કનકતા જવાતુ નથી, કઢલ લવાત નથી, ટુટી ને મ્હારો
 જિવડા લિગો, જમકુડી લે લોર
 તલવાડા ના
 વારહ મ એક કુમરી વડ્યર જમકુડી લે લોર
 કુમરી વડ્યર નથડી માગ જમકુડી લે લોર
 નાગપુર જવાતુ નથી નથડી લવાતી નથી કુમરી ન મ્હારો
 જિવડો લિદો જમકુડી લે લોર
 તલવાડા નાં

धारह म एक धरी रईयर, जमकुडी स सार
 धरी रईयर गेटिया मामें जमकुडी ले धार
 यम्बई जवातु नथी, रडिया लवातु नथी धरी ने म्हारा
 जिवटा लिदा जमकुडी स सार
 तलवाटा ना

सपना सजोती म्हारी आंधळी इच्छावा नन्दकिशोर चतुर्वेदी

दनता गुरज री बळा ने
 समभा उगतडा परभात ता रामभा
 म्हाने वाई
 यगत री वात
 अर मम रा आतू
 गुण दत्ते
 संगळा धरम बरम म रामजी लेख
 गीता रा उपश्ला म
 अणूता जरव बाचा तो बाचा
 म्हान काइ ।
 म्ह सजा री सळवटा ने
 सूनी आख्या सू निहारू ता निहारू बठे ताई
 ठा कोनी व
 वद हिया म यळती हुटाल
 बण जावे
 यगत री वात
 जमाना री रामायण गीता
 वस्या तो
 म्ह आज भी वरू हूँ
 अ धारा सू अरदास
 अर उजाला सू प्रीत

वारा कानी ए दोस घणा,
 जा दोस बायरा पाणी म,
 सब पूछे कुरसी टेवल ने
 कुण वठे रीत जागण म
 कोयल रा भरता साग वागळ
 भरम जगाळे सावण
 लिछमी

म्ह ता इत्ती ही
 तू जाया जा पर
 जाकासा म
 पण पगत्या
 वाळा म वा
 रग म नी
 लिछमी

नानजी डामोर

शशिकान्त दशोरा

तलवाडा ना नानजी डामा
 नानजी न ता बारह बईय
 बारह म एव दुटी
 दुटी बईयर कडल
 कलकता जवातु नथी कडल लवात
 जिवडा लिदा, जमकुडी ल लोर
 तलवाडा ना
 बारह म एव बूसरी बईय
 बूसरी बईयर नथडी माग
 नागपुर जवातु नथी नथडी लवाती नथी, ५
 जिवडा लिदा, जमकुडी ल लार
 तलवाडा ना

बारह म एर वरी वर्डयर, जमकुडी ल लोर
 वरी वर्डयर गिया मार्गे जमकुडी ल लार
 बम्बई जवातु नधी गिया लवातु नधी, वरी न म्हारी
 जिवदा लिदा जमकुडी ल लार
 तलवाडा ना

सपना सजोती म्हारी आँधळी इच्छावा
 नन्दकिशोर चतुर्वेदी

दनता गूरज री बळा ने
 समभा उगतटा परभात ता समभा
 म्हाने बरिई
 बगत री बात
 अर सम रा भासू
 गुण दग
 रागळा धरम करम १ रामाणी लग
 गीता रा उपदशा म
 अणूना अरथ बाचा तो बाचा
 म्हान बाद् ।
 म्ह मजा री राखटा ने
 गूनी आग्या सू निहाए ता निहाए बढे ताइ
 टा कानी व
 मद हिया म बळती हटाळ
 बण जाव
 बगत री बात
 जमाना री रामायण गीता
 वस्या तो
 म्ह आज भी बर हूँ
 अधारा सू अरदास
 अर उजाळा सू प्रीत

पण

जम जावें वगत रा गावळा वायरिया
खुल जाव भरम री गाठ
ता आछयो'ज है
आज तलव तो
सूती मेडचा री ताव म
बळता दीवला रा मंदरा प्रकाश म
सपना सजाती कामतण सी
म्हारी जाधली इच्छावा
भविष्य रा सपना म गळगळ हा जाय
जर दीवळा री पातळी लौ
आशा री आभा बिजळ वण जाव
पण वगत रा खरकटदा
कद गावा वदळ आ जाव
दच्छावा रा घाडेती वण
मू तो च्याह मर
छम छमाट करे रात री राणी
कदया कदया ही'ज वाले
पाघट री डाणी
पण घणी मीठी लाग
आज भी व्ह उचक्ता जाखर
भागता भागता म्ह जावे
हुत री वाणी
पण पाउ'डे पाउ'डे ऊभी
जोखम री बाड ने
किया उलाघू किया उलाघू ।

□□

लेखका रा ठिकाणा

- 1 नसिह राजपुरोहित, खण्डप (वाडमेर)
- 2 भैरलाल 'भ्रमर' भ्रमर निवृज ईदगाह बारी बीकानेर
- 3 शिव मृदुल, बी-8 मीरानगर बित्तोडगढ
- 4 हनुमानसिंह पूनिया शिपक रा उ प्रा वि ऊपनी (चूरू)
- 5 छगनलाल व्यास रा मा वि, खण्डप (वाडमेर)
- 6 वृष्ण कुमार कौशिक, पयवेपक, प्रौढ शिक्षा नोहर (गगानगर)
- 7 भीखालाल व्यास प्रधानाध्यापक रा मा वि, अजीत (वाडमेर)
- 8 रामस्वप पेश पीरामल उच्च मा विद्यालय बगड (भु-भुनू)
- 9 पुष्पलता कश्यप हनुमान मन्दिर कचहरी वा आ के पास जोधपुर
- 10 मुहम्मद कुरशी प्रधानाध्यापक, रा मा वि करवेडी (अजमेर)
- 11 मीठालाल खत्री प्रधानाध्यापक रा उ प्रा वि चौराड (जालौर)
- 12 जनक राज पारीष, प्रधानाचार्य, पानज्योति उ मा वि श्री करणपुर (गगानगर)
- 13 रूपसिंह राठीड, रा उ मा वि,, बास घासीराम, बाया अलसीसर (भु-भुनू)
- 14 अरविंद घूरवी रा उ मा वि रतननगर (चूरू)
- 15 माधव नागन, रा उ मा वि राजममद (उदयपुर)
- 16 ओमदत्त जाशी, प्रधानाध्यापक रा प्रा वि, ओडान चौक ब्यावर (अजमेर)
- 17 अमोलकचंद जागिड, सेठ दु जटिया रा उ मा वि बिसाऊ (भु-भुनू)
- 18 त्रिलोक गोयल, अग्रवाल उ मा वि, अजमेर
- 19 मावर दइया उप डाक घर के सामने जेल रा बीकानेर
- 20 छाजलाल जागिड, प्रधानाध्यापक, रा उ प्रा वि मण्डेला (भु-भुनू)
- 21 सोहनलाल प्रजापति, रा प्रा वि न 11 सुजानगढ (चूरू)
- 22 नानूराम सस्वर्ता कालू (बीकानेर)
- 23 ए बी कमल, नेहरू चौक, शीतला गेट, बीकानेर
- 24 रामेश्वरदयाल श्रीमाली, प्रधानाध्यापक, रा मा वि भाडवला (जालौर)
- 25 सुमेरसिंह शेखावत, सरवडी सदन, आनन्दनगर सीकर
- 26 वासुदेव चतुर्वेदी एस आई ई आर टी सहायी मार्ग, उदयपुर

- 27 जितेन्द्रशंकर बजाड, भीचोर (चित्तौड़गढ़)
- 28 रमेश 'मयक', प्रधानाध्यापक रा मा वि भियाड (बाढमेर)
- 29 हृदयचन्द कांत 13 बी ब्लाक, श्री वरुणपुर (गगानगर)
- 30 सुरेन्द्र अचल कृष्णा कालोनी व्यावर (अजमेर)
- 31 जयशोक कुमार शर्मा द्वारा श्री नत्थुर्गिह वर्मा प्लाट न 730 ए प्लॉट 'सी' राड सरदापुरा जोधपुर
- 32 तारामिह रा उ मा वि दूधवासारा (चूर)
- 33 मोहम्मद सलीक स प्रधान राज सादुन उ मा वि बीरानेर
- 34 जगन्नाथ मिह पेंवार रा उ प्रा वि महिला बाग जाधपुर
- 35 दीपचन्द सुयार मेहता सिटी (नागौर)
- 36 गिराज छगाणी नत्थुसर गट, बीरानेर
- 37 दीनन्याल शर्मा, रा मा वि, मकशसर (श्रीगगानगर)
- 38 ओम पुरोहित 'कागद', 24 दुगा कालोनी हनुमानगढ़ सगम (श्रीगगानगर)
- 39 धनश्याम राकावत प्रधानाध्यापक रा मा वि, गूलर (नागौर)
- 40 गणपतिमिह प्रधानाध्यापक रा मा वि गूगा (बाढमेर)
- 41 श्यामसुन्दर श्रीपत प्रधानाचार्य, अ ग सा घोषा हा स, जसलमेर
- 42 मालचन्द्र कमल, प्रधानाध्यापक रा मा वि, टसकोला (जयपुर)
- 43 गोविंद बल्लभ प्रधानाध्यापक रा उ प्रा वि सरदारपुरा जाधपुर
- 44 अजुन 'अरवि द', काली पल्टन रोड टाक
- 45 श्री श्री घोष भुग प गल्ली, ब्रह्मपुरी, जोधपुर
- 46 विश्वम्भरप्रमाण शर्मा रा पी सी बी उ मा वि, मुजानगर (चूर)
- 47 भगवतीनाथ व्यास, 35 फतेहपुरा, खारोल बस्ती उज्जयपुर
- 48 धनजय वर्मा नगर परिषद के मामले बीकानेर
- 49 रामनिवास सोनी काली जी का चौक, लाटनू (नागौर)
- 50 कल्याणसिंह राजावत 53 शिल्प कालोनी, भाटवाडा जयपुर
- 51 केशव पथिक, रा उ प्रा वि (कचहरी) कपामन (चित्तौड़गढ़)
- 52 नवरत्न गूजर 'छल' सी 70, रामनगर कालोनी, शास्त्रीनगर जयपुर
- 53 निशांत द्वारा दसतलाल हमराज पीलीबंगा (श्रीगगानगर)
- 54 सत्य शकुन, हनुमानहत्या, बीकानेर
- 55 कमला जत रा उ मा वि गिल्लूड (उदयपुर)
- 56 शशिकांत दशोरा रा मा वि देवठ (डूंगरपुर)
- 57 नंद किशोर चतुर्वेदी पाल्लु दा बाया गेम (चित्तौड़गढ़)

शिक्षक दिवस प्रकाशनो की सूची

वर्ष 1967 से 1973 तक दश योजना के अंतर्गत 31 सफल प्रकाशित किए गये हैं। य 31 प्रकाशन शिक्षा निदेशालय के प्रकाशन अनुभाग ने सम्पादित किए थे। 1974 में सफलता का सम्पूर्ण भारतीय रियासि के सलाह से करवाया गया। बाद के सम्पूर्ण सफलता का विवरण इस प्रकार है—

- 1974 'राजनी बाँट दो' (कविता) में रामदेव आचार्य, 'जगने जास पाम' (कहानी) में मणि मधुकर, 'रंग रंग बहुरंग' (कहानी) में डॉ राजाद 'अंधी अर आस्था' व 'भगवान महावीर' (राजस्थानी उपन्यास) में यादवेंद्र शर्मा 'चंद्र' 'वारम्हो (राजस्थानी विविधा) में वेद व्यास।
- 1975 'अपन मे बाहर अपन में (कविता) में मंगल सम्मान, 'एक जीर अत रिश (कहानी) में डॉ नवतविशोर मभाळ (राजस्थानी कहानी) में विजयदान नेथा 'स्वर्ग भण्ट' (उपन्यास) व भगवती प्रसाद व्यास स डॉ रामचन्द्र मिश्र, विविधा' में राजेन्द्र शर्मा।
- 1976 'इस बार' (कविता) में 'नन्द चतुर्वेणी, 'सकल स्वरा के (कविता) स हरीश भागनी, 'वरगद की छाया' (कहानी) में डा विश्वम्भरनाथ उपन्यास, 'चेहरा के बीच' (कहानी व नाटक) में योगेंद्र विसलय, 'माध्यम' (विविधा) में विश्वनाथ सचदेव।
- 1977 'मृजत के आयाम' (निबंध) में डॉ देवीप्रसाद गुप्त 'क्या (कहानी व लघु उपन्यास) में श्रवणकुमार 'चेते रा चितराम (राजस्थानी विविधा) में डॉ नारायणसिंह भाटी समय के सन्म' (कविता) में जुगमन्दिरतायल, 'रंग वितान' (नाटक) में सुधा राजहंस।
- 1978 'अंधेरे के नाम संधि पत्र नहीं' (कहानी सफल) में हिमाशु जोशी लखान' (राजस्थानी विविधा) में रावल सारस्वत 'रचेगा मगीत' (कविता सफल) में नन्दविशोर आचार्य, 'दो गाँव (उपन्यास) लेखक मुकारव नान आजाद, स 'ऑ आर्यन मसेना, 'अभि यक्ति की तलाश' (निबंध) स डा रामगोपाल गोयन।
- 1979 'एक कदम आगे (कहानी सफल) में ममता कालिया, 'लगभग जीवन' (कविता सफल) में लीलाधर जगूडी, 'जीवन यात्रा का बोलाज न ?'

(हिन्दी विविधा) में डा जगदीश जोशी 'वीरणी मलमरी' (राजस्थानी विविधा) में अनाराम मुदामा 'यह किताब बच्चा की' (बाल साहित्य) में डा हरिकृष्ण देवसरे ।

1980 'पानी की लकीर' (कविता सङ्कलन) में अमृता प्रीतम, 'प्रियाम' (रहानी सङ्कलन) में शिवानी, मञ्जूषा (हिंदी विविधा) में राजेश जन 'अतस रा जाखर' (राजस्थानी विविधा) में नरसिंह राजपुरोहित 'गिलत रह गुलाब' (बाल साहित्य) में जयप्रकाश भारती ।

1981 'अधेरा का हिसाब' (कविता सङ्कलन) में सर्वेश्वर दयाल मन्मेना, 'अपने से परे' (रहानी सङ्कलन) में मन्मण्डारी 'एक दुनिया बच्चों की' (बाल साहित्य) में पुष्पा भारती 'सिरजण' (राजस्थानी विविधा) में तेजसिंह जोधा, 'बदे मातरम्' (हिंदी विविधा) में विवेकी राय ।

1982 'धमक्षेत्रे कुम्भक्षेत्रे' (कहानी सङ्कलन) में मृणाल पाण्डे, 'कौमी एकता की तलाश और अन्य रचनाएँ' (हिंदी विविधा) में शिवरतन दाम्बी, 'अपना अपना आकाश' (कविता सङ्कलन) में जगदीश चतुर्वेदी 'बूपळ' (राजस्थानी विविधा) में कल्याण मिहशेसावत 'फूला के ये रंग' (बाल साहित्य) लक्ष्मीचन्द्र गुप्त ।

1983 'भीतर बाहर' (कहानी सङ्कलन) में मृदुला गंग 'रेती के रात दिन' (हिन्दी विविधा) में प्रभाकर माचवे घायल मुठ्ठी का दद (कविता सङ्कलन) में डा प्रकाश जातुर 'पाखुरिया माटी की' (बाल साहित्य) में कहेयाताल 7 दिन हिवड रोडजास' (राजस्थानी विविधा) में श्रीनाथ नथमल जाशी ।

1984 'अपना अपना दामन' (कहानी सङ्कलन) में मञ्जुल भगत, 'वस्तुस्थिति' (कविता सङ्कलन) में गिरधर राठी सचयनिका (विविधा) में दामवत्सल गुप्त 'फूल साहू पागड़ी' (राजस्थानी) में शक्तिदान कविता 'सार फूल तुम्हारे हैं' (बाल साहित्य) में स्नेह अग्रवाल ।

1985 'रास्त अपने अपन' (कहानी संग्रह) में राजेंद्र अक्थी 'सुनो ओ नदी रेत की' (कविता संग्रह) में बलदेव बशी 'बबूत की महक' (बाल साहित्य) में मस्तराम कपूर 'मह अचन के फूल' (हिंदी विविधा) में कमल विशोर गायनका 'माणक चौक' (राजस्थानी विविधा) में मनोहर शर्मा ।

1986 'ढाई अक्कर' (कहानी संग्रह) में आनमशाह खान, 'रेत का घर' (कविता संग्रह) में प्रकाश जन 'रेत के रेत' (बाल साहित्य) में मनोहर प्रभाकर 'बूद बूद स्याही' (हिंदी विविधा) में पुष्पात्तमलाल तिवारी, 'रेत रा रेत' (राजस्थानी विविधा) में हीरालाल माहेश्वरी । □

